7. Sintaxi oracional elemental

En aquest compendi gramatical ens limitarem a donar una descripció succinta dels fets més elementals de la sintaxi de l'oració simple i la complexa en amazic, que hauria de permetre almenys entendre els exemples d'ús continguts en el cos del diccionari. En aquesta secció parem especialment esment als fets de sintaxi oracional amaziga que plantegen més dificultats, com són, de manera conspícua, les proposicions de relatiu, mentre que en preterim d'altres que no plantegen dificultats sintàctiques específiques, com ara les proposicions coordinades.

7.1. L'oració afirmativa

7.1.1. Les oracions sense verb

En amazic són nombroses les construccions oracionals que no requereixen verb. Les més recurrents són les següents:

(a) La partícula de predicació ⴷ *d*: A la major part de dialectes de l'AS (l'excepció més notable és el CLḤ) s'empra la partícula de predicació ⴷ *d* seguida d'un nom (inclòs el de nombre) o pronom en oracions sense verb afimatives, a més de negatives i interrogatives (que sí que existeixen en CLḤ). La partícula de predicació és homònima de la preposició comitativa (§ 6.2.1.i) i del díctic de proximitat (§ 4.2.1), però sintàcticament no hi ha confusió possible, en el primer cas, perquè la partícula de predicació va seguida d'un nom en estat lliure (o un pronom, o un numeral) i, en el segon cas, perquè el díctic de proximitat, fonèticament, roman oclusiu en els dialectes espirantitzants i, gràficament, s'uneix mitjançant un guionet al nucli del qual és satèl·lit. Els contextos d'ocurrència de la partícula de predicació en oracions afirmatives (també ocorre en oracions negatives i interrogatives) són els següents:

(i) Introdueix el subjecte d'enunciats d'existència, com a ⴷ ⵏⵜⵜⴰⵜ *d nttat* 'és ella', ⴷ ⵜⴰⵣⵅⵅⵜ *d taqcict* 'és un nena' [tːɑ-] o [ttsɑ-] en QBYL (també pot ser interpretable com a atribut), ⴷ ⵉⵅⴰⵛⵛⵏ *d ixammn* 'són cases', ⴷ ⵡⴰⴷ *d wad* 'és aquest', ⴷ ⵡⵉⵏⵉ *d winu* 'és el meu', ⴷ ⵕⵓⴰⵉ *d kraḍ* 'són tres', ⴷ ⵡⴰⵖⵉ *d wayḍ* 'és un altre', ⴰⵣⵣⴰ ⴷ ⴰⵛⴷⴷⴰⵕⵕⵍⵉⵏⵉ *aqqa d amddakkʷl-inu* 've't aquí que és el meu amic'. Sovint és difícil distingir en amazic el subjecte d'enunciats d'existència de l'atribut d'oracions copulatives, atès que la transició entre ambdues construccions és fluïda, com en català.

(ii) Introdueix l'atribut d'oracions sense verb, com a ⴷ ⴰⵛⴷⵖⴰⵣ *d amdyaz* 'és poeta', ⴷ ⵉⵏⵏⵉⵙ ⵏ ⵉⵍⵣⵉⴼ *d illis n ufqih* 'és la filla de l'alfaquí', ⵅⵕⵕ ⴷ ⴰⵙⵉⵍⵉ *ckk d arifi* 'tu ets rifeny', ⵏⵜⵜⴰ ⴷ ⴰⵣⴱⴰⵖⵏⵉ *ntta d aqbayli* 'ell és cabilenc', ⵏⵜⵜⴰ ⴷ ⴰⵛⴰⵣⵉⵢ ⴷ ⵓⵕⴰⵜⴰⵏⴰⵏ *ntta d amaziɣ d ukatalan* 'és amazic i català' / 'és catalanoamazic', o també amb un verb copulatiu o pseudocopulatiu, com a ⵖⴰⵢⵓⵏ ⴷ ⵉⵅⵉⴷⵙ *yaɣul d igidr* 'es va transformar en una àliga', ⵖⴰⵢⵓⵏ ⴷ ⴰⵛⵣⵏⵓⵉ *yaɣul d amzluḍ* 'va esdevenir pobre'. En CLḤ i la major part del MZɣM és necessari emprar el verb copulatiu ⵅ *g* 'ésser' (dessemantitzat a partir dels significats originaris i encara predominants en el conjunt de l'àmbit amazic de 'posar' > 'fer') en aquests casos, com a ⵉⵅⴰ ⴰⵛⴷⵖⴰⵣ *iga amdyaz* '(ell) és poeta', ⵅⵉⵢ ⴰⵙⵓⵙⵉ *giɣ asusi* 'sóc del Sus', etc. En TRG es poden introduir atributs sense ni tan sols partícula de predicació, com a *aman iman* 'l'aigua (és) vida'.

(iii) Introdueix el complement predicatiu, tant de subjecte, com a ⵖⵓⵅⴰ ⵜⴰⵛⵓⵅⵅⴰ ⵜⵛⵛⵓⵜ ⴷ ⴰⵛⵣⵡⴰⵙ *yufa tamucca tmmut d amzwar* 'ha trobat la gata morta el primer' (sobre la construcció completiva d'aquesta oració, vegeu § 7.6.4), com, sobretot, de complement directe, com a ⵅⴰⵏⵜ ⴷ ⴰⵅⵏⵏⵉⴷ *gan-t d agllid* 'el van fer rei', ⵉⵅⴰ ⵅⵍⴰⵙ ⴷ ⴰⵏⵉⵛⴰⵏ *iga gʷmas d anḍman* 'ha posat el seu germà com a garant', ⵉⵅⴰ ⵜⵉⵅⵛⵛⵉⵏⵏ ⴷ ⵜⵉⵏ ⵙⵙⵙⵉ *iga tigmminns d tin Rbbi* 'ha convertit casa seva en la de Déu' (és a dir que 'és oberta a tothom'), ⵉⵅⴰ ⵃⵏⵉ ⵉⵡⵉⵙ ⴷ ⵏⴰⵃⴰⵏ *iga Ɛli iwis d anafal* 'ha convertit el seu fill Âli en un boig'.

(iv) Apareix en proposicions subordinades de manera o de comparació precedides de la conjunció ⵣⵓⵏ *zun* 'com (és)' (§ 7.7.9), com a ⴰⵙ ⵖⴰⵏⴰ ⵣⵓⵏ ⴷ ⴰⵣⵣⴰⵏ *ar yalla zun d azzan* 'plora com (si fos) un nen petit'.

(v) Apareix en oracions coordinades disjuntives precedida de la conjunció ⵏⵢ *nɣ* 'o (és)', com a ⵙⵢ ⴰⵢⵖⵓⵏ ⵏⵢ ⴷ ⴰⵙⵓⴷⵓⵏ *sɣ aɣyul nɣ d asrdun* 'compra un ruc o un mul', ⵉⵙ ⵜⵙⴷⵉⵣⴷ

ⵜⴰⵡⵓⵔⵉ ⵏⵢ ⵏ ⵓⵔ ⵜⴰ? *is tbdid tawuri nɣ d ur ta?* ‘has començat a treballar o encara no?’, ⵉⵏⵏⵓ ⵏⵢ ⵏ ⵉⵙ ⵉⵎⵎⵓⵜ? *iddr nɣ d is immut?* ‘és viu o és mort?’

(b) Les oracions amb la negació d’existència ⵓⵍⴰⴳ *ulac* (bàsicament en QBYL), que, quan porta pronom personal, aquest és acusatiu, com a ⵓⵍⴰⴳ-ⵉⵜ *ulac-it* ‘no hi és’, ⵓⵍⴰⴳ-ⵉⵜⵏ ⵏⵉ ⵜⴰⵏⵏⴰⵔⵜ *ulac-itn di taddart* ‘no són al poble’, ⵓⵍⴰⴳ ⵏⵅⵙ ⴰⵎⴰⵏ *ulac dgs aman* ‘no hi ha aigua’. El mateix passa amb altres negacions d’existència implícita, com ⵓⵍⴰⵏⴰ *ulanda* ‘no hi ha on’, ⵓⵍⴰⵏⵙⵉ *ulansi* ‘no hi ha per on’, ⵓⵍⴰⵎⴽ *ulamk* ‘no hi ha manera’, ⵓⵍⴰⵢⵢⵔ *ulayɣr* ‘no cal’, ‘no és necessari’.

(c) Les oracions amb les preposicions apudessives ⵢⵔ *ɣr* i CLḤ ⵏⴰⵔ *dar* (en el seus al·lomorfs estesos) seguides de pronom personal preposicional poden presdincir de verb; en tal cas, tenen un sentit possessiu alienable, com ⵢⵓⵔⵙ ⴰⵢⵔⵓⵎ *ɣurs aɣrum* / ZNT ⵢⵔⵙ ⴰⵢⵔⵓⵎ *ɣrs aɣrum* / RIF ⵢⴰⵔⵙ ⴰⵢⵔⵓⵎ *ɣars aɣrum* / CLḤ ⵏⴰⵔⵙ *dars aɣrum* ‘té pa’, ⵍⴰⴱⴰⵔ ⵢⵓⵔⵙ *labas ɣurs* / ZNT ⵍⴰⴱⴰⵔ ⵢⵔⵙ *labas ɣrs* / RIF ⵍⴰⴱⴰⵔ ⵢⴰⵔⵙ *labas ɣars* / CLḤ ⵍⴰⴱⴰⵔ ⵏⴰⵔⵙ *labas dars* ‘està bé’, mentre que, si hi posem el verb, el sentit ja no és necessàriament possessiu, com a ⵉⵍⵍⴰ ⵢⵓⵔⵙ ⵓⵢⵔⵓⵎ *illa ɣurs uɣrum* / ZNT ⵉⵍⵍⴰ ⵢⵔⵙ ⵓⵢⵔⵓⵎ *illa ɣrs uɣrum* / RIF ⵉⵍⵍⴰ ⵢⴰⵔⵙ ⵓⵢⵔⵓⵎ *illa ɣars uɣrum* / CLḤ ⵉⵍⵍⴰ ⵏⴰⵔⵙ *illa dars uɣrum* ‘hi ha pa a casa seva’ o ‘el pa és a casa seva’, tot i que també pot tenir-lo, com a ⵍⵍⴰⵏ ⵎⵓⴰⵡ ⵏ ⵉⵔⵅⵅⴰⵔⵏ ⵏⴰⵔ ⵓⵃⵓⵓⵅⴰⵏ *llan mraw n isggʷasn dar ufrux-ad* ‘aquest nen té deu anys’, en què també es podria prescindir del verb. Per a la possessió inalienable, en canvi, és necessari un verb, bàsicament ⵉⵍⵉ *ili* (el transitiu, de tema d’aorist homònim amb l’intransitiu d’existència o localització) com a ⵉⵍⴰ ⵉⵢⵃ *ila iɣf* ‘té cap’. Altres preposicions tenen aquesta facultat, com ara ⵅ *g* / CLḤ ⵢ ɣ, ⵏⵅ *dg* (en el seus al·lomorfs estesos), com mostren els exemples de ⵏⵉⵅⵎ ⴰⵃⵓⵍⴽⵉ *digm afulki* / ⵅⵉⵎ ⴰⵃⵓⵍⴽⵉ *gim afulki* ‘ets bonica’ (*lit* ‘hi ha bellesa dintre teu’), QBYL ⵏⵅⵙ ⴰⵎⴰⵏ *dgs aman* ‘hi ha aigua a dins’.

(d) Les oracions amb els presentatius ⴼⴰ *ha*, QBYL ⴰ *a*, QBYL ⴰⵣⵍ *aql* i RIF ⵣⴰ *qa* / ⴰⵣⵣⴰ *aqqa* / ⵣⵣⴰ *qqa* ‘ve’t aquí’ i ⴼⵓ *hu* ‘ve’t allà’ (§ 6.4) poden prescindir de verb, com a ⴼⴰ ⴰⵢⵢⵉⵙ *ha ayyis* ‘ve’t aquí el cavall’, ⴼⴰ-ⵜ-ⵉⵏ *ha-t-id* ‘ve-t’ho aquí’, ⴼⴰ ⵜⴰⵎⴰⵎⴰ! *ha tamara!* ‘ves quina pena!’, ⴰ-ⵜ-ⴰ *a-t-a* ‘ve-te’l aquí’, ⴼⵓ-ⵍⵍ ⴰⴱⵓⵉⵏ *hu-nn abrid* ‘el camí és allà’, ⴰⵣⵍ-ⵉⵢⵉ ⴰⵎ ⵍⴽⴽ ⴰⵎ ⵎⵏⵏⵍ *aql-iyi am nkk am mddn* ‘ve-te’m aquí com tothom’, ⴰⵣⵣⴰ-ⵢⵉ ⴰⴽⵉⵏⵎ *aqqa-yi akidm* ‘ve-te’m aquí amb tu’, ⵣⴰ-ⵜⵏ ⵎⵍⵉⵅ *qa-tn mliḥ* ‘ells estan bé’, ⵣⴰ ⵏ ⵉⵎⵎⴰⵙ ⵏ ⵎⵓⵎⵎⵉ *qa d immas n məmmi* ‘ve’t aquí que és la mare del meu fill’, etc.

7.1.2. Les oracions verbals

(a) En les oracions verbals, l’ordre no marcat és el següent (vegeu § 3.3.2.1 sobre la sintaxi d’estat):

(TEMA), - VERB - SUBJECTE (LÈXIC) - COMPLEMENT DIRECTE - COMPLEMENT INDIRECTE - ALTRES
estat lliure *estat d’annexió* *estat lliure* *prep dat + estat d’annexió*

• ⵉⴼⴽⴰ ⵓⵔⴱⴰ ⵏ ⵓⵢⵔⵓⵎ ⵏ ⵜⵉⵖⵉⵔⵉⵏ ⴳ ⵢⵉⴳⵔ *ifka urba aɣrum i tdbirin g yigr*
3sg ma comp n ea n el prep dat n ea prep loc n ea
v subj cd ci ccl
‘el nen ha donat pa als coloms al camp’

(b) Quan hi ha una tematització, l’indicador de tema (*it*) es posa en estat lliure si és un nom:

• ⴰⵔⴱⴰ, ⵉⴼⴽⴰ ⵓⵔⴱⴰ ⵏ ⵓⵢⵔⵓⵎ ⵏ ⵜⵉⵖⵉⵔⵉⵏ ⴳ ⵢⵉⴳⵔ *arba, ifka urba i tdbirin g yigr*
n el 3sg ma comp n el prep dat n ea prep loc n ea
subj (it) v cd ci ccl
‘el nen (i no una altra persona) ha donat pa als coloms al camp’

• ⴰⵢⵔⵓⵎ, ⵉⴼⴽⴰ-ⵜ ⵓⵔⴱⴰ ⵏ ⵜⵉⵖⵉⵔⵉⵏ ⴳ ⵢⵉⴳⵔ *aɣrum, ifka urba i tdbirin g yigr*
n el 3sg ma comp 3sg ma cus n ea prep dat n ea prep loc n ea
it v cd subj ci ccl
‘el pa, l’ha donat el nen als coloms al camp’

(c) Quan els complements directe i indirecte són pronoms personals febles, l’ordre d’ambdós constituents s’inverteix tant en posició enclítica com proclítica:

(TEMA), - VERB - SUBJECTE (LÈXIC) - COMPLEMENT INDIRECTE - COMPLEMENT DIRECTE - ALTRES
estat lliure *estat d’annexió* *estat lliure* *prep dat + estat d’annexió*

• ⵉⴼⴽⴰ-ⵢⴰⵙⵏⵜ-ⵜ ⵓⵔⴱⴰ ⵏ ⵜⵉⵖⵉⵔⵉⵏ ⴳ ⵢⵉⴳⵔ *ifka-yasnt-t urba g yigr*

3sg m a comp *3pl f dat* *3sg m acus* *n ea* *prep loc* *n ea*
v *ci* *cd* *subj* *ccl*
'el nen els l'ha donat al camp'

7.1.3. La concordança del verb amb el subjecte

(a) El subjecte concorda en persona, gènere, nombre i estat d'annexió amb el seu verb en un ordre no marcat. Quan el subjecte està tematitzat, aleshores pren l'estat lliure.

- ⲉ ⲟ ⲥ ⲓ ⲥ ⲗ ⲧ ⲥ ⲓ *irul uwtul*
3sg m a comp *n ea*
v *subj*
'la llebre ha fugit'
- ⲟ ⲗ ⲧ ⲥ ⲓ , ⲉ ⲟ ⲥ ⲓ *awtul, irul*
n el *3sg m a comp*
subj (it) *v*
'la llebre, ha fugit'

(b) Quan hi ha un subjecte múltiple, el verb només concorda amb el primer subjecte en un ordre no marcat. Quan el subjecte està tematitzat, aleshores el verb concorda forçosament en plural, en una concordança *ad sensum* en què preval el masculí si els dos elements són de gènere diferent. Això és degut al fet que el "subjecte múltiple" sintàcticament no és tal sinó que el segon (i altres elements) tenen com a nexe d'unió una preposició comitativa (i no una conjunció de coordinació), per la qual cosa el sintagma preposicional no constitueix pròpiament un segon nucli del subjecte.

- ⲉ ⲟ ⲥ ⲓ ⲥ ⲗ ⲧ ⲥ ⲓ ⲁ ⲧ ⲟ ⲕⲕ ⲥ ⲟ ⲧ *irul uwtul d tskkurt*
3sg m a comp *n ea* *prep comit* *n ea*
v *subj*
'la llebre i la perdiu han fugit' (*lit* 'la llebre ha fugit en companyia de la perdiu')
- ⲧ ⲟ ⲥ ⲓ ⲧ ⲟ ⲕⲕ ⲥ ⲟ ⲧ ⲁ ⲥ ⲗ ⲧ ⲥ ⲓ *trul tskkurt d uwtul*
3sg f a comp *n ea* *prep comit* *n ea*
v *subj*
'la perdiu i la llebre han fugit' (*lit* 'la perdiu ha fugit en companyia de la llebre')
- ⲟ ⲗ ⲧ ⲥ ⲓ ⲁ ⲧ ⲟ ⲕⲕ ⲥ ⲟ ⲧ ⲟ ⲥ ⲓ ⲓ *awtul d tskkurt ruln*
n el *prep comit* *n ea* *3pl m a comp*
subj

'la llebre i la perdiu (i no uns altres animals), han fugit' (*lit* 'la llebre, acompanyada de la perdiu, han fugit')

7.2. L'oració negativa

7.2.1. La partícula negativa

(a) Les oracions negatives es construeixen mitjançant la partícula de negació ⲥⲟ ***ur*** 'no' seguida d'un verb en acomplert negatiu (§ 5.2.3), en inacomplert positiu en CLḤ, MZϒ i QBYL o negatiu en ZNT (§ 5.2.5) o en aorist (§ 5.2.1), que desconeix un tema negatiu. Segons el tema verbal, l'oració negativa té un aspecte diferent:

- ⲥⲟ ϫⲥⲕϩⲟ ϩⲅⲟⲟϩⲉⲓ *ur yukir iqariḍn* 'no ha robat diners' (acomplert negatiu)
- ⲥⲟ ϩⲧⲧϩⲕⲟ ϩⲅⲟⲟϩⲉⲓ *ur ittikr iqariḍn* 'no estava robant diners' (inacomplert negatiu)
- ⲥⲟ ⲟⲁ ϫⲟⲕⲟ ϩⲅⲟⲟϩⲉⲓ *ur ad yakr iqariḍn* 'no robarà diners' (aorist de subjuntiu)

(b) La negació provoca la **proclisi dels pronoms febles i dels díctics** (§ 4.1.2.2), com a ϩⲓⲕⲟ-ϫⲟⲟ-ⲧ-ϩⲁ *ifka-yas-t-id* 'l'hi ha donat' → ⲥⲟ ⲟⲟ-ⲧ-ϩⲁ-ϩⲓⲕϩ *ur as-t-id-ifki* 'no l'hi ha donat'.

7.2.2. La negació discontínua

7.2.2.1. La negació discontínua obligatòria

(a) Característiques generals: A la majoria de dialectes, la partícula de negació és suficient per a construir una oració negativa. En alguns dialectes i parlars (MZϒS, RIF, QBYL, CW, JRB i altres de l'AOR, com NFS), però, podem trobar una negació discontínua, formada, a més de la partícula de negació, per un segon element, obligatori o facultatiu, sovint un indefinit que significa 'quelcom', 'res', 'alguna cosa', 'algun'. El segon element obligatori és el que trobem, per exemple, en francès, on a l'oració *je n'en veux pas*, no es pot prescindir de l'element *pas* sense que l'oració sigui incorrecta, mentre que és facultatiu en català, on a l'oració *jo no en vull pas*,

l'element *pas* és facultatiu; és pot emprar per a reforçar la negació, però se'n pot prescindir sense que la gramaticalitat de l'oració estigui amenaçada.

(b) L'element ⵕ *ka* / ZNT ⵛ *ca*: En alguns parlars de MZɣS i en bona part del RIF el segon element és ⵕ *ka* / ZNT ⵛ *ca* , possible reducció de l'indefinit universal ⵕⵓ *kra* / ZNT de ⵛⵓ *cra* 'quelcom, alguna cosa; algú, algun, alguns', sovint reduït a la pronúncia a [çɾɐ], [çɐ] i [ʃɐ]), com a

- ⵓ ⵏⵏⴷⵍⵍ ⵕ *ur jjiwnn ka* 'no són (pas) rics'
- ⵓ ⵢⵓⴰ ⵛ *ur ɣrs ca* 'no en té (pas)'
- ⵜⴰⴰⵓⵏⵜ ⵓ ⵜⵜⵜⴷⵓ ⵛ *tasrdunt ur təttiru ca* 'la mula no pareix (pas)'
- ⵓ ⵜⵜⵓⴰⵏ ⵛ *ur ttraja ca* 'no esperis'
- ⵓ ⴰⴰⵏ-ⴷⵍⵛⴷ ⵛ ⴰⵏⴰⴷ *ur asn-iwci ca ansi* 'no els va donar l'adreça'
- ⵓ ⵢⴰⵓⴰ ⵛ ⵍⵅⵇⵇ *ur ɣars ca lḥqq* 'no té pas raó'

Segons els parlars, encara pot mantenir un matís més intensiu, que reflectim en català mitjançant *pas*. Convé mantenir la distinció sincrònica en AE entre d'indefinit ⵕⵓ *kra* / ZNT de ⵛⵓ *cra* i el segon element d'una negació discontínua ⵕ *ka* / ZNT ⵛ *ca*, baldament puguin tenir diacrònicament el mateix origen. En efecte, fins i tot en RIF es manté ben viva la distinció entre ⵓ ⵢⵓⴰ ⵛⵓ *ur ɣrs cra* 'no té res' ~ ⵓ ⵢⵓⴰ ⵛ *ur ɣrs ca* 'no en té (pas)'.

(c) En CW (localment també en RIF) el segon element és ⵛ *c* [ʃ], possiblement del mateix origen, com a

- ⵓ ⴷⵉⵉⴷⴰ ⵛ *ur iṭṭis c* 'no s'ha adormit'
- ⵓ ⴷⵜⵛⴷ ⵛ *ur itci c* 'no ha menjat'
- ⵓ ⵢⵓⴷ ⵛ *ur ɣri c* 'no en té (pas)'

(d) En QBYL el segon element obligatori és ⴰⵓ *ara*, que també pot significar-hi 'res', com a

- ⴷⵜⵛⴰ-ⵜ *itca-t* 'se l'ha menjat' → ⵓ ⵜ-ⴷⵜⵛⴷ ⴰⵓ *ur t-itci ara* 'no se l'ha menjat'.

7.2.2.2. La negació discontínua facultativa

En les oracions negatives discontínues facultatives, la negació pren algun matís semàntic suplementari mitjançant l'addició d'algun element:

(a) ⵓ ⵙⴰⵓ *ur sar* 'mai no' referit al futur, com a ⵓ ⵙⴰⵓ ⵜⵜ-ⵜⵜⵓⵢ *ur sar tt-ttuɣ* 'no l'oblidaré mai'.

(b) ⵓ ⵏⵏⴷⵍ *ur jjin* / ⵓ ⵏⵏⴷ *ur jji*, ⵓ ⵏⵏⵓⵍ *ur jjun* / ⵓ ⵏⵏⵓ *ur jju* 'mai no' referit al passat, present o futur, com a ⵓ ⵏⵏⴷⵍ ⵣⵓⴷⵢ ⴷⵏⵏ *ur jjin ẓriɣ ill* 'mai no he vist el mar', ⵓ ⵏⵏⵓⵍ ⵕⵕⴷⵢ ⵙⴰⵓⵙⴰⵏⵓⵍⴰ *ur jjun kkiɣ Barsaluna* 'mai no he estat a Barcelona', ⵓ ⵏⵏⵓⵍ ⵓⴰⵏ ⴰⵕ-ⴷⵙⴷⵍⵏ ⵕⵓ *ur jjun rad ak-isiwl kra* 'mai no et dirà res'.

(c) ⵓ ⵜⴰ *ur ta* 'encara no', com a ⴷⵅⵅⵢ ⵓⵔⴰⵣ ⵓ ⵜⴰ ⵏⴰⵏⵏⴷ ⴷⵏⵏⴷⵙ *iffɣ urgaz ur ta d-iddi illis* 'l'home havia sortit abans que arribés la seva filla'.

(d) ⵓ ⵚⴰⵏ *ur yad* 'ja no', com a ⵓ ⵜ ⵚⴰⵏ ⴷⵙⵙⴷⵍ *ur t yad issin* 'ja no el coneix', ⵓ ⵚⴰⵏ ⴷⵏⵏⴷ *ur yad illi* 'ja no hi és', ⵓ ⵚⴰⵏ ⵏⴰ ⵚⴰⵕ-ⵜⵜⴰⵎⵍⵢ *ur yad da yak-ttamnɣ* 'ja no confio en tu'.

(e) ⵓ ⵙⵓⵏ *ur sul* 'no... més, ja no', com a ⵓ ⵙⵓⵏ ⴷⵏⵏⴷ ⵢⵓ ⵜⵎⴰⵣⴷⵓⵜ *ur sul iddi ɣr tmazirt* 'ja no ha anat més al poble', ⵓ ⵙⵓⵏ ⵣⵓⴷⵢ ⵓⵏⵜⵎ *ur sul ẓriɣ ultma* 'no he vist més la meva germana', ⵓ ⵏⴰ ⵙⵓⵏ ⵙⵕⴰⵓⵍ ⵚⴰⵜ *ur da sul skarn yat* 'ja no fan res'.

(f) ⵓ ⴰⵕⵕⵖ *ur akkʷ*, ⵓ ⵇⵇⴰⵃ *ur qqaḥ*, ⵓ... ⵙⵓ *ur bu* 'no... pas, no... en absolut, ni tan sols', com a ⵓ ⴰⵕⵕⵖ ⵜⵛⴷⵍ *ur akkʷ tcin* 'ni tan sols han menjat', ⵓ ⴷⵉⵉⴷⴰ ⵇⵇⴰⵃ *ur iṭṭis qqaḥ* / ⵇⵇⴰⵃ ⵓ ⴷⵉⵉⴷⴰ *qqaḥ ur iṭṭis* 'no ha dormit pas', ⵓ ⵙⵢⴷⵢ ⵙⵓ ⵍⴰⵉⴷⵏ *ur syiɣ bu waḍil* 'no he comprat pas raïm', ⵓ ⵢⵓⵓⴰ ⵙⵓ ⵓⵅⵅⴰⵎ *ur ɣurs bu uxxam* 'no té pas casa'.

(g) ⵓ... ⵢⴰⵙ *ur ɣas* 'no... més que', com a ⵓ ⴷⵏⵏⴷ ⵢⴰⵙ ⵏⵜⵜⴰ *ur iddi ɣas ntta* 'no ha marxat (ningú) més que ell'.

(h) ⵓ... ⴰⵎⵚⴰ *ur... amya* , ⵓ... ⵚⴰⵜ *ur... yat*, ⵓ... ⵕⵓⴰ / ZNT ⵛⵓⴰ *ur... kra* / ZNT *cra* 'no... res', com a ⵓ ⴷⵙⵙⴷⵍ ⴰⵎⵚⴰ *ur issin amya* 'no sap res', ⵓ ⴷⵣⵓⴷ ⵚⴰⵜ *ur iẓri yat* 'no ha vist res', ⵓ ⵙⵢⴷⵍ ⵕⵓⴰ *ur syin kra* 'no han comprat res', ⵓ ⴰⵙⵏ-ⵅⵅⴷⵢ ⵛⵓⴰ *ur asn-ggiɣ cra* 'no els he fet res'.

(i) ⵓ... ⵕⵓⴰ ⵏ / ZNT ⵛⵓⴰ ⵏ *ur... kra n* / ZNT *cra n* 'no... cap', com a ⵎⴰ ⵓ ⵢⵓⵕ ⵛⵓⴰ ⵏ ⵜⵎⵉⵉⵜ? *ma ur ɣrk cra n tmṭṭut* 'que no tens cap dona?'

(j) ⵓ... (ⴰⵍⵏ) ⵚⴰⵏ *ur... (awd) yan* , ⵓ... (ⵓⵏⴰ) ⴷⵏⵏ *ur... (ula) ijj* 'no... ningú', com a ⵓ ⴷⵏⵏⴷ ⵚⴰⵏ *ur iddi yan* 'no ha marxat ningú', ⴰⵍⵏ ⵚⴰⵏ ⵓ ⴷⵏⵏⴷ *awd yan ur iddi* 'ningú no ha marxat'.

(k) ⵓⵓ... ⵓⵏ *ur... ula* ‘ni... ni’, com a ⵓⵓ ⵢⵍⵍⵢ ⵍⵓⵜ ⵓⵏ ⵜⵍⵓⵜ *ur yannay arba ula tarbat* ‘no ha vist ni el nen ni la nena’.

(l) ⵓⵓ... ⵍⵍⵅ ⵅⵍⵅ *ur... awd ḥaḥ*, ⵓⵓ... ⵍⵍⵅ ⵖⵎⵖⵏ *ur... awd imil* ‘no... res en absolut’, ‘no... res de res’, ‘no... pas res’, com a ⵓⵓ ⵃⵜⵖⵎⵢ ⵍⵍⵅ ⵅⵍⵅ *ur fhimɣ awd ḥaḥ* ‘no he entès pas res’, ⵓⵓ ⵖⵙⵙⵖⵏ ⵍⵍⵅ ⵅⵍⵅ *ur issin awd ḥaḥ* ‘no sap res de res’.

7.2.3. La negació d’oracions copulatives i predicats d’existència

(a) La negació d’oracions copulatives i predicats d’existència prescindeix generalment de verb, de manera que es fa mitjançant la partícula de predicació o en els altres contextos descrits a § 7.1.1.a, com a

- ⵅ ⵏⵜⵜⵍⵜ *d nttat* ‘és ella’ → ⵓⵓ ⵅ ⵏⵜⵜⵍⵜ *ur d nttat* ‘no és ella’
- ⵅ ⵍⵍⵅ *d wad* ‘és aquest’ → ⵓⵓ ⵅ ⵍⵍⵅ *ur d wad* ‘no és aquest’
- ⵅ ⵍⵖⵏⵓ *d winu* → ‘és el meu’ → ⵓⵓ ⵅ ⵍⵖⵏⵓ *ur d winu* ‘no és el meu’
- ⵅ ⵕⵓⵍⵉ *d kraḍ* ‘són tres’ → ⵓⵓ ⵅ ⵕⵓⵍⵉ *ur d kraḍ* ‘no són tres’
- ⵅ ⵍⵓⵣⵍⵣ *d argaz* ‘és un home’ → ⵓⵓ ⵅ ⵍⵓⵣⵍⵣ *ur d argaz* ‘no és un home’
- ⵓⵓ ⵅ ⵍⵍⵓⵙⵍ ⵓⵏ ⵜⵖⵍⵛⵛⵍ *ur d wasa ula tiwcca* ‘no és ni ara ni demà’
- ⵢⵓⵓⵙ ⵖⵣⵍⵓⵙⵉⵏ *ɣurs iqariḍn* ‘té diners’ → ⵓⵓ ⵢⵓⵓⵙ ⵖⵣⵍⵓⵙⵉⵏ *ur ɣurs iqariḍn* ‘no té diners’
- ⵅⵖⵣⵙ ⵍⵍⵍ *digs aman* ‘hi ha aigua a dins’ → ⵓⵓ ⵅⵖⵣⵙ ⵍⵍⵍ *ur digs aman* / QBYL ⵓⵏⵍⵛ ⵅⵣⵙ ⵍⵍⵍ *ulac dgs aman* ‘no hi ha aigua’

(b) A més de les negacions d’oracions copulatives i predicats d’existència amb partícula de predicació, en CLḤ i MZɣM podem trobar també el verb ⵣ *g* ‘ésser’ (primàriament ‘posar’ > ‘fer’), com a

- ⵓⵓ ⵜⵣⵖ ⵏⵜⵜⵍⵜ *ur tgi nttat* ‘no és ella’
- ⵓⵓ ⵖⵣⵖ ⵍⵍⵅ *ur igi wad* ‘no és aquest’
- ⵓⵓ ⵖⵣⵖ ⵓⵎⵙⵖⵙ *ur igi uḍbib* ‘no és metge’
- ⵓⵓ ⵣⵖⵢ ⵙⵍⵙⵙⵓ *ur giɣ Bassu* ‘no sóc en Bassu’

(c) El verb impersonal (perquè no sol tenir subjecte i sol prescindir dels índexs de persona) CLḤ-MZɣM -ⵖⵏⵖⵅ- *-iliḥ-* / -ⵏⵍⵅ- *-laḥ-* ~ -ⵏⵍⵅ- *-laḥ-* ~ -ⵏⵍⵅ- *-laḥ-* ~ -ⵜⵜⵖⵏⵖⵅ- *-ttiliḥ-*/ -ⵜⵜⵏⵍⵅ- *-ttlaḥ-* ‘mancar, faltar, no tenir, ésser inexistent, no ser-hi, ésser absent’ s’utilitza de fet com a sinònim de ⵓⵓ ⵖⵏⵏⵖ *ur illi* ‘no hi és’, ⵓⵓ ⵖⵏⵖ *ur ili* ‘no té’ o ⵓⵓ ⵢⵓⵓⵙ / ⵅⵍⵓⵙ *ur ɣurs* / *dars* ‘no té’, de manera que els únics arguments que pot tenir (l’element absent i l’element concernit) fan de complement directe i complement indirecte, respectivament, com a

- ⵏⵍⵅ ⵍⵍⵓⵙ, ⵓⵓ ⵙⵙⵖⵏⵢ ⵊⵍ ⵙ ⵖⵅⵅⵍ *laḥ arba, ur ssinɣ ma s idda* ‘el nen no hi és i no sé on ha anat’
- ⵏⵍⵅ-ⵍⵙ ⵖⵊⵖ *laḥ-as imi* ‘no té boca’ (*lit* ‘li manca boca’)
- ⵏⵍⵅ-ⵕ ⵓⵙⵙⵍⵏ-ⵍⵅ *laḥ-k ussan-ad* ‘aquests dies t’hem trobat a faltar’ (*lit* ‘has estat absent aquests dies’)
- ⵏⵍⵅ-ⵜⵜ *laḥ-tt* ‘(ella) ha desaparegut’ (*lit* ‘ella no hi és’)
- ⵏⵍⵅ ⵊⵍ ⵙ ⵢⵍ ⵅⵅⵖⵢ *laḥ ma s yad ddiɣ* ‘ja no tinc on anar’ (*lit* ‘no hi ha cap a on ja vagi’)
- ⵏⵍⵅ-ⵖⵢⵖ ⵜⵖⵙⵓⵙⵍ *laḥ-iyi tisura* ‘he perdut les claus’ (*lit* ‘les claus em manquen’)
- ⵊⵍⵅ ⵍⵕ-ⵏⵍⵅ? *mad ak-laḥ?* ‘què has perdut?’ (*lit* ‘que et manca?’)

7.2.4. La prohibició

Ja hem vist que les prohibicions es poden fer mitjançant

(a) la negació (precedida de partícula modal o no) amb imperatiu d’inacomplert (§ 5.2.4.2.3.b.ii) quan l’aspecte denotat és habituatiu, duratiu, iteratiu o intensiu, com a

- ⵓⵓ ⵕⵊⵊⵖ! *ur kmmi!* o ⵍⵅ ⵓⵓ ⵕⵊⵊⵖ! *ad ur kmmi!* ‘no fumis!’ (perquè és dolent per a la teva salut)

(b) la negació (precedida de partícula modal o no) amb imperatiu d’aorist o aorist de subjuntiu (§ 5.2.1.2.c) quan l’aspecte denotat és puntual, com a

- ⵓⵓ ⵕⵊⵖ! *ur kmi!* o ⵍⵅ ⵓⵓ ⵕⵊⵖ! *ad ur kmi!* (o també amb l’aorist conjugat amb afixos de persona ⵍⵅ ⵓⵓ ⵜⵕⵊⵖⵅ! *ad ur tkmid!*) ‘no fumis’ (perquè el fum em molesta)

7.3. L’oració interrogativa i exclamativa

7.3.1. La interrogació total

7.3.1.1. La interrogació total directa

(a) La interrogació sol marcar-se mitjançant una **partícula interrogativa**, que pot variar segons els dialectes i que podem trobar en oracions verbals i en oracions sense verb:

(i) ⵙⵉ? *is?*, la més estesa (preval àmpliament en CLḤ i MZɣ), està formada a partir del pronom de determinació ⵙ *i* (§ 4.3.1.d) i de la preposició instrumental ⵉ *s* (§ 6.2.1): ⵙⵉ ⵍⵍ-ⵙⵓⵏ? *is nn-irul?* 'que ha fugit?', ⵙⵉ ⵏ-ⵙⵏⵏ. ? *is d-idda?* 'que ha vingut?', *is tn-iẓra?* 'que els ha vist?', ⵙⵉ ⵏ ⵉ.ⵉ.ⵕ? *is d babak?* 'que és ton pare?', ⵙⵉ ⵏ ⵕⵇⵇ? *is d kmm?* 'que ets tu?', ⵙⵉ ⵏ .ⵍⵓ.ⵢ? *is d awraɣ?* 'que és el groc?', ⵙⵉ ⵏ ⵕⵓ.ⵉ? *is d kraḍ?* 'que són tres?', ⵙⵉ ⵏⵏ.ⵍ? *is ddaw?* 'que és allà a baix?', ⵙⵉ ⵏ ⵙⵇ.ⵏ? *is d imal?* 'que serà l'any vinent?', ⵙⵉ ⵢⵓⵓⵉ ⵕⵓ. ⵍ ⵙⵖⵙⵓⵓ.ⵍ? *is ɣurs kra n icirran?* 'que té fills?'.

(ii) RIF i QBYL ⵇ.? *ma?*: ⵇ. ⵙⵏⵏⵙⵉ? *ma illis?* 'que és la seva filla?, ⵇ. ⵏ ⵍⵜⵜ.ⵜ? *ma d nttat?* 'que és ella?', ⵇ. ⵉ ⵍ.ⵏⵏ.ⵣ? *ma s wadday?* 'que és a baix?', ⵇ. ⵏ ⵍ.? *ma d wa?* 'que és aquest?', ⵇ. .ⵏ ⵏ-ⵣ.ⵉ? *ma ad d-yas?* 'que vindrà?, ⵇ. ⵓⵓ ⵏ-ⵜⵓⵉⵙ? *ma ur d-tusi?* 'que no ha vingut?', ⵇ. . ⵏ-ⵣ.ⵉ .ⵅⵕⵕ.? *ma a d-yas azkka?* 'que vindrà demà?', ⵇ. ⵜⵃⵓ. ⵜⵢ.ⵍⵉ.? *ma tfra tɣawsa?* 'que està arreglat, l'assumpte?', ⵇ. ⵓⵓ ⵢⵓⵕ ⵖⵓ. ⵍ ⵜⵇⵉⵉⵓⵜ? *ma ur ɣrk cra n tmṭṭut* 'que no tens cap dona?'.

(iii) FIG ⵇ.ⵓ? *mar?* i ⵍ.ⵖ? *wac?*: ⵇ.ⵓ ⵏ ⵖⵕⵕ? *mar d ckk?* 'que ets tu?', ⵍ.ⵖ ⵜⵛⵏⵇⵏ .ⵓⵓ.? *wac tɛlmd arra?* 'que tens fills?'.

(b) Igual que hem vist amb la negació, la partícula interrogativa ⵙⵉ? *is?* provoca la **proclisi dels pronoms febles i dels díctics** (§ 4.1.2.2), com a

- ⵙⵃⵕ.-ⵣ.ⵉ-ⵜ-ⵙⵏ *ifka-yas-t-id* 'l'hi ha donat' → ⵙⵉ .ⵉ-ⵜ-ⵙⵏ-ⵙⵃⵕ.? *is as-t-id-ifka?* 'que l'hi ha donat?'.

En canvi, ⵇ.? *ma?* no avança pas per si sola els pronoms febles i els díctics.

(c) L'**entonació** pot ser suficient per marcar una oració com a interrogativa total directa a tots els dialectes, com a ⵜⵊⵊⵙⵍⵍⵏ? *tjjiwnd?* 'estàs satisfet', i és la preferida en tot cas en QBYL, com a ⵜⵓⵢⵙⵉ .ⵏ ⵍⵕⵖⵇ? *tbyiḍ ad nkcm?* 'vols que entrem?'.

7.3.1.2. La interrogació total indirecta

Podem trobar les mateixes partícules que amb les interrogatives totals directes:

(a) ⵙⵉ *is*: ⵓⵓ ⵉⵉⵙⵍⵢ ⵙⵉ ⵜⵖ.ⵍ *ur ssinɣ is tcan* 'no sé si han menjat'.

(b) RIF-QBYL ⵇ.? *ma?*: ⵉⵣⵉ.-ⵜⵍ ⵇ. ⵖⵖ.ⵍ *sqsa-tn ma ccan* 'pregunta'ls si han menjat', ⵓⵓ ⵅⵓⵙⵢ .ⵓ. ⵇ. .ⵏ ⵙⵜⵖ ⵍⵢ .ⵍ. *ur ẓriɣ ara ma ad itc nɣ ala* 'no sé si ell menjarà o no'.

7.3.1.3. La resposta

(a) Afirmativa: ⵣⵣⵙⵏ *yyih* / ⵣ.ⵏ *yah* / ⵙⵏ *ih*, ⵍ.ⵏ *wah*, .ⵏ *ah* 'sí'. Quan es vol assentir al que diu l'interlocutor sense interrompre'l, hom recorre a un clic palatoalveolar [ǂ].

(b) Negativa: ⵓⵏⵓ *uhu* / ⵓⵏⵓⵣ *uhuy* / ⵙⵏⵙ *ihi* 'no'.

7.3.2. La interrogació parcial

La interrogació parcial es pot fer mitjançant pronoms interrogatius (§ 4.3.6) o adverbis interrogatius (§ 6.1.b), que només havíem vist fins ara des d'un punt de vista morfològic. En aquesta secció en tractem la sintaxi.

7.3.2.1. Interrogacions amb pronoms interrogatius

(a) 'Qui?' (nominatiu / acusatiu): ⵇ. *ma*, ⵇ.ⵏ *mad* (< ⵇ. .ⵏ *ma ad*), ⵇ.ⵣ *may* (< ⵇ. .ⵣ *ma ay*), ⵇ.ⵣⵏ *mayd* (< ⵇ. .ⵣⵏ *ma ayd*), ⵍⵙ *wi*, ⵓ *u* i QBYL .ⵍⵍ. *anwa* es construeixen amb el participi:

- ⵇ. ⵙⵍⵍ.ⵍ .ⵍ.ⵏ-.ⵏ? *ma innan awal-ad?* 'qui (és el que) ha dit aquesta paraula?'
- ⵇ.ⵏ ⵙⵉⵕⵓⵍ ⵢ.ⵣ.ⵏ? *mad iskrn ɣayad?* 'qui (és el que) ha fet això?'
- ⵇ.ⵣ ⵙⵃⵃⵢⵍ? *may iffɣn?* 'qui (és el que) ha sortit?'
- ⵇ.ⵣ ⵙⵏⵏ.ⵍ? *may illan?* 'qui (és que) hi ha?'
- ⵇ.ⵣ ⵉ.ⵏ ⵏ. ⵍⵅⵅ? *may sad da ngg?* 'què farem aquí?'

- ⵣ ⵓⵔ ⵚⵓⵅⵉ ⵊⵔⵚ ⵙⵔⵏ ⵉⵜⵜ *qa ur yufi may sad igg* ‘no sabia què faria’
- ⵊⵔⵚⵏ ⵉⵏⵏⵔⵍ? *mayd iddan?* ‘qui (és que) que marxat?’
- ⵍⵉ ⵉⵙⵍⵔⵍ ⵔⵜⵔⵚ? *wi iswan atay?* ‘qui (és que) s’ha begut el te?’
- ⵍⵉ ⵕ-ⵉⵏⵔⵍ? *wi k-ilan?* ‘qui ets?’ (*lit* ‘qui et posseeix?’)
- ⵍⵉ ⵔⵙ-ⵜ-ⵉⵍⵍⵔⵍ? *wi as-t-innan?* ‘qui (és el que) l’hi ha dit?’
- ⵍⵉ ⵔⵓⵔ ⵚⵔⵢⵍ ⵔⵅⵅⵔⵊ? *wi ara yaɣn axxam?* ‘qui comprarà la casa?’
- ⵣⵣⵏ ⵍⵉ ⵏ-ⵚⵓⵙⵍ *qql wi d-yusn* ‘mira qui ha vingut’
- ⵔⵍⵍⵔ ⵉ ⵕ-ⵉⵙⵙⵍⵅⵍ ⵉⵅⵓ-ⵔⵏ? *anwa i k-issnzn igr-ad?* ‘qui (és que) t’ha venut aquest camp?’

(b) ‘Què?’ (nominatiu / acusatiu): ⵊⵔ *ma*, ⵊⵔⵏ *mad*, ⵊⵔⵚ *may*, ⵊⵔⵚⵏ *mayd*, ⵓ *u*, RIF ⵊⵔⵚⵍ *mayn*, RIF ⵊⵉⵍ *min* i QBYL ⵔⵄⵓ *acu* (ⵍⵔ-) no es construeixen amb el participi quan fan funció de complement directe, sinó que es construeixen amb una forma verbal personal:

- ⵊⵔ ⵔⵕ-ⵚⵔⵢⵍ? *ma ak-yaɣn?* ‘què (és el que) et passa?’
- ⵊⵔ ⵉⵏⵏⵔⵍ? *ma illan?* ‘què hi ha?’
- ⵊⵔ ⵉⵍⵍⵔ? *ma inna?* ‘què ha dit?’
- ⵓⵔ ⵙⵙⵉⵍⵢ ⵊⵔⵚⵏ ⵜ-ⵚⵔⵢⵍ *ur ssinɣ mayd t-yaɣn* ‘no sé què li passa’
- ⵚⵓⵅⵉ ⵔⵏ ⵉⵙⵕⵔ ⵊⵔⵚⵏ ⵔⵙ-ⵍⵍⵉⵢ *yugi ad iskr mayd as-nniɣ* ‘refusa de fer el que li he dit’
- ⵊⵔⵚⵍ ⵏ-ⵚⵉⵍⵉ? *mayn d-yiwi?* ‘què ha portat?’
- ⵊⵔⵚⵍ ⵏⵉⵍⵍ ⵜⵓⵜⵜⵅⵅⵔⵊⵜ? *mayn dinn təttggamt?* ‘què feu allà?’
- ⵊⵉⵍ ⵜⵍⵍⵉⵏ? *min tnnid?* ‘què has dit?’
- ⵊⵔⵚ ⵢⵔ ⵉⵅⵏⵊⵍ? *may ɣa ixdm?* ‘què pot fer?’
- ⵓⵔ ⵏⵔ ⵉⵜⵜⵔⵅⵔ ⵊ ⵢⵔ ⵉⵜⵛ *ur da ittafa ma ɣra itc* ‘no troba què menjar’
- ⵏ ⵔⵄⵓ-ⵜ? *d acu-t?* ‘què és això?’

(c) ‘Quin?’, ‘Quina?’ (nominatiu / acusatiu): ⵊⵔⵍⵍⵔ *manwa* ~ *pl* ⵊⵔⵍⵍⵉ *manwi*, QBYL ⵔⵍⵍⵔ *anwa* ~ *pl* ⵔⵍⵍⵉ *anwi* √ⵍ1, RIF ⵊⵔⵍⵍⵍ *manwn* ~ *pl* ⵊⵔⵍⵉⵉⵍ *manyin*, femení ⵊⵔⵍⵜⵔ *manta* ~ *pl* ⵊⵔⵍⵜⵉ *manti*, QBYL ⵔⵍⵜⵔ *anta* ~ *pl* ⵔⵍⵜⵉ *anti*, RIF ⵊⵔⵍⵜⵍ *mantn* ~ *pl* ⵊⵔⵍⵜⵉⵍ *mantin* són únicament pronoms (no determinants) interrogatius. Es construeixen amb el participi quan fan de subjecte i amb una forma verbal personal quan fan una funció diferent de la de subjecte (la més freqüent és la de complement directe):

- ⵊⵔⵍⵍⵉ ⵏⵏⵔⵍⵉⵍ? *manwi ddanin?* ‘quins han anat?’
- ⵊⵔⵍⵜⵔ ⵜⵙⵍⵉⵏ? *manta tswid?* ‘quina t’has begut?’
- ⵔⵍⵜⵔ ⵜⵔ? *anta ta?* ‘quina és aquesta?’

(d) ‘Quin?’, ‘Quina?’ (nominatiu / acusatiu): ⵊⵔⵍ *man* (+ estat lliure) i ⵊⵔⵜⵜⵔ *matta* (+ estat d’annexió) són determinants (no pronoms) interrogatius. Segueixen la mateixa construcció sintàctica que els pronoms:

- ⵊⵔⵍ ⵔⵙⵅⵔⵅ ⵏ-ⵚⵓⵙⵍ? *man argaz d-yusn?* ‘quin home és el que ha vingut?’
- ⵊⵔⵍ ⵔⵙⵅⵔⵅ ⵉⵊⵊⵓⵜⵍ? *man argaz immutn?* ‘quin home és el que ha mort?’
- ⵊⵔⵍ ⵔⵙⵙⵉⵏ ⵜⵕⵕⵔⵊ? *man abrid tkkam?* ‘quin camí heu agafat?
- ⵊⵔⵜⵜⵔ ⵓⵅⵊⵔⵙ ⵜⵙⵢⵉⵏ? *matta ugmar tsɣid?* ‘quin cavall has comprat?’
- ⵊⵔⵜⵜⵔ ⵓⵚⵔ? ‘quin és aquest?’ / ‘què és això?’

(e) ‘A qui?’, ‘Per a qui?’, ‘Per a què’ (datiu): ⵉ ⵊⵉ *i mi*, ⵉ ⵓⵊⵉ *i umi*, ⵓⵊⵉ *umi*, ⵊⵔ ⵊⵉ *ma mi*, ⵊⵔ ⵉ ⵊⵉ *ma i mi*, ⵊⵔ ⵊⵓ *ma mu*, QBYL ⵉ ⵍⵉ ⵊⵉ *i wi mi* / ⵓ ⵊⵉ *u mi*, QBYL ⵉ ⵍⵔⵄⵓ *i wacu* funcionen com a complement indirecte o complement circumstancial de finalitat:

- ⵉ ⵊⵉ ⵜⵓⵛⵔⵊ ⵉⵏⵏⵉⵜⵓⵍ? *i mi tucam illitun?* ‘a qui heu donat (la mà de) la vostra filla?’
- ⵉⵙⵔⵍⵏ ⵉ ⵊⵉ? *isawl i mi?* ‘a qui ha parlat?’
- ⵓⵊⵉ ⵜⵍ-ⵏ-ⵚⵉⵍⵉ? *umi tn-d-yiwi?* ‘a qui els ha portat?’
- ⵊⵔ ⵊⵉ ⵜⵢⵙⵉⵏ? *ma mi tɣrid?* ‘qui has convidat?’
- ⵊⵔ ⵉ ⵊⵉ ⵜⵙⵙⵍⵅⵉⵏ ⵔⵅⵊⵔⵙ? *ma i mi tssnzid agmar?* ‘a qui has venut el cavall?’
- ⵊⵔ ⵉ ⵊⵉ ⵉⵏⵉⵣ ⵓⵚⵔ? *ma i mi iliq uya?* ‘per a què serveix això?’
- ⵙⵙⵍⵢ ⵊⵔ ⵉ ⵊⵉ ⵜⵅⵔ ⵜⵔⵏⵏⵔⵙⵜ-ⵔⵏ *ssnɣ ma i mi tga taddart-ad* ‘sé a qui pertany aquesta casa’

(f) ‘Amb qui?’ (comitatiu): ⵔⵕⵏ ⵊⵉ *akd mi*, ⵏ ⵊⵉ *d mi*, ⵊⵔ ⵏ ⵊⵉ *ma d mi*, QBYL ⵍⵓⵕⵓⵏ *wukud*, RIF ⵊⵓⵕⵉⵏ *mukid* / ⵓⵕⵏ *ukd* i FIG ⵍⵉ ⵕⵏ *wi kd* funcionen com a complement circumstancial de companyia:

- ⵔⵕⵏ ⵊⵉ ⵉⵙⵔⵄ? *akd mi iraḥ?* ‘amb qui ha marxat?’

- ⵛ ⵏ ⵛⵉ ⵉⵛⵏ? *ma d mi imun?* ‘qui ha acompanyat?’
- ⵍⵓⴽⵓⵏ ⴰⵙ ⵙⵓⵎⵢ? *wukud ara ruḥɣ?* ‘amb qui aniré?’
- ⵓⴽⵏ ⵏ-ⵜⵓⵙⵉⵏ? *ukd d-tusid?* ‘amb qui has vingut?’
- ⵍⵉ ⴽⵏ ⵜⵓⵙⴰⵇ? *wi kd turarḍ?* ‘amb qui has jugat?’

(g) ‘Amb què?’ (instrumental): ⵙ ⵛⵉ *s mi*, ⵛ ⵙ ⵛⵉ *ma s mi*, ⵙ ⵛⵉⵅⵉ *s minzi* i QBYL ⵙ ⵍⴰⵇⵓ *s wacu*, funcionen com a complement circumstancial d’instrument:

- ⵙ ⵛⵉ ⵉⵜⵜⵉ ⴰⵅⴰⵏⵉⵛ? *s mi ibbi aẓalim?* ‘amb què ha tallat les cebes?’
- ⵉⵏⵢⴰ-ⵜ ⵙ ⵛⵉ? *inɣa-t s mi?* ‘amb què l’ha matat?’
- ⵓⵙ ⵖⵓⵃⵉ ⵙ ⵛⵉ ⵉⴽⵙⵅ *ur yufi s mi ikrz* ‘no ha trobat amb què llaurar’
- ⵓⵙ ⵖⵓⵃⵉ ⵙ ⵛⵉ ⵢⴰ ⵖⴰⵢⵓⵏ *ur yufi s mi ɣa yaɣul* ‘no ha trobat amb què tornaria’
- ⵛ ⵙ ⵛⵉ ⵉⵢⵙⵙ ⵉ ⵓⵃⵓⵏⵏⵓⵙ? *ma s mi iɣrs i ufullus?* ‘amb què ha degollat el pollastre?’
- ⵛ ⵙ ⵛⵉ ⵉⵙⵉⵍⵏ? *ma s mi isiwl?* ‘en quina llengua parla?’ (*lit* ‘amb què parla?’)

(h) ‘En què?’ > ‘On?’ (locatiu): ⵅ ⵛⵉ *g mi*, ⵛ ⵅ ⵛⵉ *ma g mi*, ⵛ ⵅ *ma g* / CLḤ ⵛ ⵢ *ma ɣ*, ⵛⴰⵖ ⵍⵅ *may dg*, RIF ⵛⵉⵍ ⵍⵉ *min di*:

- ⵛ ⵅ ⵛⵉ ⵜⵙⵙⵍⵍ ⴰⴽⵙⵓⵛ? *ma g mi tssnwa aksum?* ‘en què ha cuit la carn?’
- ⵛ ⵅ ⵉⵃⵃⵙ? *ma g iffr?* ‘on s’amaga?’

(i) ‘Sobre qui?’, ‘Sobre què?’ > ‘Per què’ (superessiu > causal): ⵅⵃ ⵛⵉ *xf mi*, ⵛ ⵅⵃ ⵛⵉ *ma xf mi*, ⵛ ⵅⵃ *ma xf* / ⵛ ⵃ *ma f*, ⵛ ⵅⵃ ⴰⵖⵏⵏⵉⵅ *ma xf ayllig*, ⵍⵉ ⵅⵃ *wi xf*, RIF ⵛⵉⵍ ⵅⵃ *min xf*, ZNT ⵛ ⵢⵙ *ma ɣr*, RIF ⵛⵉⵍ ⵢⵙ *min ɣr*, FIG ⵍⵉ ⵅⵃ *wi xf*, QBYL ⴰⴷⵓ ⵢⵃ *acu ɣf*, ⴰⴷⵓ ⵢⵙ *acu ɣr*, ⴰⴷⵓ ⵛⵉ *acu mi* / ⴰⴷⵉⵛⵉ *acimi*:

- ⵛ ⵅⵃ ⵛⵉ ⵉⵙⵙⵙ ⵜⴰⴹⴰⵙⴰⵏⴰ? *ma xf mi isrs tabarda?* ‘sobre què ha posat l’albarda?’
- ⵜⴷⵇⵇ ⵜⵛⵙⵏⴰⵖⵜ ⵅⵃ ⵛⵉ ⵉⵙⴰⵍⴰⵏ *tcqqa tmslayt xf mi isawal* ‘és complicat l’assumpte de què parla’
- ⴰⵙⵅⴰⵅ ⵍⵉ ⵅⵃ ⵜⵙⵇⵙⵉⵏ *argaz wi xf tsqsid* ‘l’home sobre qui has preguntat’
- ⵓⵙ ⵙⵙⵉⵢ ⵛ ⵅⵃ ⴰⵖⵏⵏⵉⵅ ⴰⵙ ⵜⵜⵜⵙ *ur ssiɣ ma xf ayllig ar təttru* ‘no sé per què plora’
- ⵛ ⵢⵙ ⵉⵏⵏⴰ? *ma ɣr idda?* ‘per què se n’ha anat?’

(j) ‘A casa de qui?’, ‘Cap a on’ (apudessiu i adlatiu): ⵢⵙ ⵛⵉ *ɣr mi*, ⵛ ⵢⵙ *ma ɣr*, ⵛ ⵢⵙ ⵛⵉ *ma ɣr mi*, ⵛ ⵙ *ma s* i QBYL ⵍⵓⵢⵓⵙ *wuɣur*:

- ⵢⵙ ⵛⵉ ⴰⵖ ⵉⵙⴰ? *ɣr mi ay insa?* ‘a casa de qui (és que) ha pernoctat?’
- ⵢⵙ ⵛⵉ ⵜⵏⵏⵉⵜ? *ɣr mi tddit?* ‘a casa de qui has anat?’
- ⵛ ⵢⵙ ⵜⵏⵏⵉⵜ? *ma ɣr tddit?* ‘a casa de qui has anat?’
- ⵉⵏⵏⴰ ⵢⵙ ⵛⵉ? *idda ɣr mi?* ‘a casa de qui ha anat?’ / ‘on ha anat?’
- ⵜⴰⵛⵄⵄⵓⵜ ⵍⵍⵉⵄⵍ, ⵛ ⵢⵙ ⵓⵙ ⵉⵏⵏⵉ ⴷⵙⴰ *tamṭṭut nniḍn, ma ɣr ur illi cra* ‘l’altra dona, que no tenia res’
- ⵜⴰⵛⵏⵉⵜ ⵢⵙ ⵛⵉ ⵉⵙⴰⵅ ⵜⵙⵙⵅ *tamdint ɣr mi iraḥ tsbḥ* ‘la ciutat a on va anar és bonica’
- ⵛ ⵢⵙ ⵛⵉ ⵏⵏⴰⵍ? *ma ɣr mi ddan?* ‘cap a on han anat?’
- ⵛ ⵙ ⵜⵏⵏⵉⵏ? *ma s tddid?* ‘on vas?’
- ⵛ ⵙ ⵏⵏⴰⵍ ⵉⵍⴰⵏⵉⵍⵍ-ⵍⵍⴽ? *ma s ddan iwaliwn-nnk?* ‘on vas a parar?’ (*lit* ‘on han anat les teves paraules?’
- ⵓⵙ ⵉⵏⵏⵉ ⵛ ⵙ ⵉⵏⵏⴰ *ur illi ma s idda* ‘no té on anar’

(k) ‘Des de què’ > ‘D’on? (ablatiu): ⵙⵅ ⵛⵉ *sg mi*, ⵛ ⵙⵅ ⵛⵉ *ma sg mi*, ⵛⴰⵖ ⵙⵅ *may sg*:

- ⵛ ⵙⵅ ⵛⵉ ⵏ-ⵖⵓⵙⴰ? *ma sg mi d-yusa?* ‘d’on ha vingut?’
- ⵜⴷⵍⴰ ⵜⵛⵓⵜ ⵙⵅ ⵛⵉ ⵏ-ⵖⵓⵙⴰ *tcna tmurt sg mi d-yusa* ‘és bonic el país d’on prové’
- ⵍⴷⵇⵏ ⵛⴰⵖ ⵙⵅ ⵏ-ⵖⵓⵙⵙ *nqql may sg d-yus* ‘hem mirat d’on ve’

7.3.2.2. Interrogacions amb adverbis interrogatius

(a) ‘On’? (locatiu):

- ⵛⴰⵍⵉ ⵅ *mani g* (amb oració verbal), com a ⵛⴰⵍⵉ ⵅ ⵜⵅⵏⵢⵏ? *mani g tzdɣd?* ‘on vius?
- ⵛⴰⵍⵉ *mani* (seguit d’oració verbal o sense verb), com a ⵛⴰⵍⵉ ⵏⵏⴰⵍ ⵉⵜⵙⵙⴰⵍⴰⵍ? *mani llan ibrdan?* ‘on són els camins?’, ⵛⴰⵍⵉ ⴰⵜⵙⵉⵏ? *mani abrid?* ‘on és el camí?’, ⵛⴰⵍⵉ-ⵜ? *mani-t?* ‘on és ell?’, ⵛⴰⵍⵉ ⴰⵛⵏⵏⴰⴽⴽⵍⵏ-ⵍⵍⴽ? *mani amddakkʷ l-nnk?* ‘on és el teu amic?’, ⵛⴰⵍⵉ ⵜⵜ ⵢⴰ ⵍⵅⵙ? *mani tt ɣa nẓr?* ‘on la veurem?’

- ⊏ᵒ|Ж ᵒ *manza* (seguit de nom o de pronom personal), com a ⊏ᵒ|Жᵒ-Ꝁ? *manza-k?* ‘on ets?’, ⊏ᵒ|Жᵒ +ᵒOΘᵒ+? *manza tarbat?* ‘on és la nena?’
- MZY ⊏ᵒ|Λ≤ *mandi* (amb oració verbal), com ⊏ᵒ|Λ≤ +ИИ≤Λ? *mandi tllid?* ‘on ets?’
- QBYL ᵒ|≤ *ani* (Ш ᵒ-) / ᵒ|≤Λᵒ *anida* (Ш ᵒ-) / ᵒ|Λᵒ *anda* (Ш ᵒ-), com a ᵒ|Λᵒ ᵒOᵒ +≤И≤E? *anda ara tiliḍ?* ‘on seràs?’, ᵒ|Λᵒ-+ ⁚ΘO≤Λ? *anda-t ubrid?* ‘on hi ha el camí?’

(b) ‘(Cap a) on?’ (adlatiu):
- ⊏ᵒ|≤ ⅄O *mani ɣr*, com a ⊏ᵒ|≤ ⅄O +ΛΛ≤Λ? *mani ɣr tddid?* ‘(cap a) on has anat?
- ⊏ᵒ|≤ ⊙ *mani s*, com a ⊏ᵒ|≤ ⊙ ≤ΛΛᵒ? ‘(cap a) on ha anat?’
- ⊏ᵒ|≤ *mani*, com a ⊏ᵒ|≤ +O≤Λ? ‘on vas?’
- QBYL ⊙ ᵒ|≤ *s ani*, ⅄O Шᵒ|≤ *ɣr wani* / ᵒ|≤ ⅄O *ani ɣr* / ⅄O Шᵒ|≤Λᵒ *ɣr wanida* / ⅄O Шᵒ|Λᵒ *ɣr wanda*: ⅄O Шᵒ|≤Λᵒ ᵒOᵒ +O⁚⅄⊏ *ɣr wanida ara truḥm?* ‘on anireu?’, ᵒ≻ ᵒ⊏⅄ᵒO, ⊙ ᵒ|≤ ++ΛΛ⁚E? *ay amɣar, s ani ttdduḍ?* ‘vell, on vas?’

(c) ‘D’on?’ (ablatiu) i ‘per on?’ (prosecutiu):
- ⊏ᵒ|≤ ⊙X *mani sg* / ⊏ᵒ|≤ ЖX *mani zg* (amb oració verbal o sense verb), com a ⊏ᵒ|≤ ⊙X +X≤Λ? *mani sg tgid?* ‘d’on ets?’, ⊏ᵒ|≤ ⊙X Λ-≤ΛΛᵒ? *mani sg d-idda?* ‘d’on ha vingut?’, ⊏ᵒ|≤ ⊙X ⊂ꝀꝀ? *mani sg ckk?* ‘d’on ets?’
- QBYL ᵒ|⊙≤ *ansi* (Шᵒ-), com a ᵒ|⊙≤ ≤ Λ-+ꝀꝀ≤E ᵒꝀꝀᵒ? *ansi i tkkiḍ akka?* ‘d’on véns així?’

(d) ‘Fins on?’ (terminatiu): ᵒO ⊏ᵒ|≤ *ar mani*, QBYL ᵒO ᵒ|≤ *ar ani*, com a ᵒO ᵒ|≤ ᵒOᵒ Ꝁ⊏-⊙⊙≤ШE⅄? *ar ani ara km-ssiwḍɣ?* ‘fins on t’acompanyaré?’, ᵒO ⊏ᵒ|≤ +ΛΛ≤+? *ar mani tddit?* ‘fins on has anat?’

(e) ‘Quan?’ (temporal):
- ⊏ᵒ| ᵒꝀ⁚Λ *man akud*, com a ⊏ᵒ| ᵒꝀ⁚Λ +ΛΛ≤Λ? *man akud tddit?* ‘en quin moment has vingut?’
- ⊏ᵒ|ᵒX⁚ + ᵒ≻Λ/ ᵒΛ *managu* + *ayd* / *ad*, com a ⊏ᵒ|ᵒX⁚ ᵒΛ +ΛΛᵒ⊏? *managu ad tddam?* ‘quan heu marxat?’, ⊏ᵒ|ᵒX⁚ ᵒΛ OᵒΛ Λ-≻ᵒ⊂Ꝁ? *managu ad rad d-yack?* ‘quan vindrà?’
- ⊏ᵒ|+⁚O *mantur*, com a ⊏ᵒ|+⁚O OᵒΛ Λ-≻⁚⅄⁚И? *mantur rad d-yuɣul?* ‘quan tornarà?’, ⊏ᵒ|+⁚O ᵒ ⅄Oᵒ Λ-≤Oᵒ⁄ ⁚OΘᵒ? *mantur a ɣra d-iraḥ urba?* ‘quan és que vindrà el nen?’
- ⊏И⊏≤ *mlmi* / ⊏≤И⊏≤ *milmi* + ᵒ≻ *ay* / ≤ *i*, com a ⊏И⊏≤ ᵒ≻ +ΛΛᵒ⊏? *mlmi ay tddam?* ‘quan (és que) us n’heu anat?’, ⊏И⊏≤ ≤ ⅄ᵒ +⊏⊏ᵒ++≤⊏? *mlmi i ɣa tmmattim?* ‘quan (és que) us mudareu?’, ⊏И⊏≤ OᵒΛ Λ-≻ᵒШE? *mlmi rad d-yawḍ?* ‘quan arribarà?’, ⊏И⊏≤ ᵒ≻ ⅄ᵒ +⊏⊏⊙⊏? *mlmi ay ɣa tṭṭsm?* ‘quan us n’anireu a dormir?’

(f) ‘Fins quan?’ (temporal):
- ᵒO ⊏И⊏≤? *ar mlmi?* ‘fins quan?’

(g) ‘Des de quan? (temporal):
- ⊙≤ ⊏И⊏≤? *si mlmi?* ‘des de quan?’

(h) ‘Com?’ (de manera):
- ⊏ᵒ|≤Ꝁ *manik* + ᵒΛ *ad*, com a ⊏ᵒ|≤Ꝁ ᵒΛ +⊙⊙|Шᵒ⊏ +ᵒẌИИᵒ? *manik ad tssnwam tagʷlla?* ‘com heu cuit les farinetes?’, ⊏ᵒ|≤Ꝁ ᵒΛ +X≤Λ? *manik ad tgid?* ‘com estàs?’
- ⊏ᵒ⊏Ꝁ *mamk*, ⊏ᵒ⊏⊏Ꝁ *mammk*, ⊏ᵒ⊏⊏Ꝁ *mammc*, ⊏≤⊏Ꝁ *mimc*, FIG ⊏ᵒ|Ꝁ *manc*, com a ⊏ᵒ⊏Ꝁ ᵒ≻ +X≤Λ? *mamk ay tgid?* ‘com estàs?’, ⊏ᵒ⊏Ꝁ ≤XXᵒ? *mamc igga?* ‘com ho ha fet?’, ⊏ᵒ⊏⊏Ꝁ ᵒ⊙-⅄⅄ᵒO|? *mammc as-qqarn?* ‘com es diu?’
- QBYL-WRG ᵒ⊏⊏Ꝁ *ammk* / ᵒ⊏Ꝁ *amk*, com a ᵒ⊏⊏Ꝁ ≤ ᵒ⊙-+-+||≤E? *ammk i as-t-tnniḍ?* ‘com l’hi has dit?’
- ⊏ᵒꝀᵒ *maka* / ⊏ᵒꝀꝀᵒ *makka*, com a ⊏ᵒꝀᵒ OᵒΛ ΛΛ⁚|? *maka rad ddun* ‘com se n’aniran?’, ⊏ᵒꝀꝀᵒ ᵒ≻ +X≤Λ? *makka ay tgid?* ‘com ho has fet?’
- IF ⊏⁚X *mux*, com a ⊏⁚X +XX≤⊏? *mux tggim?* ‘com esteu?’, ⊏⁚X ᵒ⊏-⅄⅄ᵒO|? *mux am-qqarn?* ‘com et dius?’ (*lit* ‘com t’anomenen?’)
- RIF ⊏ᵒ|Ꝁ+ *manct*, com a ⊏ᵒ|Ꝁ+ ≤XXᵒ? *manct igga?* ‘com està?’
- FIG ⊏ᵒ|Ꝁ +ИИ≤Λ? *manc tllid?* ‘com estàs?’

(i) Quant?’ (quantitatiu):
- ⊏Ꝁ+ᵒ *mcta* + preposició de genitiu o ᵒΛ *ad* / ᵒ≻Λ *ayd* (generalment), com a ⊏Ꝁ+ᵒ | Ш⁚ИИ≤ ᵒ≻ +⊙⅄≤Λ? *mcta n wulli ay tsɣid?* ‘quantes ovelles has comprat?’, ⊏Ꝁ+ᵒ ᵒΛ ⊙ +ИИᵒ⊏? *mcta ad s tllam?* ‘quants sou?’, ⁚O ⊙⊙≤|⅄ ⊏Ꝁ+ᵒ ᵒΛ ⊙ ИИᵒ| *ur ssinɣ mcta ad s llan* ‘no sé quants n’hi ha’, ⊏Ꝁ+ᵒ | ≤Ꝁ≤OOᵒ| ᵒ≻Λ ⅄⁚OꝀ ИИᵒ|≤|?, *mcta n icirran ayd ɣurk llanin?* ‘quants fills

tens?’, ⵎⵛⵜ ⵏ ⵙⴰⵡⵡⴰⴰ ⴰⵢⵏ ⵢⵙⴰⵣ ⵖⵉⵉⴰⵏ? *mcta n usgg^{w}as ayd ɣurk illan?* ‘quants anys tens?’, ⵎⵛⵜ ⴰⵢ ⵖⵉⵣⵎⵏ? *mcta ay ilkmn?* ‘quina hora és?’, ⵎⵛⵜ ⴰⵏ ⴰ ⵜⴰⵢⵖⵏ ⴰⵣⴰⵎⵢⵙ? *mcta ad s tsɣid akamyu?* ‘per quant has comprat el camió?’

- ⵎⵏⵛⵣ *mnck* + preposició de genitiu, MZB-WRG ⵎⴰⵏⵛⵜ *manct*, com a ⵎⵏⵛⵣ ⵏ ⵍⴰⵜⴰⵢ ⴰⵢ ⵜⴰⵢⴰⵎ? *mnck n watay ay tsɣam?* ‘quant de te heu comprat?’, ⵎⵏⵛⵣ ⴰⵏ ⴰⵣⴰⴰⵏⵜ ⵜⵡⵉⴰⵢ? *mnck ad skarnt tglay?* ‘quant costen els ous?’, ⵎⵏⵛⵣ ⴰⵏ ⵜⵕⴰⵖⵏ? *mnck ad tẓrid?* ‘quants has vist?’, ⵎⵏⵛⵣ ⴰⵏ ⵖⵉⵣⵎⵏ? *mnck ad ilkmn?* ‘quina hora és?’, ⵎⵏⵛⵣ ⴰⵏ ⵜⵣⵣⵖⵏ ⵡ ⵣⴰⵜⴰⵉⵙⴰ? *mnck ad tkkid g Katalunya?* ‘quant de temps has estat a Catalunya?’, ⵎⵏⵛⵣ ⵖⴰⵍⴰ ⵙⵣⵉⵅ-ⴰⵏ? *mnck iswa ukḍif-ad?* ‘quant costa aquest catifa?’, ⵎⵏⵛⵣ ⴰⵏ ⵏⴰⴰⵣ ⵡ ⵜⵙⵏⴰⵜ? *mnck ad dark g tudrt?* ‘quina edat tens?’ (*lit* ‘quant tens a la vida’), ⵙⴰ ⴰⴰⵖⵏⵢ ⵎⵏⵛⵣ ⴰⵏ ⵖⴰⵜⵉ ⵙⴰⵡⵡⴰⴰ-ⴰⵏ *ur ssinɣ mnck ad istl usgrs-ad* ‘no sé quant pesa aquest sac’
- ⵎⵛⵚⴰⵉ *mcḥal* + preposició de genitiu, com a ⵎⵛⵚⴰⵉ ⵏ ⵜⵎⵢⴰⴰⵖⵏ ⴰⵢ ⵜⵕⴰⴰⵖⵏ? *mcḥal n tmɣarin ay tẓrid?* ‘quantes dones has vist?’, ⵎⵛⵚⴰⵉ ⴰⵢ ⵖⵎⵎⵖⵎⵏ? *mcḥal ay iqqimn?* ‘quants s’han quedat?’.
- ⵎⵏⴰⵍ *mnnaw* ~ femení ⵎⵏⴰⵍⵜ *mnnawt* + noms comptables, com a ⵎⵏⴰⵍ ⵍⵙⴰⴰⴰⵏ ⴰⵏ ⵉⵉⴰⵏⵏ ⵡ ⵖⵎⴰⵉⴰⴰ? *mnnaw wussan ad llanin g imalass?* ‘quants dies té la setmana?’, ⵎⵏⴰⵍⵜ ⵜⵎⵢⴰⴰⵖⵏ ⴰⵏ ⵉⵉⴰⵏⵏ ⵡ ⵖⵢⴰⴰⵎ-ⴰⵏ? *mnnawt tmɣarin ad llanin g iɣrm-ad?* ‘quantes dones hi ha en aquest poble?’, ⵎⵏⴰⵍ ⵖⴰⵡⵡⴰⴰⵏ ⴰⵏ ⵉⵉⴰⵏⵏ ⵏⴰⴰ ⵖⵏⵏⴰ? *mnnaw isgg^{w}asn ad llanin dar Iddr?* ‘quants anys té Iddr?’, ⵎⵏⴰⵍ ⵖⴰⵡⵡⴰⴰⵏ ⴰⵏ ⵏⴰⴰⵣ ⵉⵉⴰⵏⵏ? *mnnaw isgg^{w}asn ad dark llanin?* ‘quants anys tens?’, ⵎⵏⴰⵍ ⵜⴰⴰⵍⴰ ⴰⵏ ⵖⵉⵉⴰⵏ ⵏⴰⴰ ⵍⴰⵏⵖⴰ? *mnnaw tarwa ad illan dar Wanir?* ‘quants fills té l’Anir?’

7.3.3. L’oració exclamativa

Les exclamacions poden marcar-se en amazic simplement amb l’entonació, com a ⵢⵙⵅ! *yufl!* ‘millor!’ / ‘val més així!’, ⵜⴰⵅⴰⴰⴰⴰⵜ! *taxssart* ‘llàstima!’ / ‘quina pena!’, ⵍⴰⴼⵉⵖ! *wahli!* ‘i tant!’, ‘ja ho crec!’, ‘és clar!’, QBYL ⴰⵣⵣⵏ *akkn!* ‘com!’, o bé es pot recórrer al vocatiu o als pronoms i adverbis interrogatius que hem vist a la secció precedent (§ 7.3.2), com a ⵎⴰⵢⵏ ⵜⵅⴰⵙⴰⴰⵏ! *mayn tfsusd!* ‘que ràpid que ets!’, ⵎⵏⵛⵣ ⴰⵏ ⵉⴰⵏ! *mnck ad lan!* ‘que grans que són!’, ⵎⵣⴰⵏ ⵜⵙⵅⵅⵉⴰ! *mkad tuzzla!* ‘com corre!’, ⵎⴰⵎⵎⵣ ⴰⵏ ⵢⴰⵎⵙⵎ! *mammk ad yamum!* ‘com s’ha aprimat!’, ⵎⴰⵎⵣ ⵖⴼⴱⴰⵚ ⵙⵡⴰⵙⵎ-ⴰⵏ! *mamk iṣbaḥ uɣrum-ad!* ‘que bo que és aquest pa!’, ⵎⵛⵚⴰⵉ ⵏ ⴰⵏⵅⵉⵏ! *mcḥal d adfl!* ‘quanta neu!’, ⵎⵛⵜ ⴰⵏ ⵖⵚⵉⵉⴰⵉⵏ ⴰⵢ ⵏⴰ ⵖⵜⵜⵖⵉⵖⵏ! *mcta ad iḥllaln ay da ittinin!* ‘quantes mentides està explicant!’, ⵎⵛⵜ ⴰⵢⴰ! *mcta aya!* ‘quant en fa, d’això!’ / ‘d’això fa molt de temps!’, ⵎⴰⵜⵜⴰ ⵜⴰⵎⴰⵅⵖⴰⵜ-ⴰⵏ! *matta tamazirt-ad!* ‘quin país, aquest!’, ⵍⴰⵢⵏⵏⵖ ⴱⵏⴰⵏⵎ! *waynni bnadm!* ‘quina persona!’, ⵍⴰⵢⵏⵏⵖ ⴰⵡⵢⵙⵉⵏ! *waynni aɣyul!* ‘que ruc!’, ⴰⵣⵣⵏ ⵖⵉⵃⵅ! *akkn iḍɛf!* ‘que prim que és!’, QBYL ⴰ ⵏⵏⵅⴰ-ⵖⵣ! *a nngr-ik!* ‘que un mal llamp se t’endugui’! (*lit* ‘oh extinció del teu llinatge!’).

7.4. L’expressió de la qualitat i de les circumstàncies

La prominència sintàctica del verb amazic és remarcable i, probablement, està afavorida per la posició inicial en què sol ocórrer en un ordre neutre, és a dir no marcat. Per aquesta raó, l’amazic prefereix verbalitzar nocions, com són l’expressió de la qualitat i de les circumstàncies, que en català solen expressar-se mitjançant adjectius i adverbis (o locucions adverbials), respectivament.

7.4.1. L’expressió de la qualitat

7.4.1.1. Introducció

(a) Hem vist (§ 3.6) que en amazic no existeix, estrictament parlant, una categoria lèxica d’adjectiu. En alguns dialectes, els noms deverbatius de qualitat poden funcionar sintàcticament com a adjectius (§ 3.4.1.1.a.iii), però aquest ús és estrany als dialectes més conservadors en aquest sentit, com són el TRG, el ɣDM i, en AS, el CLḤ. Encara que, des del punt de vista del català i de moltes altres llengües del nostre entorn pugui estranyar que hi hagi llengües sense adjectius, el fet és que són moltes les llengües del món que codifiquen l’atribució de la qualitat a un subjecte a través d’un verb de qualitat, i no d’una còpula seguida d’un adjectiu, com fem en català. A Euràsia, només en trobem al Caucas i a l’Extrem Orient, mentre que a Àfrica i Amèrica n’hi ha moltes.

(b) En aquest sentit, l'amazic és una excepció en el marc de les llengües afroasiàtiques, però, com hem vist a les seccions dedicades als verbs de qualitat (§§ 5.1.2, 5.3.1.4), sabem que els verbs de qualitat de l'amazic neixen de la verbalització d'antics adjectius mitjançant la sufixació dels pronoms personals d'acusatiu, completada o substituïda en algunes persones (per interferències analògiques) amb formes sufixades dels índexs de persona dels verbs normals. Sabem que són verbs perquè la concordança amb el subjecte s'estableix no solament a partir del gènere i el nombre sinó també de la persona.

(c) Tipològicament són relativament rares les llengües sense adjectius en absolut. Ho són el coreà (llengua tipològicament aglutinant), les llengües siouan de Nord-amèrica, algunes llengües austronèsiques (muna, axinès de Sumatra i kambera). Possiblement ho sigui el xinès mandarí (llengua tipològicament analítica), però l'anàlisi és controvertida. La llengua yimas, de Papua-Nova Guinea, només té cinc adjectius (per a 'gran', 'petit', 'bo', 'dolent' i 'diferent').

(d) En CLḤ, l'únic adjectiu pròpiament dit que s'ha pogut reportar en l'ús tradicinal és l'arabisme *ḷjdid* 'nou' (ⵓⵊⴷⵉⴷ *ujdid* en AS a partir de la forma, més ben adaptada a la morfologia de l'amazic, testimoniada en altres dialectes), manllevat en amazic probablement perquè en AS l'arrel del verb que significava 'ésser nou' √ⵏⵢ NY havia quedat obsoleta a causa de la confusió amb arrels esdevingudes homònimes per evolucions fonètiques de diversa índole, particularment les de les prolífiques famílies lèxiques a les quals pertanyen els verbs ⴰⵏⴰⵢ *annay* 'veure' i ⵏⵉ *ni* 'muntar'.

(e) En el present diccionari, per no confondre l'usuari, hem optat per donar com a entrada catalana formes que ajudin a trobar l'expressió genuïna en amazic de les quatre maneres en què un adjectiu català es pot expressar en amazic. Els adjectius substantivats del català són expressats naturalment en amazic mitjançant noms de qualitat, de manera que ⴰⴱⵉⵎⴰⵔ *abiḍar* és un nom que significa 'el coix', mentre que, per dir 'és coix', en amazic caldrà conjugar un verb de qualitat, ⵉⴱⴰⵎⵔ *ibaḍr*, i, per dir 'un home coix', hom preferirà un sintagma constituït per un nom i un participi en acomplert d'un verb de qualitat, ⴰⵔⴳⴰⵣ ⵉⴱⴰⵎⵔⵏ *argaz ibaḍrn*, a una construcció amb el nom de qualitat en aposició, ⴰⵔⴳⴰⵣ ⴰⴱⵉⵎⴰⵔ *argaz abiḍar*, que és generalment menys idiomàtica. En efecte, en aposició a un nom, els noms de qualitat poden funcionar com a complement del nom de la mateixa manera que ho faria un adjectiu. Dit altrament, el que en català són adjectius substantivats en amazic són noms adjectivats si estan en aposició a un altre nom. A les entrades de la part català-amazic, doncs, consten com a noms (*Introducció*, § 5.2.4).

7.4.1.2. Usos sintàctics

Donem a continuació les maneres més idiomàtiques d'expressar els adjectius del català en amazic:

(a) Ús atributiu (o, segons la terminologia, *predicatiu*). Mentre que, en català, l'atribut es refereix a un subjecte a través d'un verb copulatiu, l'amazic verbalitza les atribucions mitjançant un verb de qualitat (§§ 5.1.2 i 5.3.1.4):

- ⵉⵀⵍⴰ ⵉⵎⵏⵙⵉ *iḥla imnsi*
  3sgm acomp *n ea*
  vqual *subj*
  'el sopar és bo'
- ⵔⵖⵖ ⵏⵏ ⵏⴰⵏ ⵉⵜⵜⴰⵙⵙⵏ *mqqurn-as ifassn*
  3plm acomp *3sg dat* *n ea*
  vqual *"ci"* *subj*
  'té les mans grans' (*lit* 'les mans són grans per a ell')
- ⵢⵓⵖⵔ ⴳⵎⴰⵙ ⴳ ⵜⴰⵢⵣⵉ *yugr gʷmas g taɣzi*
  3sgm acomp *n el* *3sg gen* *prep* *n ea*
  subj *vqual* *cd* *cprep*
  'és més alt que el seu germà' (*lit* 'és superior al seu germà en alçada')
- CLḤ ⵖⵖⵏ ⵏⵏⵏⵏ ⵏⴰⵏⵏⵏ *ggutn darsn* / MZɣ ⵖⵖⵏ ⵏⵏⵏⵏ ⵢⵏⵏⵏ *ggudin ɣursn*
  3plm acomp *prep apud + 3plm* *3plm acomp* *prep apud + 3plm*
  vqual *subj* *cprep* *vqual* *subj* *cprep*
  'són molts a casa seva' (*lit* 'abunden a casa d'ells')

En alguns dialectes (especialment en QBYL i RIF) és possible emprar un nom de qualitat concreta en estat lliure com a atribut d'una oració no verbal amb partícula de predicació, com a

- (ⵏⵏⵏ ⴰ) ⵏ ⴰⵔ ⵏⵏⵏ ⴰⵏ *(ntta) d amllal*
  pred *n el*
  subj *atribut*

‘és blanc’

(i) Encara que els dialectes més conservadors en aquest sentit prefereixen per als usos atributius un verb de qualitat conjugat, és a dir, en aquest cas, ⵉⵎⵍⵍⵓⵍ *imllul* ‘és blanc’, és dubtós que l’evolució que presenten QBYL, RIF i altres varietats de l’AS sigui deguda a l’influx de l’àrab, que sí que disposa d’adjectius i en fa un ús extensiu, comparable al del català. ⴷ ⴰⵎⵍⵍⴰⵍ *d amllal* devia tenir originàriament el sentit de predicat d’existència (i no el d’atribut), encara usual, de ‘és el blanc’.

(ii) És possible que la funció sintàctica dels noms de qualitat concreta com a adjectius atributius (així com també dels adjacents) sigui una evolució independent que alguns dialectes amazics, en general els més propers a la Mediterrània, han seguit de manera convergent. En CLḤ, ⵓⵔ ⴷ ⴰⴷⵔⵢⴰⵍ *ur d adryal* / ⵓⵔ ⵖⵉⵖ ⴰⴷⵔⵢⴰⵍ *ur igi adryal* significa més sovint ‘no és el cec’ (com, per exemple, a ⵓⵔ ⴷ ⴰⴷⵔⵢⴰⵍ ⵏ ⵇⵓⵃⵍⵉⵖ *ur d adryal n Buɛli* / ⵓⵔ ⵖⵉⵖ ⴰⴷⵔⵢⴰⵍ ⵏ ⵇⵓⵃⵍⵉⵖ *ur igi adryal n Buɛli* ‘no és el cec de Buâli’, donant entenent implícitament de Buâli és cec) que no pas ‘no és cec’, en el qual cas és més idiomàtic un verb de qualitat conjugat, ⵓⵔ ⵖⴷⵔⵢⵖⵍ *ur idryil.*

(b) Ús adjacent (o, segons la terminologia, *atributiu*).

(i) En sintagmes nominals en què el complement adjacent qualifica el nucli, mentre que el català sol recórrer a un adjectiu, l’amazic tendeix a usar preferentment el participi d’un verb de qualitat (§§ 5.1.4 i 5.2.2.2.2):

- ⴰ ⵕ ⵙ ⵓ ⵇ ⵣ ⵅ ⵣ ⴰ ⵍ ⵏ *aksum zgzawn*
  n el sg part sg acomp
  nucli ← cn
  ‘carn crua’ (*lit* ‘carn essent verda’)
- ⵖ ⵇ ⵏ ⵙ ⵖ ⵖ ⵔ ⵍ ⴰ ⵏ *imnsi iḥlan*
  n el sg part sg acomp
  nucli ← cn
  ‘un bon sopar’ (*lit* ‘sopar essent bo’)
- ⵖ ⵅ ⴰ ⵙⵙ ⵏ ⵇ ⵥⵥ ⵓ ⵙ ⵏ ⵖ ⵏ *ifassn mqqurnin*
  n el pl part pl acomp
  nucli ← cn
  ‘mans grans’ (*lit* ‘mans essent grans’)

(ii) Les proposicions relatives especificatives (§ 7.5), que tenen també funció adjectiva, són un recurs habitual de qualificació adjacent, i tenen un comportament sintàctic anàleg al del català:

- ⴷ ⴰ ⵜⵜ ⵕⵕ ⵙ ⵏ ⵜ ⵖ ⵅ ⵖ ⵙ ⴰ ⵙ ⵏⵏ ⵖ ⵏ ⵍ ⴰ ⵏ ⵖ ⵏ *da ttkksn tifiras lli nwanin*
  asp inac 3plm n el rel def part acomp pl
  v subj cd ← prop relativa (cn)
  ‘cullen les peres que han madurat’

  El mateix sentit es pot obtenir prescindint del relatiu, com en el tipus (i):
- ⴷ ⴰ ⵜⵜ ⵕⵕ ⵙ ⵏ ⵜ ⵖ ⵅ ⵖ ⵙ ⴰ ⵙ ⵏ ⵍ ⴰ ⵏ ⵖ ⵏ *da ttkksn tifiras nwanin*
  asp inac 3plm n el part pl acomp
  v subj cd ← cn
  ‘cullen les peres (essent) madures’

(c) Ús apositiu, que en català és rar, ja que, quan l’aposició està reflectida per un adjectiu, aquest es pot considerat substantivat:

- ⵜ ⵓ ⵜ ⵏ ⴰ ⵢ ⵜ ⵜ ⴰ ⵇ ⴰ ⵅ ⵖ ⵢ ⵜ *tutlayt tamaziɣt*
  n el n el
  nucli ← aposició
  ‘llengua amaziga’
- ⵢ ⵓ ⵙ ⵖ ⵢ ⴰ ⵏ ⵓ ⵇ ⴷⴷ ⵏ ⴰ ⵅ ⵖ ⵙ ⵖ ⵕ *ɣuri yan umddakkʷl afisik*
  prep apud+pron pers num n ea n el
  nucli ← aposició

‘tinc un germà físic’, però no seria idiomàtic en l’ús adjacent **ⵜⴰⵇⵓⵕⵙⵙⵜ ⵜⴰⵅⵖⵙⵙⵕⵜ **tamukrist tafisikt* ‘un problema físic’, sinó únicament la construcció genitiva ⵜⴰⵇⵓⵕⵙⵙⵜ ⵏ ⵜⵅⵖⵙⵙⵕⵜ *tamukrist n tfisikt* ‘(*lit*) un problema de física’; semblantment, és viable (ⵏⵜⵜⴰ) ⴷ ⴰⵜⵢⵓⵙⵖ ⵏ ⵜⵙⵢⵓⵏⵓⵏⵖⵜ *(ntta) d atyurik n tbyulujit* ‘(ell) és un teòric de la biologia’, però no en

l'ús adjacent **ⵢⵙⵓⵙⵉ ⵜⵉⵙⵙⵓⵙⵉⵔ **yan usqsi atyurik* 'una qüestió teòrica', sinó ⵢⵙⵓⵙⵉ ⵏ ⵜⵜⵉⵙⵙⵓⵙⵉⵔⵜ *yan usqsi n tətyurikt* '(*lit*) una qüestió de teoria'

(d) En sintagmes nominals en què el complement no expressa una qualitat, l'amazic pot optar

(i) per una construcció del genitiu:

- ⵓⵏ ⵣ ⵓ ⵓ ⵏ ⵜ ⵅ ⵏⵏ ⵙ ⵜ *anẓar n tmddit*
  n el *prep gen* *n ea*
  nucli ← *cn*
  'pluja vespertina' (*lit* 'pluja del vespre')
- ⵓⵢⵢ ⵙ ⵓ ⵏ ⵜ ⵣ ⵙ ⵓ ⵙ *ayyur n tiziri*
  n el *prep gen* *n ea*
  nucli ← *cn*
  'mes lunar' (*lit* 'mes de la lluna')
- ⵓⵏ ⵍ ⵅ ⵓ ⵏ ⵏ ⵜ ⵙ ⵏ ⵓ ⵍ ⵙ ⵜ *anlmad n tsdawit*
  n el *prep gen* *n ea*
  nucli ← *cn*
  'alumne universitari' (*lit* 'alumne d'universitat')

(ii) per un nom d'origen (§ 3.4.1.2.f), en cas que el lexema en qüestió en disposi (inclòs el que remet al sufix denominatiu grec -ικος > llatí *-icus*), o altres derivats denominatius, especialment el nom possessiu (§ 3.4.1.2.c) i de relació (§ 3.4.1.2.a):

- ⵜ ⵓ ⵙ ⵛ ⵓ ⵜ ⵓ ⵜ ⵓ ⵙ ⵜ *tasga tafasit*
  n el *n orig el*
  nucli ← *cn*
  'el costat dret' (*lit* 'el costat originari de la mà dreta')
- ⵓ ⵜ ⵙ ⵏⵏ ⵙ ⵙ ⵓ ⵜ ⵏ ⵏ ⵙ *afullus abldi*
  n el *n orig el*
  nucli ← *cn*
  'pollastre de pagès' (*lit* 'pollastre originari del terrer')
- ⵜ ⵓ ⵢ ⵙ ⵣ ⵙ ⵜ ⵓ ⵙ ⵔ ⵙ ⵙ ⵏ ⵙ ⵏ ⵙ ⵜ *tayuzi tarkyulujit*
  n el *n orig el*
  nucli ← *cn*
  'excavació arqueològica' (al costat de la contrucció genitiva ⵜⵓⵢⵙⵙⵉ ⵏ ⵜⵓⵙⵔⵙⵙⵏⵙⵏⵉⵜ *tayuzi n tarkyulujit* '(*lit*) una excavació d'arqueologia')
- ⵜ ⵓ ⵏ ⵍⵍ ⵙ ⵙ ⵜ ⵜ ⵓ ⵏ ⵜ ⵙ ⵙ ⵛ ⵙ ⵙ ⵛ ⵙ ⵓ ⵜ ⵙ ⵜ *tanqqist tawtubyugrafit*
  n el *n orig el*
  nucli ← *cn*
  'relat autobiogràfic'
- ⵓ ⵅ ⵎ ⵓ ⵙ ⵙ ⵙ ⵙ ⵏ ⵓ ⵏ ⵙ ⵏ ⵏ *amḥḍar bu iwaliwn*
  n el *n poss*
  nucli ← *cn*
  'estudiant xerraire' o 'eloqüent' (*lit* 'estudiant el de les paraules')
- ⵓ ⵏ ⵙⵙ ⵓ ⵙ ⵙ ⵜ ⵜⵜ ⵓ ⵙ *awssar bafttas*
  n el *n poss*
  nucli ← *cn*
  'vell malgastador' (*lit* 'vell el de la despesa')

(e) En sintagmes nominals amb dues o més relacions de dependència es pot optar pel deteminant de relació (§ 4.3.2) per evitar una possible ambigüitat sobre el nucli del segon element de dependència:

- ⵜⵓⵏⵙⵙ ⵙⵅⵜ ⵜⵉⵏ ⵜⵙⵉⵏⵓ ⵏ ⵜⵙⵜⵏⵓⵢⵜ ⵜⵓⵅⵓⵣⵉⵢⵜ *tajrrumt tin tsila n tutlayt tamaziɣt*
  n el *det relac* *n ea* *prep* *n ea* *n el*
  nucli ← *cn* *nucli* ← *cn*
  nucli ← *cn*
  'gramàtica bàsica de la llengua amaziga' (*lit* 'gramàtica la de base de la llengua amaziga'), construcció més idiomàtica, i probablement també més viable, que amb un adjectiu (neològic) ⵜⵓⵏⵙⵙⵅⵜ ⵜⵓⵙⵉⵏⵓⵏⵜ ⵏ ⵜⵙⵜⵏⵓⵢⵜ ⵜⵓⵅⵓⵣⵉⵢⵜ *tajrrumt tasilant n tutlayt tamaziɣt* 'ídem'.

7.4.2. L'expressió de les circumstàncies

A diferència del que hem dit sobre els adjectius (§ 7.4.1), en amazic sí que existeix la categoria lèxica d'adverbi. El que passa és que en amazic hi ha una tendència a verbalitzar circumstàncies que

en català expressem a través d'adverbis o locucions adverbials. Com que no hi ha una sistematicitat en aquest fenomen, bastarà exemplificar-ho a partir d'exemples il·lustratius dels verbs més importants que expressen circumstàncies, que permetran copsar-ne la rellevància:

- ⵣⵓⵍⴰⵔ ⵕⵙⵕⵙⵏ ⵜⴰⵓⴰⵏⵣⵜ *izwar ksksu taẓallit* 'el cuscús és abans que la pregària' (*lit* 'precedeix el cuscús la pregària')
- ⵣⵓⵍⴰⵔ-ⵜ ⵢⵣⵏⵙ *izwar-t yils* 'ha parlat irreflexivament' (*lit* 'la llengua l'ha precedit')
- ⵖⵖⵔⴰ ⵖ ⵏⵕⴰⴱⴰⵔ *iggra i ukabar* 's'ha quedat enrere en relació a la caravana' (és a dir 's'ha endarrerit en relació a la caravana', 'va al darrere de la caravana'), amb el verb ⵖⵖⵔⵏ *ggru* 'venir darrere'
- ⵏⵏⵔⵣⵉ ⵅⵣ ⵏⵇⵅⴰⵔ *ddrfn xf umgar* 'han segat massa aviat' (*lit* 's'han precipitat sobre de la sega')
- ⵙⵏⵉ ⴰⵏ ⴰⵕⵕⵜ ⵖⵍⵙⵖⵔⵉ ⵇⵏⵏⵉ *suln ad akk*^{w} *iwsirn mddn* 'a la fi tothom es fa gran' (*lit* 'persisteix tothom a envellir')
- ⵖⵕⵉⴰ ⵏⵉⵣⴰⵔ, ⵖⵉⵙ *ikla unẓar, ins* 'ha plogut tot el dia i tota la nit' (*lit* 'la pluja s'ha prolongat durant tot el dia i durant tota la nit', amb els verbs ⵕⵉ *kl* 'passar el dia, esdevenir-se durant tot el dia, desenvolupar-se durant tot el dia, prolongar-se durant tot el dia' i ⵉⵙ *ns* 'passar la nit, pernoctar, tranuitar, desenvolupar-se durant la nit, ocórrer de nit')
- ⵖⵉⴰⵏ-ⵏ ⵖⵇⵉⵙⵖ *innal-d imnsi* 'ha arribat a temps per a sopar' (*lit* 'ha estat al nivell del sopar')
- ⵉⵣⴰⵏ-ⴰⵙ ⵖⵍⵉⵏ *nzan-as iwl* 'l'han casada prematurament' (*lit* 'li han fet el casament aviat', amb el verb ⵉⵣⵏ *nzu* 'ésser precoç, arribar d'hora, fer prioritàriament, fer al més aviat possible'

El caràcter sintètic de l'amazic és explotat en la llengua dels gèneres literaris breus, particulament la poesia i la paremiologia, que poden assolir una expressió lapidària que en les tradicions literàries europees només tindrien parió estilístic en els clàssics llatins i grecs.

7.5. Les proposicions relatives i les oracions clivellades

Per la importància sintàctica, per la multiplicitat de nexes que poden adoptar i per la diferència tipològica que presenten en relació amb les llengües indoeuropees, les proposicions de relatiu de l'amazic mereixen una atenció especial.

(a) **Tipus de proposicions relatives de l'amazic**. Sintàcticament, en amazic podem trobar diversos tipus de relatives: adjuntes o sense relatiu (§ 7.5.1), amb relatiu de base pronominal (§ 7.5.2), amb relatiu de base díctica (§ 7.5.3) i amb pronom interrogatiu (§ 7.5.4), a més de les relatives que ocorren en les oracions clivellades (§ 7.5.6). D'altra banda, les proposicions de relatiu referides al futur solen adoptar una construcció específica a la major part de dialectes (§ 7.5.5). Els quatre tipus estan desigualment representats en els diferents dialectes de l'AS. El següent quadre sintetitza la presència de cada tipus en els diferents dialectes, amb només dos dialectes ZNT reportats aquí (RIF i FIG), que tenen un comportament força homogeni pel que fa a les relatives. L'abreviatura *pred(ominant)* representa que el tipus en qüestió és la construcció predominant en el dialecte, *hab(itual)* representa que el tipus en qüestió és normal en el dialecte (sense ser el més comú), *sec(undari)* representa que el tipus en qüestió és una construcció secundària en el dialecte i *inus(al)* representa que el tipus en qüestió és inusual en el dialecte.

tipus de relativa	CLḤ	MZỴ	QBYL	RIF	FIG
adjunta (sense relatiu)	hab	hab	hab	hab	hab
amb relatiu de base pronominal ⵖ *i* (fora de les oracions clivellades)	inus	inus	pred	sec-hab	inus
amb relatiu de base pronominal ⴰⵢ *ay* (fora de les oracions clivellades)	inus	inus	sec	inus	sec
amb relatiu derivat de ⴰⵢ *ay* (ⴰⵢⵏ *ayd*, ⴰⵢⵏⵏⵖ *aylli*, ⴰⵢⵏⵏⴰ *aynna*, ⴰⵢⵏⴰ *ayda*, ⴰⵢⵏ *ayn*)	sec	hab	sec	inus	inus
amb pronom relatiu ⵍⴰⵏⵏⵖ *walli*, ⵍⴰⵏⴰ *wada*, ⵍⴰⵏⵏⴰ *wanna*, ⵍⴰⵏⵏⵖ *wanni*, ⵍⵖ *wi*, ⵍⵓ *wu*	hab	hab	sec-hab	hab	hab
amb relatiu de base díctica ⵏⵏ *lli*	pred	inus	inus	inus	inus
amb relatiu de base díctica ⵏⴰ *da*	hab	hab	inus	inus	inus
amb relatiu de base díctica *nna*	pred	pred	inus	inus	inus
amb relatiu de base díctica ⵏⵏⵖ *nni*	inus	inus	inus	pred	inus

amb pronom interrogatiu	hab	hab	hab	hab	hab
oracions clivellades amb ⵉ *i*	inus	inus	hab	hab	inus
oracions clivellades amb ⴰⵢ *ay*	inus	pred	pred	hab	pred
oracions clivellades amb ⴰ *a* / ⴰⵏ *ad*	pred	inus	inus	inus	inus

(b) **Característiques generals de les proposicions relatives en amazic**:
   (i) provoquen la proclisi dels satèl·lits verbals, és a dir de pronoms febles i díctics (§ 4.1.2.2);
   (ii) el verb està en participi (vegeu-ne la morfologia *supra*, § 5.2.2.2.2) si el referent de l'antecedent fa de subjecte de la proposició relativa;
   (iii) ús facultatiu dels relatius que fan de nexe (en general)

7.5.1. Proposicions relatives adjuntes

7.5.1.1. Característiques generals

(a) Les relatives adjuntes són aquelles en què la prosòdia (l'entonació i l'absència de pausa amb descens de la corba melòdica) és el principal indici de subordinació i, en moltes llengües, l'únic. Així hom trobem, per exemple, en anglès, com a *The man Ø I saw* 'l'home que vaig veure' (*lit* 'l'home vaig veure'), fins i tot quan el referent de l'antecent fa de complement preposicional de la proposició relativa, com a *The fork I eat with Ø* 'la forquilla amb què menjo' (*lit* 'la forquilla jo menjo amb').

(b) Les adjuntes no constitueixen el tipus predominant de proposicions relatives en amazic. Tanmateix, es tracta d'un tipus habitual en tots els dialectes.

(c) En amazic, la relació hipotàctiva ve reforçada per la proclisi dels satèl·lits i per la presència del participi en les proposicions en què el referent de l'antecedent és el subjecte de la relativa. Però aquestes condicions no són obligatòries, de manera que podem trobar proposicions relatives que conserven la construcció de proposicions independents i només es poden identificar a partir de la prosòdia.

(d) Les proposicions adjuntes escauen especialment, però no únicament, a oracions en què els antecedents són indefinits o, si es vol, generals o virtuals. El valor indefinit de les proposicions adjuntes és evident quan el verb està en forma personal, mentre que, quan el verb pren la forma participial, el valor prevalent és el definit:
   - ⵏⴰ ⵜⵜⵅⵅⵓⵏ ⵜⵉⵃⵉⵓⴰⵙ ⵏⵍⴰⵏⵉⵏ *da ttkksn tifiras nwanin* 'cullen les peres que són madures' (especificativa o restrictiva); també es pot expressar mitjançant un relatiu de base díctica: ⵏⴰ ⵜⵜⵅⵅⵓⵏ ⵜⵉⵃⵉⵓⴰⵙ ⵍⵍⵉ ⵏⵍⴰⵏⵉⵏ *da ttkksn tifiras lli nwanin* 'cullen les peres que han madurat' (i no les verdes) ~ ⵏⴰ ⵜⵜⵅⵅⵓⵏ ⵜⵉⵃⵉⵓⴰⵙ ⵏⵍⴰⵏ *da ttkksn tifiras nwan* 'cullen peres, les quals estan madures' (explicativa o apositiva)
   - ⵉⵏⵏⴰ ⵙ ⴰⵏⵏ ⵉⵍⵍⴰⵏ ⵖ ⵉⵉⵖⵓⴰⵏ *idda s anu illan g yigran* 'va anar al pou que hi havia als camps' (especificativa) ~ ⵉⵏⵏⴰ ⵙ ⵢⴰⵏ ⵍⴰⵏⵏ ⵉⵍⵍⴰⵏ ⵖ ⵉⵉⵖⵓⴰⵏ *idda s yan wanu illa g yigran* 'va anar a un pou que hi havia als camps' (explicativa)
   - ⵣⵓⵉⵢ ⴰⵓⵖⴰⵣ ⵅⵉⵙⵙⵏⵏ *ẓriɣ argaz k-issnn* 'he vist l'home que et coneix' (especificativa) ~ ⵣⵓⵉⵢ ⵢⴰⵏ ⵓⵓⵖⴰⵣ ⵉⵙⵙⵏⵅ *ẓriɣ yan urgaz issn-k* 'he vist un home que et coneix' (explicativa i sense proclisi del pronom feble)
   - ⵉⵉⵏ ⵏ ⵓⵓⵖⴰⵣ ⵢⵓⵍⵉⵏ *ijj n urgaz yuwin* 'un home que estigui casat' (especificativa) ~ ⵉⵉⵏ ⵏ ⵓⵓⵖⴰⵣ ⵢⵓⵍⵉ *ijj n urgaz yuwi* 'un home que està casat' (explicativa)
   - ⵉⵣⵏⵢ ⵖ ⵓⵅⵅⴰⵕ ⵉⵛⵏⴰⵏ *izdɣ g uxxam icnan* 'viu a la casa bonica' (especificativa) ~ ⵉⵣⵏⵢ ⵖ ⵉⵉⵏ ⵏ ⵓⵅⵅⴰⵕ ⵉⵛⵏⴰ *izdɣ g ijj n uxxam icna* 'viu en una casa bonica' (explicativa)

7.5.1.2. Sintaxi de les relatives adjuntes

(a) El referent de l'antecedent és el subjecte de la proposició relativa:
   - ⵜⵓⵓⵏ ⵜⵓⵙⴰⵜ ⵢⵓⵕⵓⵏ ⵉⵕⵉⵉⵃ *trul trbat yukrn ikḍif* 'ha fugit la nena que ha robat la catifa'
   - ⵜⵓⵓⵏ ⵜⵓⵙⴰⵜ ⵓⵓ ⵢⵓⵕⵉⵓⵏ ⵉⵕⵉⵉⵃ *trul trbat ur yukirn ikḍif* 'ha fugit la nena que no ha robat la catifa'
   - ⵜⵓⵓⵏ ⵜⵓⵙⴰⵜ ⵉⵜⵜⴰⵕⵓⵏ ⵉⵕⵉⵃⴰⵏ *trul trbat ittakrn ikḍfan* 'ha fugit la nena que roba habitualment catifes'
   - ⵜⵓⵓⵏ ⵜⵓⵙⴰⵜ ⵓⵓ ⵉⵜⵜⵉⵕⵓⵏ ⵉⵕⵉⵃⴰⵏ *trul trbat ur ittikrn ikḍfan* 'ha fugit la nena que no sol robar catifes'

- ⵓⵍ ⵖⵣⵖ ⴰⵍⵣⴰⵣ ⵏⵏ-ⵖⵜⵜⵏⴰⵏⴰⵏ ⵖⵃⵏⴰⵍⵍⵏ *ur igi argaz nn-ittnalan iɛdawn* ‘no és home que es trobi enemics’
- ⵓⵍ ⵏⵏⵖⵏ ⵣⵍⵖⵢ ⵜⵖⵏⵖ ⵖⵏⴰⵏ ⴰⵙⵕⴰⵍⵍⵏ *ur jjin ẓriɣ tili ilan askawn* ‘no he vist mai una ovella que tingui banyes’
- ⴰⵍⵙⴰ ⵖⵍⵓⵏ ⵖⵣⵣⵅⵏ *arba iruln iggʷd* ‘el nen que ha fugit té por’ (anàleg al llatí *puer fugiens timet*, però en *infectum*)
- ⵣⴰⵏ ⵣⵓⵏ ⵏ ⴰⵣⵅⵖⵅ ⵖⵜⵜⵍⵙⵏ ⵣ ⵖⵣⵣⵖ ⵏ ⵓⵏⵍⴰⵍ *gan zun d agḍiḍ ittrsn g iggi n udrar* ‘són com un ocell que es posa a dalt d’una muntanya’ (amb un participi d’acomplert passiu)
- ⵢⴰⵏ ⵖⵍⴰⵏ ⵖⵥⴰⵍⵖⵅⵏ ⵓⵍ ⵏⴰ ⵖⵣⵣⴰⵏ *yan iran iqariḍn ur da iggan* ‘a qui (quisvulla que) li agraden els diners no dorm’
- ⵣⵍⵖⵢ ⴰⵍⵣⴰⵣ-ⵉⵏⵖⵢ ⵖⵍⵓⵏ *ẓriɣ argaz-lliɣ iruln* ‘he vist l’home de l’altre dia que va fugir’
- ⵙⵥⵙⴰ ⵕⵍⴰ ⵖⵙⵙⵏⵏ *sqsa kra issnn* ‘pregunta a algú que en sàpiga’
- ⴰⵍⵣⴰⵣ-ⵏⵏⵙ ⵖⵏⵏⴰⵏ ⴰⵏⵏⴰ *argaz-nns iddan illa* ‘hi ha el seu home, que havia marxat’
- ⵜⵏⵏⴰ ⵜⵅⵅⵓⵜ ⵖⵣⵕⴰⵏ ⵜⴰⵙⵍⴰⵜ ⵖ ⵜⵏⵙⵣⵖⵅⵜ *tlla tmṭṭut ifkan tabrat i tnbgiwt* ‘hi ha la dona que ha donat la carta a la convidada’, que també podria funcionar en QBYL amb relatiu de base pronominal: ⵜⵏⵏⴰ ⵜⵅⵅⵓⵜ ⵖ ⵖⵣⵕⴰⵏ ⵜⴰⵙⵍⴰⵜ ⵖ ⵜⵏⵙⵣⵖⵅⵜ *tlla tmṭṭut i ifkan tabrat i tnbgiwt* ‘ídem’. Amb satèl·lits, el relatiu és obligatori: ⵜⵏⵏⴰ ⵜⵅⵅⵓⵜ ⵖ ⵢⴰⵙ-ⵜ-ⵖⵣⵕⴰⵏ *tlla tmṭṭut i yas-t-ifkan* ‘hi ha la dona que l’hi ha donat’

(b) El referent de l’antecedent és el complement directe de la proposició relativa:
- ⵜⴰⵏⵣⵓⵜ ⵏ ⵢⴰⵜ ⵜⵙⴰⵜ ⵓⵍ ⵜⵜ-ⵜⵙⵖ ⵅⵅⴰⵙ *tanfust n yat trbat ur tt-tri mmas* ‘la història d’una noia que la seva mare no estimava’ (*lit* ‘... una noia no l’estimava sa mare’)
- ⴰⵍⵣⴰⵣ ⵜⵙⵏⴰ ⵜⵅⵅⵓⵜ *argaz trna tmṭṭut* ‘un home que la dona domina’ (*lit* ‘un home la dona domina’)
- ⵜⵏⵏⴰ ⵜⵙⴰⵜ ⵜⵣⵕⴰ ⵜⵅⵅⵓⵜ ⵖ ⵜⵏⵙⵣⵖⵅⵜ *tlla tbrat tfka tmṭṭut i tnbgiwt* ‘hi ha una carta que la dona ha donat a la convidada’, que també podria funcionar en QBYL amb relatiu: ⵜⵏⵏⴰ ⵜⵙⴰⵜ ⵖ ⵜⵣⵕⴰ ⵜⵅⵅⵓⵜ ⵖ ⵜⵏⵙⵣⵖⵅⵜ *tlla tbrat i tfka tmṭṭut i tnbgiwt* ‘ídem’
- ⵖⵜⵛⴰ ⴰⵕⵙⵓⵅ ⴰⵙ-ⵜⵏⴰ *itca aksum as-tnna* ‘es va menjar la carn que li havia dit’
- ⵓⵍ ⵖⵎⵄⵖ ⵍⴰⵍⴰⵏ ⵜⵏⵏⵖⵏ *ur iṣḥi wawal tnnid* ‘no és veritat el que has dit’

(c) El referent de l’antecedent és el complement indirecte de la proposició relativa:
- ⵜⵏⵏⴰ ⵜⵏⵙⵣⵖⵅⵜ ⵜⵣⵕⴰ ⵜⵅⵅⵓⵜ ⵜⴰⵙⵍⴰⵜ *tlla tnbgiwt tfka tmṭṭut tabrat* ‘hi ha una convidada a la qual la dona ha donat la carta’ és un pèl forçat a la majoria de dialectes. En QBYL trobarem més aviat la construcció amb el pronom interrogatiu datiu fent la funció de relatiu: ⵜⵏⵏⴰ ⵜⵏⵙⵣⵖⵅⵜ ⵖ ⵍⵖ ⵅⵖ ⵜⵣⵕⴰ ⵜⵅⵅⵓⵜ ⵜⴰⵙⵍⴰⵜ *tlla tnbgiwt i wi mi tfka tmṭṭut tabrat* ‘ídem’. Semblantment en CLḤ, com a ⵜⵓⵛⵕⴰⵏ ⵢⴰⵜ ⵜⵣⵍⵓⵅⵜ ⵓⵅ ⵖⵣⵅⵓⵜ ⵓⵅⵍⵍⵣ *tucka-d yat tfruxt mu iggut uḍrrf* ‘ha vingut una noia a la qual abunda l’encant’

(d) L’antecedent és el complement del nom de la proposició principal:
- ⵜⵓⵛⵕⴰⵏ ⵢⴰⵜ ⵜⵣⵍⵓⵅⵜ ⵖⵣⵣⵅⵜ ⵓⵅⵍⵍⵣ-ⵏⵏⵙ *tucka-d yat tfruxt iggut uḍrrf-nns* ‘ha vingut una noia de la qual abunda l’encant’
- ⵖⵏⵏⴰ ⵓⵍⵣⴰⵣ ⵖⵜⵜⵍⴰⵙⵙⵏ ⵢⵖⵙⵅ *illa urgaz ittwassn yism* ‘hi ha l’home el nom del qual és conegut’ és també un xic forçada en molts dialectes. En QBYL podem trobar una construcció amb un pronom datiu: ⵖⵏⵏⴰ ⵓⵍⵣⴰⵣ ⵅⵖ ⵅⵛⵎⵓⵍ ⵢⵖⵙⵅ *illa urgaz mi mchur yism* / ⴰⵍⵣⴰⵣ ⵖ ⵍⵖ ⵅⵖ ⵅⵛⵎⵓⵍ ⵢⵖⵙⵅ *illa urgaz i wi mi mchur yism* ‘hi ha l’home el nom del qual és famós’

(e) El referent de l’antecedent és un complement preposicional de la proposició relativa:
- ⵍⴰ ⵜⵜⵅⵖⵅⵖⵙⵍ ⵕⵍⴰ ⵏ ⵖⵍⵣⴰⵣⵏ ⵖⵏⵏⴰ ⵅⵖⵙⵏ ⵅⴰ ⵖⵣⵏⵏⵕⵖⵏ *da ttmiggiriɣ kra n irgazn illa gisn ma ifulkin* ‘em trobava alguns homes en què hi havia quelcom de bo dins seu’ (*lit* ‘... alguns homes hi havia dins seu...’).
- ⵍⵍⵖⵢ ⴰⵍ ⵏⵏ-ⵣⵓⵅⵢ ⵅ ⵢⴰⵜ ⵜⵅⴰⵣⵖⵍⵜ ⵅ ⵓⵍ ⵖ-ⵜ⵰ⵜⵜⴰⵣⵅⴰⵅ *ddiɣ ad nn-zugɣ g yat tmazirt g ur i-tətfafam* ‘m’exiliaré a un país on no pugueu trobar-me’
- ⵖⵇⵏⴰ ⵍⴰⵍⵍⵢ (ⵍⴰ) ⵅ ⵏⵏⴰ *iḥla daddɣ (da) g nlla* ‘aquí on som està bé’
- ⵖⵇⵏⴰ ⵍⵖⵏⴰⵢ (ⵍⴰ) ⵅ ⵜⵣⵍⵢⵜ *iḥla dinnaɣ (da) g tzdɣt* ‘allà on vius està bé’
- ⵖⵅⵅⵓⵏ ⵓⵅⵅⴰⵅ ⵍⵅ ⵜⵏⵓⵏ *igguj uxxam dg tlul* ‘la casa en què va néixer és lluny’. També és possible, en QBYL, ⵖⵅⵅⵓⵏ ⵓⵅⵅⴰⵅ ⵍⵅ ⵍⴰⵢ ⵜⵏⵓⵏ *igguj uxxam dg way tlul* / ⵖⵅⵅⵓⵏ ⵓⵅⵅⴰⵅ ⴰⵏⵍⴰ ⵜⵏⵓⵏ *igguj uxxam anda tlul* ‘ídem’
- MZɣ ⵣⵍⵖⵢ ⴰⵍⵢⴰⵍ-ⵍⵍⴰⵢ ⵃ ⵜⵍⴰⵍⵍⵏⵜ *ẓriɣ adɣar-ddaɣ f tsawlt* ‘he vist el lloc de fa un moment sobre el qual tu has parlat’

- FIG ⵜⴰⵏⵏⴰⵓⵜ ⵏⵅ ⵉⵛⵛⵜ *taddart dg immut* ‘la casa en què va morir’
- FIG ⵜⴰⵛⵏⵉⵜ ⵙⵅ ⵏ-ⵙⵙⵉⵢ *tamdint sg d-usiɣ* ‘la ciutat d’on vinc’

7.5.2. Proposicions amb relatiu de base pronominal

7.5.2.1. Els pronoms de suport de determinació amb aplicació relativa

(a) La major part de dialectes amazics recorren als pronoms de suport de determinació ⵉ *i* (originàriament pronom de suport indefinit) i ⴰⵢ *ay* (§ 4.3.1) com a principal índex de subordinació de proposicions relatives. Tanmateix, en les proposicions relatives aquests dos elements són invariables i, per tant, no es poden considerar pròpiament “pronoms relatius” i amb prou feines es pot dir que hagin assumit la funció de “relators”, per la qual cosa també són anomenats *pseudorelators.*

(b) Tant ⴰⵢ *ay* com les formes que en deriven (ⴰⵢⵏ *ayd*, ⴰⵢⵏⵏⵉ *aylli*, ⴰⵢⵏⵏⴰ *aynna*, ⴰⵢⵏⵏⵉ *aynni*, etc.) són molt freqüents quan no hi ha cap nom antecedent. No és el cas de ⵉ *i*, que només pot ocórrer sense antecedent en un nombre molt limitat de construccions, com per exemple:

- ⵉ ⵊⵢⵉⵢ ⴰⵏ ⵢⵉⵏⵉ ⵏ ⴰⵣⵛⵉⵛ ⵏ ⵏⵃⴰⵏⵉ *i byiɣ ad yili d aqcic n lɛali* ‘el que vull és que sigui un xicot de bé’.

(c) La construcció amb el relatiu ⵉ *i* és la predominant —per bé que ni de bon tros l’única— en QBYL i també és habitual en altres dialectes, com ara en MZB-WRG així com també en RIF. ⴰⵢ *ay* apareix a la major part de dialectes (MZɣ, QBYL, ZNT) en proposicions clivellades, però és rar en relatives normals, excepte en els parlars oasites de MZB-WRG-FIG, en què és bastant habitual, i una mica menys en QBYL. En MZɣ les formes que deriven de ⴰⵢ *ay* són molt freqüents, en concurrència amb els relatius de base díctica. Finalment, el CLḤ és el dialecte de l’AS que menys recorre als dos relatius de base pronominal bàsics.

(d) El punt de partença de les proposicions relatives amb pseudorelator són construccions com ara

- ⵜⴰⵓⵊⴰⵜⵏⵏⵉ ⵉ ⵜⵣⵓⵉⵏ ⵏ ⵉⵏⵏⵉⵙ ⵏ ⵅⵎⵛⴰ *tarbat-nni i tẓrid d illis n gʷma ‘lit* la noia en qüestió, sigui qui sigui, has vist, és la meva neboda’ → ‘la noia que has vist és la meva neboda’
- ⵜⵉⵛⵉⵓⵓⴰⵜⵉⵏ ⵉ ⵢⴰ ⵢⵉⵏⵉ ⵉⵏⵢⵛⵉⵙⵏ ⵏⵏⴰⵏⵜ *ticirratin i ɣa yinin inɣmisn ddant* ‘*lit* noies, el que dirà notícies, han marxat’ → ‘les noies que portaran noves han marxat’.
- ⵜⴰⵛⵙⵓⵜ ⵉ ⵜⵏ-ⵉⵣⵙⵏⵏⵏ *tamurt i tn-iquddn* ‘(*lit*) la terra, sigui la que sigui, els és suficient’ → ‘la terra que els és suficient’.

La hipotaxi podria establir-se també tot prescidint del relatiu, per exemple ⵜⴰⵛⵙⵓⵜ Ø ⵜⵏ-ⵉⵣⵙⵏⵏⵏ *tamurt Ø tn-iquddn* ‘la terra que els és suficient’, amb la diferència estilística que els relatius estableixen d’una manera explícita la jerarquia entre la proposició principal i la subordinada. La relació hipotàctica a partir dels vells pronoms de suport de determinació s’ha estès a tota mena de proposicions relatives, fins i tot a aquelles en què el valor indefinit originari del suport de determinació és menys evident.

(e) Sintaxi del relatiu general ⵉ *i* / ⴰⵢ *ay* (en oracions clivellades, *infra* § 7.5.6) ‘que, qui’:

(i) El referent de l’antecedent és el subjecte de la proposició relativa:

- ⵜⵏⵏⴰ ⵜⵛⵊⵊⵙⵜ ⵉ ⵉⵅⵕⴰⵏ ⵜⴰⵓⵓⴰⵜ ⵉ ⵜⵏⵓⵅⵉⵍⵜ *tlla tmṭṭut i ifkan tabrat i tnbgiwt* ‘hi ha la dona que ha donat la carta a la convidada’.
- ⵜⵏⵏⴰ ⵜⵛⵊⵊⵙⵜ ⵉ ⵢⴰⵙ-ⵜ-ⵉⵅⵕⴰⵏ *tlla tmṭṭut i yas-t-ifkan* ‘hi ha la dona que l’hi ha donat’
- ⵢⵙⵅⴰⵓ ⵉ ⵏⴰ ⵉⵅⵅⵏⵛⵏ ⵏⵃⴰⵓ ⵉ ⵏⴰ ⵉⵅⵅⵏⵛⵏ ⵏⵅⵉⵓ *yugar i la ixddmn lɛar i la ixddmn lxir* ‘els que fan el mal superen els que fan el bé’
- ⵉ ⵜⵏⵉⵉⵏ ⵏ ⵜⵉⵏⵜⵜ *i tnniḍ d tidtt* ‘el que has dit és veritat’
- FIG ⴰⵢ ⵜⵢⵙⵏ, ⵉⵏⵏⴰ *ay tɣsd, illa* ‘el que vulguis, hi és’
- FIG ⴰⵢ ⵜⵏⵏⵉⵏ, ⵉⵏⵏⴰ *ay tnnid, illa* ‘el que puguis haver dit, existeix’
- FIG ⴰⵢ ⵉⵏⵏⴰⵏ, ⵉⵏⵏⴰ-ⵜ *ay illan, illa-t* ‘hi ha el que hi ha’ (*és a dir* ‘no hi ha res a fer’)

(ii) El referent de l’antecedent és el complement directe de la proposició relativa:

- ⴰⵛⵛⵉⵛ ⵉ ⵜⵍⴰⵏⴰ ⵜⵣⵛⵉⵛⵜ *amcic i twala tqcict* ‘el gat que la noia ha vist’. També sense relatiu: ⴰⵛⵛⵛ ⵜⵍⴰⵏⴰ ⵜⵣⵛⵉⵛⵜ *amcic twala tqcict* ‘ídem’
- QBYL ⴰⵢ ⵏⵅⵙ, ⵉⵍⵍⵉⵜ *ay dgs, iwwi-t* ‘el que ha pogut, s’ho ha emportat’
- WRG ⴰⵓⵅⴰⵣ ⵉ ⵣⵓⵉⵢ *argaz i ẓriɣ* ‘l’home que he vist’

(iii) El referent de l’antecedent és el complement indirecte de la proposició relativa:

- ⵜⵏⵏ ⵜⵊⵓⵅⵙⵍⵜ ⵖ ⵍⵖ ⵇⵖ ⵜⵃⵕ ⵜⵇⵉⵉⵜ ⵜ ⵜⵓⵓ *tlla tnbgiwt i wi mi tfka tmṭṭut tabrat* ‘hi ha la convidada a la qual la dona ha donat la carta’.
- ⵜⵚⵕ ⵜⵃⵓⵚⵅⵜ (ⵖ) ⵇⵖ ⵖⵅⵅⵜ ⵚⵉⵓⵓⵃ *tucka-d yat tfruxt (i) mi iggut uḍrrf* ‘ha vingut una noia a la qual abunda l’encant’

(iv) El referent de l’antecedent és un complement preposicional de la proposició relativa:

- ⵖⵢⵓⵇ ⵖ ⵅ ⵖⵜⵍⵢ *iɣrm i g izdɣ* ‘el poble en què viu’
- ⵚⵙⵕⵏ ⵖ ⵅⵃ ⵜⵏⵖ *asklu i xf yuli* ‘l’arbre al qual ha pujat’
- ⵜⵇⵉⵉⵜ ⵖ ⵢⵓ ⵖⵍⵍ *tamṭṭut i ɣr idda* ‘la dona a casa de la qual ha anat’
- ⵚⵓⵜ ⵖ ⵙⵅ ⵍⵖⵃⵃⵢ *urtu i sg d-iffɣ* ‘l’hort del qual ha sortit’

7.5.2.2. Els relatius neutres

(a) Relació definida: ⵄⵜⵍ *ayd*, ⵍⵄⵜⵍ *wayd*, ⵍⵄⵜ *way*, ⵄⵜⵏⵏⵖ *aylli*, CLḤ ⵢⵄⵜⵏⵏⵖ *ɣaylli* ‘el que’, ⵄⵜⵍⵍⵄ *aydda*, ⵄⵜⵍⵄ *ayda*, QBYL ⵄⵜⵏ *ayn* ‘allò que’:

- ⵄⵜⵍ ⵜⵜⵚⵢ ⵚⵓ ⵄⵕⵏⵖⵢ *ayd ttuɣ ur ak-nniɣ* ‘el que he oblidat no t’ho he dit’
- QBYL ⵄⵜⵍ ⵖⵇⵓⵏ ⵖⵇⵓⵄ *ayd iḍran iḍra* ‘ha passat el que havia de passar’
- ⵍⵄⵜⵍ ⵓⵖⵢ *wayd riɣ* ‘el que vull / el que estimo’
- ⵜⵜⵚⵢ ⵄⵜⵏⵏⵖ ⵜⵖ.ⵜⵏⵖⵍ *ttuɣ aylli yi-tnnid* ‘he oblidat el que m’has dit’
- ⵖⵙⵙⵏⵚⵇ.ⵜⵖ ⵄⵜⵏⵏⵖ ⵖⵜⵖ.ⵖⵏⵏ *issnukma-yi aylli iyi-inna* ‘m’ha consternat el que m’ha dit’
- ⵖⵅ ⵄⵓⵅⵄⵣ ⵖⵜⵜⵇⵇⵏ; ⵓⵄⵍ ⵖⵏⵕⵇ ⵄⵜⵏⵏⵖ ⵖⵓ *iga argaz ittqqn; rad ilkm aylli ira* ‘és un home amb determinació; arribarà allà on vulgui’
- ⵢⵄⵜⵏⵏⵖ ⵜⵄⵕ.ⵖⵙⵙⵢⵓ ⵙⵄⵙⵄⵕ ⵖⵙⵙⵢⵓ.ⵜⵖ.ⵜ ⵙⵄⵙⵄ *ɣaylli yak-issɣra babak issɣra-yi-t baba* ‘el que t’ha ensenyat el teu pare m’ho va ensenyar el meu’
- QBYL ⵜⵇⵏⵄⵏ ⵜⵄⵙⵄ ⵍ ⵍⵄⵜ ⵜⵚⵓⵚ *tmlal tasa d way turu* ‘la mare (*lit* ‘el fetge’) s’ha retrobat amb els seus fills’ (*lit* ‘amb el que ha parit’)
- ⵚⵓ ⵏⵏⵖⵢ ⵓⵄⵍ ⵍ.ⵜⵄⵚⵕ, ⵙ ⵄⵜⵏⵏⵖ ⵣⵓⵖⵢ *ur nniɣ rad d-yack, s aylli ẓriɣ* ‘no crec que vingui, aparentment’ (*lit* ‘... pel que he vist’)
- ⵓⵄⵍ ⵍ.ⵜⵄⵚⵕ, ⵙ ⵄⵜⵏⵏⵖ ⵖⵏⵏ ⵚⵇⵍⵍⵄⵕⵕⵏ.ⵏⵏⵙ *rad d-yack, s aylli inna umddakkʷl-nns* ‘segons el seu amic, vindrà’ (‘... pel que ha dit’)
- ⵙⵄ.ⵜ, ⵄⵜⵍⵍⵄ ⵜⵄⵕ.ⵏⵏⵖⵢ, ⵖⵅⵚⵏⵄ.ⵍ *ha-t, aydda yak-nniɣ, igula-d* ‘ve’t aquí que ha assolit el que et vaig dir’
- ⵖⵚⵚⵄ ⵄⵜⵍⵄ ⵇⵖ ⵖⵢⵖⵖ *icca ayda mi iɣiy* ‘ha menjat el que ha pogut’
- ⵚⵓ ⵖⵙⵜⵄⵙⵏ ⵄⵜⵍⵍⵄ ⵜ.ⵜⵄⵢⵏ *ur istahil aydda t-yaɣn* ‘no es mereix el que li passa’
- ⵄⵜⵍⵄ ⵖⵙⵕⵓ ⵅⵇⵄⵍ ⵖⵅⵏⵄ *ayda iskr Ḥmad iḥla* ‘el que ha fet el Ḥmad està bé’
- ⵄⵜⵏ ⵍⵅⵙ, ⵖⵍⵍⵖ.ⵜ *ayn dgs, iwwi-t* ‘el que ha pogut, s’ho ha emportat’ (és a dir ‘el màxim possible’, *lit* ‘el que hi ha dins seu’)

És curiós constatar que la nominalització que ha experimentat el relatiu ⵄⵜⵍⵍⵄ *aydda* / ⵄⵜⵍⵄ *ayda* ‘el que’ > ‘ço que’ > ‘ço de’ > ‘patrimoni, propietat, béns, fortuna, pertinença’ és anàloga a la que s’ha produït en el català de les Balers, en què *ço d’en Camps* > *Son Camps* (és a dir ‘la propietat d’en Camps’): ⵄⵜⵍⵄ.ⵏⵏⵙ ⵖⵅⵄ ⵖⵇⵖⵕⵕ ⵏ ⵍⵄⵕⵄⵏ ⵏⵏⵖ ⵄⵙⵙⵖⵏⵏ ⵙⵄⵙⵄ *ayda-nns iga imikk n wakal lli as-ifl babas* ‘el seu patrimoni consisteix en una mica de terra que li va deixar son pare’.

(b) Relació indefinida: ⵄⵜⵏⵏⵄ *aynna* / ⵄⵜⵏⵏⵖ *aynni* ‘qualsevol cosa que’

- ⵅ ⵄⵜⵏⵏⵄ ⵜⵓⵖⵍ *g aynna trid* ‘fes el que vulguis’
- ⵄⵕⵕⵏ ⵄⵜⵏⵏⵄ ⵜⵓⵖⵍ, ⵄⵙⵖ.ⵜ *akkʷ aynna trid, asi-t* ‘agafa tot el que vulguis’
- ⵍⵄ ⵅⵓⵓⵚⵏⵜ ⵜⵃⵚⵏⵏⵚⵙⵖⵏ ⵄⵜⵏⵏⵄ ⵚⵃⵄⵏⵜ *da grrunt tfullusin aynna ufant* ‘les gallines piquen el que troben’
- ⵄⵍ ⵚⵓ ⵜⵜⵅⵄⵍ ⵄⵜⵏⵏⵄ ⵚⵓ ⵖⵅⵖⵏ ⵍⵖⵏⵏⵕ *ad ur ttḥad aynna ur igin winnk* ‘no toquis res que no sigui teu’
- ⵄⵍ ⵚⵓ ⵜⵜⵖⵏⵖⵍ ⵄⵜⵏⵏⵄ ⵚⵓ ⵜⵄⵏⵏⵄⵜⵍ *ad ur ttinid aynna ur tannayd* ‘no parlis del que no has vist’
- ⵍⵄ ⵖⵙⵙⵄⵢ ⵄⵓ ⵖⵙⵙⵏⵃⵄ ⵄⵜⵏⵏⵄ ⵚⵚⵃ *da issaɣ ar issnza aynna yuf* ‘compra i ven tot el que troba’
- ⵄⵜⵏⵏⵄ ⵍ.ⵜⵖⵍⵖ ⵚⵇⵄⵍⵖⵓ ⵄⵍⵖⵏ.ⵜ ⵍⵄⵇⵄⵏ *aynna d-yiwi umadir awin-t waman* ‘el que l’aixada porta l’aigua s’ho emporta’

- ⵓⵔ ⴰⴷ ⵢⵉ-ⵜⵜⵜⵔⵜⵓⴰⵏ ⵖⴰⵙ ⴰⵢⵏⴰ ⵓⵔ ⵉⵃⵍⵉⵏ *ur da yi-tettrtud ɣas aynna ur iḥlin* ‘no em desitges més que el que és dolent’ (sigui el que sigui)
- ⴰⴷⵓ, ⴰⵢⵏⴰ ⴰⵣ-ⴰⵢⵓⵙⴰⵏ, ⴼⴰ-ⵜ ⵢⵓⵙⴰ-ⵢⵉ-ⴰ *ddu, aynna ak-d-yusan, ha-t yusa-yi-d* ‘d’acord, el que et convingui a tu em convé a mi’
- ⵙⵣⵔ ⴰⵢⵏⴰ ⵅⵏⵏⴰⵣ ⵉⵏⵏⴰⵏ *skr aynna fllak illan* ‘fes un esforç’ / ‘fes el que puguis’ (*lit* ‘fes el que hi hagi damunt teu’)
- ⴰⵢⵏⴰ ⴰⵙ-ⵜⵏⴰ ⵜⵍⵏⵉⵇⵜ-ⵏⵙ, ⵉⵇ-ⵜ *aynna as-tnna twngimt-nns, ig-t* ‘el que li dicti la seva consciència, ho farà’
- ⴰⵢⵏⴰ ⵉⵙⵣⵔ ⵗⵜⴰⴷ, ⵜⴰⴷ ⴰⵙ-ⵉⵙⵢ ⵙⴰⵙⴰ ⴰⵙⴰⵛⵣⵏⵉⵉ *aynna iskr Ḥmad, mad as-isɣ babas abackliḍ* ‘faci el que faci el Ḥmad, son pare li comprarà una bicicleta’
- ⵉⵍⴰ ⴰⵣⵣⴰ ⴰⵢⵏⵉⵉ ⵏⵓⵃⴰ *iwa aqqa aynni nufa* ‘ve’t aquí el que hem trobat’

(c) El referent de l’antecedent és un complement preposicional de la proposició relativa:

(i) Datiu: ⴰⵢ ⵜⵉ *ay mi*, ⵉ ⵓⵢⵏⴰ *i uynna*

- ⵓⵔ ⵉⵙⵙⵏⵉ ⵉ ⵓⵢⵏⴰ ⴰⵙ-ⵜⵏⵉⴷ *ur issli i uynna as-tnnid* ‘no ha sentit el que li has dit’
- ⵉⵃⵔⵇ-ⴰⵙ ⵔⵙⵙⵉ ⵉ ⵓⵢⵏⴰ ⵉⵇⵇⴰ *ifrg-as Rbbi i uynna ixxan* ‘Déu el protegeix del mal’

(ii) Locatiu: ⵇ ⵓⵢⵏⴰ *g uynna*, QBYL ⴰⵢⴷⵇ *aydg*, QBYL ⴷⵇ ⵍⴰⵢⴷⵇ *dg waydg* ‘en què’

- ⵏⴰ ⵙⵙⵍⴰ ⵓⵏⵏⵉ ⵇ ⵓⵢⵏⴰ ⵇ ⵢⵉⵔⵔⵉⵍ ⵍⴰⵙⵉⴼ *la sswan ulli g uynna g yiriw wasif* ‘abeuren les ovelles en l’indret en què el riu s’eixampla’

(iii) Superessiu: ⵅⵃ ⵓⵢⵏⴰ *xf uynna*, QBYL ⵖⵃ ⵍⴰⵢⴷⵇ *ɣf waydg* ‘sobre el qual’

- ⵓⵔ ⵏⵙⵍⵏ ⴰⵣⵣⵍ ⵅⵃ ⵓⵢⵏⴰ *ur nsiwl akkʷ xf uynna* ‘no hem parlat pas d’això’

(iv) Ablatiu: QBYL ⵙⵇ ⵍⴰⵢⴷⵇ *sg waydg* ‘d’on’

(v) Adlatiu: ⵙ ⴰⵢⵏⴰ *s aynna* ‘cap al qual’

- ⴰⴷ ⵉⵜⵜⴰⵅⴰ ⵙ ⴰⵢⵏⴰ ⵜⵉ ⵓⵔ ⵉⵖⵉⵢ ⴰⴷ ⵜ-ⵉⵏⵏ-ⵢⴰⵍⵉ *da ittaẓd s aynna mi ur iɣiy ad t-inn-yawḍ* ‘aspira a un objectiu que no pot assolir’

(vi) Instrumental: ⵙ ⵓⵢⵏⴰ *s uynna*, QBYL ⵙ ⵍⴰⵢⵙ *s ways* ‘amb què’

- ⵜⴰⵙⴰⵔⵓⵜ ⵙ ⵍⴰⵢⵙ ⵉⵏⴷⵉ ⵜⴰⴱⴱⵓⵔⵜ *tasarut s ways ildi tabburt* ‘la clau amb què ha obert la porta’ = ⵜⴰⵙⴰⵔⵓⵜ ⵉ ⵙ Ø ⵉⵏⴷⵉ ⵜⴰⴱⴱⵓⵔⵜ *tasarut i s Ø ildi tabburt*

(vii) Causal: QBYL ⴰⵢ ⵖⵔ *ay ɣr* / ⴰⵢ ⵖⵃ *ay ɣf*, QBYL ⵖⵃ ⵍⴰⵢⴷⵇ *ɣf waydg*, ⴰⵢⴷⴷⴰ ⵙ *aydda s* ‘per què’

- ⵉⵙⵜⵜⵓ-ⵢⵉ ⵍⴰⵍⴰⵏ ⴰⵢⴷⴷⴰ ⵙ ⴷ-ⴷⴷⵉⵖ *isttu-yi wawal aydda s d-ddiɣ* ‘la discussió m’ha fet oblidar el motiu pel qual he vingut’

7.5.2.3. Els pronoms relatius

En les llengües indoeuropees, el pronom relatiu fa dues funcions sintàctiques: d’una banda és el relator que permet fer una expansió oracional amb funció adjectiva; i, d’altra banda, com a pronom que reprèn l’antecedent de la proposició principal, realitza una funció sintàctica determinada en la proposició subordinada. En l’exemple del català *L’home* ***que*** *has vist aquest matí al mercat és el meu pare*, analitzem *que* com a relator que permet introduir una proposició adjectiva i, al mateix temps, com a pronom que funciona com a complement directe del verb de la proposició subordinada (*has vist*).

Els pronoms relatius són els únics relatius de l’amazic que tenen flexió de gènere i de nombre. Per aquesta raó, tenen un paper preferent en la pronominalització de persones, tot i que també poden fer referència a animals i coses. Hem vist ja la morfologia dels pronoms de relatiu (§ 4.3.5), així com també la dels pronoms interrogatius (§ 4.3.6), que són també usuals en amazic per a la subordinació relativa, com veurem en aquesta mateixa secció (*infra*, § 7.5.4). Les proposicions subordinades amb pronom relatiu no són pas les predominants en cap dialecte amazic, però són habituals en la majoria (MZɣ, CLḤ, RIF, FIG i en menor mesura també en QBYL). En realitat, es tracta d’una aplicació relativa dels pronoms demostratius (§ 4.3.3), que s’entén a partir de la transició de construccions com la següent:

- ⵍⴰⵏⵉ ⵉⵅⵔⵉ *walli izri* ‘aquell del qual estàvem parlant ha passat’ (demostratiu anafòric) → ⵍⴰⵏⵉ ⵉⵅⵔⵉⵏ *walli izrin* ‘el qui ha passat’ (relatiu definit, amb participi).

(a) Definit:

(i) Masculí: ⵍⴰⵏⵉ *walli* ~ *pl* ⵍⵉⵏⵉ *willi*, ⵍⴰⴷⴰ *wada* ~ *pl* ⵍⵉⴷⴰ *wida*, ⵍⴰⵏⵉⵖ *walliɣ* ~ *pl* ⵍⵉⵏⵉⵖ *williɣ* ‘qui, el qui, el que’

- ⴰⴷ ⵢⴰⵇⵇⴰ ⵔⵙⵙⵉ ⵉⵙⴰⵍⵍ ⵉ ⵍⴰⵏⵉ ⵓⵔ ⵉⵄⵄⴰⵃⵍ ⵓⵅⵔⴰⵏ *da yakka Rbbi ibawn i walli ur iṭṭafn uxsan* ‘Déu dóna faves a qui no té dents’

- ⵍⵉⵏⵉ ⵜⵣⵓⵉⵏ ⵏ ⵉⵛⵉⵓⵓⴰⵏ *willi tẓrid d icirran* ‘els que has vist són nens’
- ⵢⵓ ⵉ ⵍⴰⵏⵉ ⵉⵀⵀⵢⵏ! *ɣr i walli iffɣn!* ‘crida el qui ha sortit!’
- ⵙⵓⵙⵢ ⵉⴽⵜⵏⴰⵏ, ⵢⴰⵙⵉ ⵍⵉⵍⴰ ⵉⵓⴰ *srsɣ iktlan, yasi wida ira* ‘he posat els vestits i ha agafat els que ha volgut’
- ⵍⴰⵏⵉⵢ ⵙⵙⵏⵢ ⴰⵢⵏ ⵉⵅⵏⴰⵏ *walliɣ ssnɣ ayd igulan* ‘és qui conec que ha arribat’

(ii) Femení: ⵜⴰⵏⵉ *talli ~ pl* ⵜⵉⵏⵉ *tilli*, ⵜⴰⵏⴰ *tada ~ pl* ⵜⵉⵏⴰ *tida*, ⵜⴰⵏⵉⵢ *talliɣ ~ pl* ⵜⵉⵏⵉⵢ *tilliɣ* ‘qui, la qui, la que’

- ⵣⵓⵉⵢ ⵜⵉⵏⵉ ⵜⵙⵢⴰⵎ *ẓriɣ tilli tsɣam* ‘he vist les que heu comprat’

(b) Indefinit:

(i) Masculí: ⵍⴰⵏⴰ *wanna* / ⵏⵏⴰ *unna ~ pl* ⵍⵉⵏⴰ *winna*, ⵍⴰⵏⵉ *wanni* / ⵏⵏⵉ *unni ~ pl* ⵍⵉⵏⵉ *winni*, QBYL ⵍⵉ *wi* / ⵍⵏ *wu* ‘el que sigui que, quisvulla que, qui sigui que, qualsevol que’

- ⵍⵉⵏⴰ ⵏⵓ ⵇⵙⵉⵏⵉⵏ, ⵉⵏⵉⵏ-ⵜ! *winna ur qbilnin, inin-t!* ‘els qui no hi estiguin d’acord, que ho diguin!’
- ⵍⴰⵏⴰ ⵢⵏⴽⵓⵏ, ⴰⵓ ⵢⴰⴽⴽⴰ *wanna yukrn, ar yakka* ‘qui (sigui que) robi, que pagui’
- ⵍⴰⵏⴰ ⵉⴷⴷⴰⵏ ⵏⵓ ⴷⴰ ⴷ-ⵉⵜⵜⴰⵢⵏⵍ *wanna iddan ur da d-ittaɣul* ‘quisvulla que marxi no torna’
- ⵍⴰⵏⴰ (ⴷⴰ) ⵉⵇⵙⵙⴰⵏ, ⴰⴷ ⴰⵙ-ⵉⵛⵛⵇ ⵏⵇⴰⵓ ⴰⴷ ⵉⵅ ⴰⵎ ⵏⴽⴽⵉⵏ *wanna (da) iḍssan, ad as-iccḍ uḍar ad ig am nkkin* ‘qui se’n rigui, que li llisqui el peu com a mi’
- ⵉⵇⴰⵖ ⵏⵙⵅⵅⴰⵙ-ⴰⴷ ⵏⵅⴰⵓ ⵏ ⵍⵉⵏⴰ ⵣⵓⵉⵏⵉⵏ *iṣab usggʷas-ad ugar n winna zrinin* ‘aquest any és més productiu que els passats’
- ⵏⵏⵉ ⵉⵛⵛⴰⵏ ⵉⵢⴰⵣⵉⵏ ⵏ ⵉⵍⴷⴰⵏ ⴰⴷ ⵉⵇⵎⵎⵏ ⵉⵏⵏⵉ-ⵏⵏⵙ *unni iccan iyaziḍn n iwdan ad iṣmmn inni-nns* ‘qui s’ha menjat els galls dels altres ha d’engreixar-ne els seus’
- ⵍⵉ ⵉⵓⴰⵏ ⴰⴷ ⴷ-ⵢⴰⵙ, ⵢⴰⵙ-ⴷ *wi iran ad d-yas, yas-d* ‘qui vulgui venir, que vingui’
- ⵇⵇⵏ ⵍⵉ ⴷ-ⵢⵏⵙⵏ *qql wi d-yusn* ‘mira qui ha vingut’
- ⵍⵏ ⵉⵓⴰⵏ ⴰⴷ ⵉⵙⵏ, ⵉⵙⵏ *wu iran ad isu, isu* ‘qui vulgui beure, que begui’

(ii) Femení: ⵜⴰⵏⴰ *tanna* / ⵜⵏⴰ *tnna ~ pl* ⵜⵉⵏⴰ *tinna*, ⵜⴰⵏⵉ *tanni* / ⵜⵏⵉ *tanni ~ pl* ⵜⵉⵏⵉ *tinni* ‘la que sigui que, quisvulla que, qui sigui que, qualsevol que’

- ⵜⴰⵏⴰ ⵉⵙⴽⵓⵏ ⵉⵎⵏⵙⵉ ⴰⴷ ⵜⵀⵜⵏ *tanna iskrn imnsi ad tftu* ‘la que haurà preparat el sopar que se’n vagi’

7.5.3. Proposicions amb relatiu de base díctica

7.5.3.1. Característiques generals

(a) Els díctics són els relatius clarament predominants en CLḤ i alhora constitueixen, juntament amb els relatius de base pronominal, el principal nexe de subordinació relativa del MZɣ i el RIF. Finalment, els altres dialectes de l’AS no fan ús dels relatius basats en díctics i recorren bàsicament als relatius basats en els pronoms de suport de determinació (QBYL) o a relatives adjuntes (FIG).

(b) Amb rigor, es tracta de “relators” (i no de “pronoms relatius”), perquè, en primer lloc, estan absolutament mancats de la flexió que caracteritza els pronoms i, per tant, no tenen la capacitat d’establir una concordança amb l’antecedent al qual fan referència; i, en segon lloc, no poden aparèixer en relatives sense antecedent (a diferència del relatius d’origen pronominal ⵢ *ay* i, en menor mesura, ⵉ *i*, a més del pronoms pròpiament relatius), com sí que trobem, per exemple, en català a *qui no vulgui pols que no vagi a l’era*. Per tant, no és possible en amazic **ⵏⴰ ⵉ ⴰⵏⴰⵢⵏ *nna i annayɣ* ‘el que he vist’. El fet que, en algunes oracions, puguem trobar el díctic seguit del relatiu de base pronominal mostra que els díctics són els últims elements, diacrònicament, a funcionar com a relatius, com a ⴰⵍⵢⵎ-ⵏⴰ ⵉ ⴰⵏⴰⵢⵏ *alym-nna i annayɣ* ‘el camell aquest el que he vist’ → ‘el camell que he vist’.

(c) El comportament sintàctic dels relatius amazics basats en un díctic és anàleg al de l’anglès *that*, que no poc funcionar com a règim de preposició (*with which*, però no ***with that*), per bé que la preposició pot postposar-se al díctic en amazic.

(d) És fàcil copsar la transició de la subordinació adjunta a la subordinació amb relatiu d’origen díctic a partir d’exemples com ⴰⵓⵅⴰⵣ-ⵍⵍⵉ ⵉⵏⵏⴰ *argaz-lli idda* ‘l’home en qüestió se n’ha anat’ ~ ⴰⵓⵅⴰⵣ ⵍⵍⵉ ⵉⵏⵏⴰ *argaz lli idda* ‘l’home en qüestió, el qual se n’ha anat’ → ⴰⵓⵅⴰⵣ ⵍⵍⵉ ⵉⵏⵏⴰⵏ *argaz lli iddan* ‘l’home que se n’ha anat’.

7.5.3.2. Els relatius díctics

El díctics ⵍⵍⵉ *lli*, ⵏⵏⴰ *nna* i ⵏⵏⵉ *nni* (§ 4.2.1) i la partícula ⴷⴰ *da* (possiblement del mateix origen que l'adverbi de lloc homònim, que significa 'aquí') són explotats amb finalitats sintàctiques en proposicions relatives amb una clara motivació derivada del valor intrínsec de cada díctic.

(a) El relatiu ⵍⵍⵉ *lli* (present com a díctic anafòric en diversos dialectes però amb més productivitat en CLḤ) remet en CLḤ a un antecedent definit; denota una relació considerada com a real. La transició de la funció díctica a la relativa es pot copsar a partir d'exemples com ara ⵙⴰⵡⵍⵢ ⵉ ⵜⵎⵢⴰⵔⵉⵏⵍⵍⵉ. ⵙⴽⵓⵙⵏⵜ ⴷⵉⵏ *sawlɣ i tmɣarin-lli. skkusnt dinn* 'he parlat amb les dones en qüestió; estan assegudes allà' → ⵙⴰⵡⵍⵢ ⵉ ⵜⵎⵢⴰⵔⵉ ⵍⵍⵉ ⵙⴽⵓⵙⵏⵉⵏ ⴷⵉⵏ *sawlɣ i tmɣarin lli skkusnin dinn* 'he parlat amb les dones que estan assegudes allà'.

(i) Referència al subjecte:
- ⴰⵔⵣⴰⵣ ⵍⵍⵉ ⵉⵣⴷⵢⵏ ⵜⴰⵎⴰⵏⵏⵢ ⵉⵎⵎⵓⵜ 'l'home que vivia al costat nostre s'ha mort'
- ⴰⵢⴷⵉ ⵍⵍⵉ ⵉⵜⵜⴰⵢⵏ ⵓⵔ ⴰⵔ ⵉⵜⵜⵙⵙⵉ *aydi lli ittayn ur ar ittbbi* 'el gos que borda no mossega'

(ii) Referència al complement directe:
- ⵉⴼⵓⵍⴽⵉ ⵓⵙⵍⵎⴰⵎ ⵍⵍⵉ ⵉⵙⵢⴰ ⵅⵎⵎⵓ *ifulki uslham lli isɣa Ḥmmu* 'és bonic el barnús que ha comprat en Ḥmmu' = ⵉⴼⵓⵍⴽⵉ ⵓⵙⵍⵎⴰⵎ ⴷⴰ ⵉⵙⵢⴰ ⵅⵎⵎⵓ *ifulki uslham da isɣa Ḥmmu* 'ídem'
- ⵙⵙⵏⵢ ⴰⵔⵣⴰⵣ-ⴰⴷ ⵍⵍⵉ ⵜⵣⵔⵉⵜ *ssnɣ argaz-ad lli tẓrit* 'conec aquest home que has vist'

(iii) Referència al complement indirecte:
- ⴰⵔⵣⴰⵣ ⵍⵍⵉ ⵎⵓ ⵙⴷⴷⴰ ⵉⵙⵙⵏⵣⴰ ⵉⴽⵇⵇⵓⵏⵏ *argaz lli mu bdda issnza ikccuḍn* 'l'home al qual sempre havia venut llenya'.
- ⵉⵍⴽⵎ-ⴷ ⵓⴼⵔⵓⵅ ⵍⵍⵉ ⵎⵉ ⴼⴽⵉⵢ ⵉⵇⴰⵔⵉⵏ *ilkm-d ufrux lli mi fkiɣ iqariḍn* 'ha arribat el nen a qui he donat els diners' = ⵉⵍⴽⵎ-ⴷ ⵓⴼⵔⵓⵅ ⴷⴰ ⵎⵉ ⴼⴽⵉⵢ ⵉⵇⴰⵔⵉⵏ *ilkm-d ufrux da mi fkiɣ iqariḍn* 'ídem'

(iv) Referència a un complement preposicional:
- ⵢⴰⵅⵅⵓⵅ ⵓⴷⵢⴰⵔ ⵍⵍⵉ ⵅ ⵉⵣⴷⵢ *yaggug udɣar lli g idzɣ* 'és lluny el lloc en què viu'

(b) El relatiu ⵏⵏⴰ *nna* (present com a díctic anafòric en diversos dialectes), amb la variant ⴰⵏⵏ *ann* típica de l'Alt Atlas Central, remet, d'una banda, en CLḤ a un antecedent indefinit, és a dir que denota una relació considerada com a contingent o eventual, i, d'altra banda, en MZɣ a un antecedent definit. La transició de la funció díctica a la relativa es pot copsar a partir d'exemples com ara ⴰⵖⵓⵉⴷⴷ-ⵏⵏⴰ ⵉⴽⴽⴰ *abrid-nna ikka* 'el camí en qüestió ha passat' → ⴰⵖⵓⵉⴷⴷ ⵏⵏⴰ ⵉⴽⴽⴰ *abrid nna ikka* 'el camí per on ha passat':

(i) Referència al subjecte:
- ⵜⵔⵓⵎ ⵜⵉⵢⵙⵉ ⵏⵏⴰ ⵉⵎⵎⵓⵔⵙⵏ *tḥrm tiɣsi nna immurḍsn* 'és il·lícit el consum de carn de xai mort (sigui el que sigui) que no ha estat degollat ritualment'
- MZɣ ⵙⵙⵏⵢ ⴰⵔⵣⴰⵣ ⵏⵏⴰ ⵉⵙⵢⴰⵏ ⴰⴽⴰⵍ-ⴰⴷ *ssnɣ argaz nna isɣan akal-ad* 'conec l'home que ha comprat aquesta terra'
- MZɣ ⵉⵙ ⵜⵛⴷⵍⴷ ⵉⵎⴰⵙⵙⵏ ⵏⵏⴰ ⵔⵣⴰⵏⵉⵏ? *is tɛdld imassn nna rẓanin?* 'has arreglat les eines que s'havien trencat?'
- MZɣ ⵏⴽⴽ ⵏⵏⴰ ⴷⴰ ⵢⴰⴽ-ⵢⴰⴽⴽⴰⵏ ⴽⵓⵍⵇⵉ *nkk nna da yak-yakkan kulci* 'jo que t'ho dono tot'
- MZɣ ⵍⵍⴰⵏ ⵉⵡⴰⵍⵉⵡ ⵏⵏⴰ ⵓⵔ ⴷⴰ ⵜⵜⵓⴱⴷⴰⵔⵏ *llan iwaliwn nna ur da ttubdarn* 'hi ha temes que són tabú' (*lit* '... que no són esmentables')

(ii) Referència al complement directe:
- ⵎⵍⵢ ⴰⴷ ⵙⵢⵢ ⴰⵙⵍⵎⴰⵎ ⴰⵏⵏ ⵜⵣⴷⴰ *mlɣ ad syɣ aslham ann tẓda* 'compraré qualsevol barnús que haurà teixit'
- ⴷⵢⵢⴰ ⴷⴰ ⵜⵙⵙⵔⴽⴰⵡ ⵉⴽⵜⵍⴰⵏ ⴰⵏⵏ ⵜⵍⵙⴰ *dɣya da tssrkaw iktlan ann tlsa* 'de seguida embruta tota roba que es posa'
- ⵜⴰⵎⵜⵜⵓⵜ ⴰⵏⵏ ⴷ-ⵢⵉⵡⵉ ⵜⵜⵜⴰⵢ-ⴰⵙ-ⵜⵜ ⵉⵎⵎⴰⵏⵏⵙ *tamṭṭut ann d-yiwi tṭṭay-as-tt imma-nns* 'sa mare foragita tota dona amb què es casa'
- ⴷⴷⵓ, ⵜⵉⵣⵎⵎⵉ ⴰⵏⵏ ⵜⵓⴼⵉⵜ ⵜⵣⴷⵢⵜ ⵅⵉⵙ *ddu, tigmmi ann tufit tzdɣt gis* 'au, vés i instal·la't en qualsevol casa que trobis'
- ⵙⵢ ⵉⴽⵜⴰⵏ ⴰⵏⵏ ⵜⵙⵉⵜ *sɣ iktlan ann trit* 'compra la roba que vulguis'
- MZɣ ⵓⴼⵉⵢ ⵜⵉⵢⵙⵉ ⵏⵏⴰ ⵣⴰⵉⵢ *ufiɣ tiɣsi nna zliɣ* 'he trobat l'ovella que havia perdut'

- MZɣ ⵓⵏ ⵙⵉⵉⵏⵜ ⵜⵙⵅⵙⵓⵉⵓ.ⵓ ⵏⵓ ⵙⴽⴽⵉ *ad issnz tifiras-a nna ikks* ‘vendrà les peres que ha collit’

(iii) Referència al complement indirecte:
- ⵓⵅⵓⵚ ⵓⵏⵏ ⵅⵙ ⵅⴽⵙⵢ ⵙⵣⵓⵓⵙⵍ ⵙⵓⵚⵍ *afrux ann mi fkiɣ iqariḍn irul* ‘qualsevol nen a qui doni diners fuig’
- MZɣ ⵉⵉⵏⵢ ⵜⵓⵉⵓⵜ ⵏⵓ ⵅⵙ ⵜⵓⵚⵏ ⵜⵓⵉⵓⵜ *ssnɣ tarbat nna mi tarud tabrat* ‘conec la noia a qui has escrit la carta’
- MZɣ ⵚⵓ ⵉⵉⵙⵏⵢ ⵓⵓⵅⵓⵅ ⵏⵓ ⵅⵙ ⵜⵓⵍⵚⵏ ⵙⵣⵓⵓⵙⵍ *ur ssinɣ argaz nna mi trḍld iqariḍn* ‘no conec l’home a qui has prestat els diners’
- MZɣ ⵙⵉⵙⵓⵓⵓⵏ ⵏⵓ ⵅⵙ ⵢⵓⵙⵢ *icirran nna mi ɣriɣ* ‘els nens que he cridat’

(iv) Referència a un complement preposicional:
- ⵙⵚⵚ.ⵏⵏ ⵚⵉⵅⵚⵏ ⵅ ⵜⵅⵓⵅⵙⵓⵜ ⵏⵓ ⵚⵓ ⵙⵜⵜⴽⴽⵓ ⵚⵍⵓⵓ *illa-nn usmun g tmazirt nna ur ittkka uḍar* ‘el meu company és en un país en què ningú no posa mai el peu’ = ⵙⵚⵚ.ⵏⵏ ⵚⵉⵅⵚⵏ ⵅ ⵢⵓⵜ ⵜⵅⵓⵅⵙⵓⵜ ⵚⵓ ⵙⵜⵜⴽⴽⵓ ⵚⵍⵓⵓ *illa-nn usmun g yat tmazirt ur ittkka uḍar*
- MZɣ ⵓⵏⵏⵢ ⵓⵓⵓ ⵏⵓ ⵢⵓ ⵜⵏⵏⵙⵏ *annayɣ arba nna ɣr tddid* ‘he vist el noi a casa del qual has anat’
- MZɣ ⵓⵅⵓⵅ ⵏⵓ ⵢⵓ ⵏⵓ ⵜⵜⵜⵅⵅⵏ *argaz nna ɣr da təttqqld* ‘l’home que esperes’
- MZɣ ⵙⵏⵚ ⵚⵏⵢⵓⵓ.ⵓ ⵏⵓ ⵅ ⵜⵅⵏⵢⵏ *iḥla udɣar-a nna g tzdɣd* ‘és bonic aquest indret on vius’
- MZɣ ⵓⵅⵓⵅ ⵏⵓ ⵏ ⵙⵅⵅⵙⵅ. ⵓⵓⵓⵚ *argaz nna d iqqima Bassu* ‘l’home amb qui en Bassu s’ha quedat’

(c) El relatiu ⵏⵏⵙ *nni* (present com a díctic anafòric en diversos dialectes) remet en RIF a un antecedent definit:

(i) Referència al subjecte:
- ⵄⵓ.ⵜ.ⵙⵏ ⵓⵚⵅⵙ ⵏⵏⵙ ⵙⵓⵍ ⵜⵓⵚⵚⵓⵜ *ha-t-id arumi nni iran taluṭart* ‘ve’t aquí el paio que volia un lutar petit’

No s’han de confondre les proposicions en què ⵏⵏⵙ *nni* és el veritable relatiu de les que manté la funció originària de díctic anafòric (especialment en RIF). En aquests casos, el relatiu és el de base pronominal (suport de determinació):
- ⵓⵍⵏⵙⵓ.ⵏⵏⵙ ⵙ ⵙⵓⵓⵍ ⵏ ⵅⵅⵅⵓ *aḥnjir-nni i iraḥn d gʷma* ‘el nen que se n’ha anat és el meu germà’

La referència de l’anafòric queda neutralitzada per la referència especificativa de la relativa. En realitat, doncs, ⵏⵏⵙ *nni* no és pas un veritable “relatiu”, per la qual cosa està justificada la consideració de “pseudorelator”, en tot cas en RIF. D’altra banda, no hi ha cap diferència semàntica si apareix o no combinat amb el relatiu ⵙ *i*:
- ⵜⵓⵅⵢⵓⵓⵜ ⵏⵏⵙ ⵙⵓⵚⵍ ⵏ ⵙⵅⵅⵓ *tamɣart nni iruḥn d imma* ‘la dona en qüestió, que ha marxat, és la meva mare’ és interpretat com ‘la dona que ha marxat és la meva mare’, però no ha arribat a fixar

(ii) Referència al complement directe:
- ⵓⵅⵓⵅ ⵏⵏⵙ ⵜⵅⵓⵙⵏ ⵏ ⵅⵅⵅⵅⵙⵓ ⵍ ⵃⵅⵅⵙ *argaz nni tẓrid d məmmis n ɛmmi* ‘l’home que has vist és el meu cosí’

(iii) Referència al complement indirecte:
- ⵜⵓⵍⵏⵙⵓⵜ ⵅⵚ ⵅⵙ ⵙⵡⴽⵓ ⵜⵓⵉⵢⵏⵉⵜ *taḥnjirt mu mi iwca tasɣnst* ‘la noia a qui ha donat l’agulla de pit’

(iv) Referència a un complement preposicional:
- RIF ⵜⵓⵅⵏⵙⵏⵜ ⵏⵏⵙ ⵉⵅ ⵏ.ⵚⵉⵙⵢ *tamdint nni sg usiɣ* ‘la ciutat d’on vinc’

(d) El relatiu ⵏⵓ *da* (present pertot com a adverbi de lloc ‘aquí’) remet a un antecedent definit bàsicament entre l’Alt Atlas Occidental (de dialecte CLḤ) i l’Alt Atlas Central (de dialecte MZɣ).

(i) Referència al subjecte:
- ⵉⵉⵏⵢ ⵓⵅⵓⵅ.ⵏⵏⵢ (ⵏⵓ) ⵏ.ⵙⴽⴽⵅⵏ *ssnɣ argaz-ddɣ (da) d-ikcmn* ‘conec aquest home que ha entrat’
- ⵅⵙⵙⵢ ⵓⵅⵓⵅ ⵏⵓ ⵙⵚⵚⵏ *ẓriɣ argaz da iruln* ‘he vist l’home que ha fugit’
- ⵅⵙⵙⵢ ⵓⵅⵓⵅ ⵏⵓ ⵙⵅⵏⵢⵏ ⵜⵓⵅⵓ.ⵏⵏⵢ *ẓriɣ argaz da izdɣn tama-nnɣ* ‘he vist l’home que viu al costat nostre’
- ⵓⵅⵓⵅ ⵏⵓ ⵙⵓⵚⵍ ⵓⴽⵜⵓⵄ ⵙⵅⵅⵅⵢ *argaz da yaran aktab iffɣ* ‘l’home que ha escrit el llibre ha sortit’

(ii) Referència al complement directe:
- ⵄⵣⵍ ⵄⵓⵅⵄⵣⵏⵏⵄⵢ (ⵍⵄ) ⵜⵙⵙⵍⵜ *azn argaz-nnaɣ (da) tssnt* ‘envia aquest home que coneixes’
- ⵚⵒⵒⵄⵚ⵰ⵄⵙ ⵚⵖⵖⵄ⵰ⵏⵏⵙ ⵜⵄⵇⵒⵒⵚⵜ ⵍⵄ ⵍ⵰ⵚⵚⵓⵚ *iṭṭay-as ibba-nns tamṭṭut da d-yiwi* ‘son pare li ha foragitat la dona amb què s’ha casat’
- ⵄⵕⵜⵄⵖ ⵍⵄ ⵚⵄⵓⵄ ⵅⵓⵅⵄⵣ ⵚⵢⵉⵄ *aktab da yara urgaz iɣla* ‘el llibre que ha escrit l’home és car’
- ⵄⵕⵜⵄⵖ ⵍⵄ ⵚⵚ⵰ⵜⵓⵒⵉ ⵚⵢⵉⵄ *aktab da yi-trḍl iɣla* ‘el llibre que ella m’ha prestat és car’

(iii) Referència al complement indirecte:
- ⵄⵓⵅⵄⵣ ⵍⵄ ⵇⵚ ⵚⵙⵢⵄ ⵄⵕⵜⵄⵖ ⵚⵉⵉⵄ *argaz da mi isɣa aktab illa* ‘hi ha l’home a qui ha comprat el llibre’
- ⵚⵉⵕⵇ⵰ⵍ ⵅⵓⵅⵄⵣ⵰ⵉⵉⵚⵢ (ⵍⵄ) ⵇⵚ ⵜⵙⵄⵍⵉⵜ *ilkm-d urgaz-lliɣ (da) mi tsawlt* ‘ha arribat l’home de l’altre dia amb qui vas parlar’
- ⵄⵓⵅⵄⵣ ⵍⵄ ⵇ ⵇⵚ ⵃⵕⵕⵢ ⵚⵥⵄⵓⵚⵉⵍ ⵚⵃⵃⵢ *argaz da ma mi fkɣ iqariḍn iffɣ* ‘l’home al qual donaré els diners ha sortit’

(iv) Referència a un complement del nom:
- ⵜⵄⵇⵒⵒⵚⵜ ⵍⵄ ⵇⵚ ⵚⵇⵇⵚⵜ ⵅⵓⵅⵄⵣ ⵜⵉⵉⵄ *tamṭṭut da mi immut urgaz tlla* ‘hi ha la dona a la qual se li ha mort el marit’

(v) Referència a un complement preposicional:
- ⵣⵓⵚⵢ ⵄⵍⵢⵄⵓ⵰ⵏⵏⵢ ⵍⵄ ⵙ ⵜⵍⵍⵚⵜ *ẓriɣ adɣar-nnaɣ da s tddit* ‘he vist el lloc on vas anar’
- ⵚⵄⵅⵅⵅ ⵅⵍⵢⵄⵓ ⵍⵄ ⵅ ⵚⵣⵍⵢ *yaggug udɣar da g idzɣ* ‘és lluny el lloc on viu’
- ⵚⵙⵙⵍ ⵄⵓⵅⵄⵣ⵰ⵍⵍⵄⵢ (ⵍⵄ) ⵍ⵰ⵜⵇⵍⵜ *issn argaz-ddaɣ (da) d-tmunt* ‘coneix aquest home de fa un moment que has acompanyat’
- ⵚⵍⵍⵄ ⵅⵓⵅⵄⵣ ⵍⵄ ⵍ ⵜⵙⵄⵍⵉⵜ *idda urgaz da d tsawlt* ‘se n’ha anat l’home amb què has parlat’
- ⵚⵛⵍⵄ ⵅⵏⵍⵚ ⵍⵄ ⵙ ⵚⵖⵖⵚ ⵄⵕⵙⵅⵇ *icwa ajnwi da s ibbi aksum* ‘és esmolat el ganivet amb què ha tallat la carn’
- ⵚⵍⵍⵄ ⵅⵓⵅⵄⵣ ⵍⵄ ⵃ ⵚⵙⵄⵍⵉ *idda urgaz da f isawl* ‘ha marxat l’home del qual ell ha parlat’
- ⵄⵕⵅⵓⵙⵚ ⵍⵄ ⵃ ⵚⵇⵇⵚⵇ ⵅⵓⵅⵄⵣ *akursi da f iqqim urgaz* ‘la cadira sobre la qual està assegut l’home’
- ⵣⵓⵚⵢ ⵇⵍⵍⵍ ⵍⵄ ⵍⵄⵓ ⵜⵍⵍⵚⵜ *ẓriɣ mddn da dar tddit* ‘he vist la gent a casa de la qual has anat’

7.5.4. Proposicions relatives amb pronom interrogatiu

Els pronoms interrogatius emprats més sovint com a relatius són ⵇⵄ *ma* / ⵇⵄⵚ *may* / ⵇⵄⵚⵍ *mayd* / ⵇⵄⵍ *mad* ‘què, qui’, ⵇⵚ *mi* ‘a qui’ (§ 4.3.6). És fàcil copsar la transició de funció del pronom interrogatiu a la de relatiu a partir d’exemples com els següents:

- ⵅⵓ ⵚⵙⵙⵚⵍ ⵇⵄⵚⵍ ⵚⵓⵄ *ur issin mayd ira* ‘no sap què vol’ > ‘no sap el que vol’
- ⵙⵙⵕⵍ⵰ⵚⵚⵚ⵰ⵍ ⵇⵄⵚⵍ ⵅⵅⵓⵕ ⵚⵉⵉⵄⵍ *sskn-iyi-d mayd ɣurk illan* ‘mostra’m què tens’ > ‘mostra’m el que tens’

En molts altres casos, però, és indubtable que ens trobem ja davant de veritables proposicions relatives, baldament l’empremta d’un context interrogatiu no s’hagi esborrat del tot:

(a) Referència al subjecte:
- ⵜⵜ⵰ⵢ ⵇⵄⵚⵍ ⵢⵚⵃⵚ ⵚⵕⵕⵄⵍ *ttuɣ mayd ɣifi ikkan* ‘he oblidat el que m’ha passat’
- ⵅⵓ ⵍⵄ ⵚⵜⵜⵚⵓⵚ ⵇⵄⵚⵍ ⵄⵙ⵰ⵚⵙⵄⵍⵉⵍ *ur da ittiri mayd as-isawaln* ‘no vol que li adrecin la paraula’
- ⵅⵉⵄ ⵇⵄⵚⵍ ⵄⵙ⵰ⵚ⵰ⵇⵇⵄⵍ *ula mayd as-yumman* ‘no hi ha res que el pugui aturar’
- ⵅⵓ ⵍⵚⵅⵙ ⵚⵉⵉⵚ ⵇⵄⵚ ⵚⵍⵕⵓⵍ *ur digs illi may inkrn* ‘està tan cansat que no es pot redreçar’
- ⵄⵍ ⵍ⵰ⵚⵕⵕ ⵢ⵰ⵓ⵰ⵍ ⵇⵄⵚ ⵚⵓⵍⵄⵍ! *ad d-ikk ɣurun may irwan!* ‘que us passi el que és bo!’

(b) Referència al complement directe:
- ⵚ⵰ⵅⵚ ⵄⵍ ⵚⵙⵕⵓ ⵇⵄⵚⵍ ⵄⵙ⵰ⵏⵏⵚⵢ *yugi ad iskr mayd as-nniɣ* ‘refusa de fer el que li he dit’
- ⵄⵕⵕ" ⵇ ⵅⵚⵢ ⵇⵇⵅⵓⵄⵣⵢ *akkʷ ma giɣ mmgraẓɣ* ‘em penedeixo de tot el que he fet’
- ⵄⵕⵕ" ⵇⵄⵚⵍ ⵚ⵰ⵃⵄ ⵚⵙⵓⵉ *mayd yufa isrḍ* ‘s’empassa tot el que troba’
- ⵇⵄⵚⵍ ⵚⵉⵄ ⵍⵄⵙⵙ *mayd ila wass* ‘tot el dia’

- ⵇⵓ ⵢⴰⵏ ⵙⵜⵓⴰ ⵅⴰⵢ ⵙⵓⵢⴰ *ku yan ifra may isɣa* ‘que cadascú pagui el que ha comprat’
- ⴰⵇⵇⵎ ⵅⴰⵢ ⵜⵖⵙⴷ, ⵍⵍⵙⵢ ⵍⵍⵙⴰⵇ *akkʷ may tgid, lliɣ nnigak* ‘facis el que facis (*lit* ‘tot el que has fet’), sóc millor que tu’ (*lit* ‘estic damunt teu’)

(c) Referència al complement indirecte:
- ⵓⵓ ⵙⵙⵍⵙⵢ ⵙ ⵅⴰⵢⴷ ⵙⵍⵍⴰ *ur ssliɣ i mayd inna* ‘no he sentit el que ha dit’
- ⵙⵍⵇⵅ-ⴷ ⵅⴰⴷⴰ ⵅⵙ ⵜⵓⵣⵍⵜ ⵜⴰⴹⵓⴰⵜ *ilkm-d wada mi tuznt tabrat* ‘ha arribat aquell al qual has enviat la carta’

(d) Referència a un complement preposicional:
- ⵙⴹⴹⵉⵙ ⵓⵣⴷⴷⵙⴷ ⵙ ⵅⴰⵢⴷ ⵢⵓⵙ ⵏ ⵅⴰⵅⴰⵏ *ibbḍi ugddid s mayd yusi n waman* ‘l’odre s’ha rebentat per la pressió de l’aigua que contenia’
- ⵙⴷⴹⴹⵓ-ⴰⵙ ⵣ ⵅⴰⵢ ⵙⵣⴷⴷⵅ *idbbr-as g may ixddm* ‘li ha aconseguit un lloc de treball’ (*lit* ... ‘amb què treballi’)
- ⵜⵇ-ⵙ ⵇⵓⴰ ⵏ ⵙⵎⴰⵓⵙⵉⵍ ⵅⴰ ⵙ ⵜⵓⵓⵓⵢ ⵙⵅⵇⵍⵙ-ⵏⵓ *fk-i kra n iqariḍn ma s frruɣ imkli-nu* ‘dóna’m alguns diners amb què pugui pagar el meu dinar’
- ⵙⵙ ⵢⵓⵜⴰ ⴰⵏⵍⵙ ⵅⴰ ⵙ ⵙⵜⵜⴹⴹⵙ ⵜⵙⵜⵙⵢⵢⵙ? *is yufa ajnwi ma s ittbbi tifiyyi?* ‘ha trobat un ganivet amb què tallar la carn?’
- ⵙⵙ ⵢⵓⵜⴰ ⵇⵓⴰ ⵏ ⵓⴷⵢⴰⵓ ⵅⴰ ⵣ ⵙⵣⵓⵓⵓ ⵙⵇⵜⵍⴰⵏ-ⵏⵏⵙ? *is yufa kra n udɣar ma g igrru iktlan-nns?* ‘ha trobat algun lloc on poder reunir la seva roba?’
- ⵙⵢ ⵢⴰⵏ ⵓⵙⵓⴷⵓⵏ ⵅⴰ ⵙ ⵜⵜⵜⴰⵙⵜ ⵜⴰⵏⴷⵓⵜ-ⵏⵏⵇ *sɣ yan usrdun ma s təttasit tanbdut-nnk* ‘compra un mul amb què portar la teva collita’
- ⵓⵓ ⵢⵓⵜⵙ ⴰⴷⵢⴰⵓ ⵅⴰ ⵣ ⵙⵣⴰ ⴰⵍⵙⵅ *ur yufi adɣar ma g iga alim* ‘no ha trobat un lloc on posar la palla’
- ⵜⴰⵣⵣⵓⵣ ⵜⴰⴷⴷⴰⵓⵜ ⵣ ⵅⵙ ⵜⵜⴷⵢ *taggug taddart g mi tzdɣ* ‘la casa en què viu és lluny’ = ⵜⴰⵣⵣⵓⵣ ⵜⴰⴷⴷⴰⵓⵜ ⴷⴰ ⵣ ⵜⵜⴷⵢ *taggug taddart da g tzdɣ*

7.5.5. Proposicions relatives de futur

La majoria de dialectes canvien la partícula de futur en proposicions relatives, però ho fan de diferent manera:

(a) En QBYL la partícula modal ⴰⴷ *ad* seguida d’aorist és substituïda per ⴰⵓⴰ *ara*:
- ⴰⵇⵛⵙⵛ ⴰⵓⴰ ⵍⴰⵍⵙⵏ *aqcic ara walin* ‘el nen que veuran’
- ⴰⵇⵛⵙⵛ ⴰⵓⴰ ⵜ-ⵙⵍⴰⵍⵙⵏ *aqcic ara t-iwalin* ‘el nen que el veurà’
- ⵜⴰⵇⵛⵙⵛⵜ ⴰⵓⴰ ⵙⵜⵇⵏ ⴰⵇⵓⵓⵅ ⵙ ⵓⵅⵛⵙⵛ *taqcict ara ifkn aksum i umcic* ‘la nena que donarà la carn al gat’
- ⵇⵜⵛ ⴰⵓⴰ ⵙⵓⵓⵏ *ktc ara iruḥn* ‘ets tu qui se n’anirà’
- ⴷ ⵙⵓⵣⴰⵜⵏ ⴰⵓⴰ ⵙⵜⵜⵢⵏ *d irgazn ara iffɣn* ‘són els homes els qui sortiran’
- ⵜⵍⵍⴰ ⵜⵅⵉⵉⵓⵜ ⴰⵓⴰ ⵙⵜⵇⵏ ⵜⴰⴹⵓⴰⵜ ⵙ ⵜⵏⴹⵣⵙⵍⵜ *tlla tmṭṭut ara ifkn tabrat i tnbgiwt* ‘hi ha la dona que donarà la carta a la convidada’.
- ⵜⵍⵍⴰ ⵜⵅⵉⵉⵓⵜ ⴰⵓⴰ ⴰⵓ-ⵜ-ⵙⵜⵇⵏ *tlla tmṭṭut ara as-t-ifkn* ‘hi ha la dona que l’hi donarà’

(b) En RIF principalment però també en altres dialectes la partícula modal ⴰⴷ *ad* seguida d’aorist és substituïda per (ⵙ/ⴰⵢ) ⵢⴰ *(i/ay) ɣa*:
- ⴷ ⵅⵓⵅⵅⵙⵓ ⴰⵢ ⵢⴰ ⵙⵓⴰⵏ *d məmmis ay ɣa iraḥn* ‘és el seu fill qui se n’anirà’
- ⵢⵓⵜⴰ ⵜⴰⵍⵢⵅⵜ ⵏⵏⵙ ⵢⴰ ⵙⵜⵜⵣ *yufa talɣmt nni ɣa iẓẓg* ‘trobà la camella que havia de munyir’
- ⵅⵇⵏⴰⵍ ⴰⵢ ⵢⴰ ⵜⵓⵇⴷ? *mcḥal ay ɣa tucd?* ‘quant és que donaràs?’
- ⵅⵍⵅⵙ ⵢⴰ ⴷ-ⵜⴰⵓ? *mlmi ɣa d-tas?* ‘ella quan és que vindrà?’

(c) En MZYS la partícula modal ⴰⴷ *ad* seguida d’aorist és substituïda per (ⴰ) ⵢⵓⴰ *(a) ɣra* / (ⴰ) ⵢⴰ *(a) ɣa* / (ⴰ) ⵓⴰ *(a) ra*, que també pot anar amb inacomplert:
- ⴰⵣⵅⴰⵓ ⴰ ⵢⵓⴰ ⵙⵓⵢ *agmar a ɣra isɣ* ‘és un cavall que comprarà’
- ⴰⵏⵓⴰ ⵏⴰ ⵣ ⵢⵓⴰ ⵜⴷⵢⵏ *ansa nna g ɣra zdɣn* ‘l’indret en què acamparan’
- ⵅⴰⵏⵜⵓ ⴰ ⵢⵓⴰ ⴷ-ⵙⵓⴰⵏ ⵓⵣⵍⵍⵏⵙⴷ? *mantur a ɣra d-iraḥ ugllid?* ‘quan és que vindrà el rei?
- ⵜⴰⵢⵓⵙⵜ ⴰ ⵓ ⵅⵙ ⵢⴰ ⵙⵇⵇⴰⵜ *taɣrit a s mi ɣa ikkat* ‘el garrot amb què colpirà’
- ⵅⵙⵍⵅⵙ ⴰ ⵓⴰ ⵜⴷⴷⵓⵅ? *milmi a ra tddum?* ‘quan us n’anireu?’
- ⵓⵓ ⵜⵍⵍⵙ ⵓⵍⵜⵅⴰ ⴰ ⵓⴰ ⵙⵙⵓⵏⵓⵙ ⵙⵅⵏⵓⵙ ⵙ ⵙⵏⴹⵣⵙⵍⵏ *ur tlli ultma a ra issnun imnsi i inbgiwn* ‘no hi és la meva germana, que prepararà el sopar als convidats’ (pot ser explicativa o especificativa)

(d) En MZYM (sobretot a l'Alt Atlas) i en els parlars CLḤ limítrofs, la partícula modal ⵄⴷ *ad* seguida d'aorist és substituïda per ⵎⵄⴷ *mad*, que localment s'utilitza també en proposicions principals:
- ⵄⵓⵣⵄⵊ ⴷⵄ ⵎⵄⴷ ⵎⵉ ⵅⵕⵅⵢ ⵉⵣⵄⵓⵉⵍⵉ ⵉⵅⵅⵅⵢ *argaz da mad mi fkɣ iqariḍn iffɣ* 'l'home al qual donaré els diners ha sortit'
- ⵄⵓⵣⵄⵊ ⴷⵄ ⵉⵏ ⵎⵄⴷ ⵅⵕⵅⵢ ⵉⵣⵄⵓⵉⵍⵉ ⵉⵅⵅⵅⵢ *argaz da mi ur mad fkɣ iqariḍn iffɣ* 'l'home al qual no donaré els diners ha sortit'
- ⵏⵓ ⵜⵍⵍⵉ ⵏⵍⵜⵎⵄ ⵎⵄⴷ ⵉⵙⵙⵏⵏⵏⵏⵏ ⵉⵎⵏⵓⵉ ⵉ ⵉⵏⵙⵣⵉⵍⵍⵏ *ur tlli ultma mad issnun imnsi i inbgiwn* 'no hi és la meva germana, que prepararà el sopar als convidats' (pot ser explicativa o especificativa)

(e) El CLḤ, que recorre a la partícula de futur ⵓⴷ *rad* (seguida d'aorist o inacomplert) en proposicions principals, la manté en les subordinades de relatiu, amb la particularitat que el verb es conjuga en forma personal, com si no fos una relativa:
- ⵏⵓ ⴷ-ⵉⴷⴷⵉ ⵏⵎⵕⵓⵄⵊ ⵍⵍⵍⵉ ⵓⴷ ⵉⵕⵓⵊ ⵉⵣⵓ *ur d-iddi umkraz lli rad ikrz igr* 'no ha vingut el llaurador que llaurarà el camp'
- ⵏⵓ ⵜⵍⵍⵉ ⵏⵍⵜⵎⵄ ⵍⵍⵍⵉ ⵓⴷ ⵉⵙⵙⵏⵏ ⵉⵎⵏⵓⵉ ⵉ ⵉⵏⵙⵣⵉⵍⵍⵏ *ur tlli ultma lli rad issnu imnsi i inbgiwn* 'no hi és la meva germana, que prepararà el sopar als convidats' (pot ser explicativa o especificativa)

(f) El FIG manté la partícula de futur ⵙⴷ *sad* (seguida d'aorist o inacomplert) de les oracions independents:
- ⴷⵄ ⵄⵉ ⴷⵣ ⵙⴷ ⵕⵕⵉⵎⵅ *da ay dg sad qqimɣ* 'és aquí que em quedaré'.

7.5.6. Oracions clivellades

Les oracions clivellades són oracions complexes en què la focalització (o rematització) d'un dels constituents d'una oració simple de partença en un enunciat neutre ha generat una proposició subordinada de relatiu en un enunciat focalitzat. L'element focalitzat, conegut com a *focus* o *rema*, pot ser atret a la posició inicial o, per contra, pot ser diferit. Encara que la major part de dialectes amazics marquen la focalització mitjançant un morfema basat en el pronom de suport de determinació ⵄ *a* (en TRG pot aparèixer fins i tot en oracions no clivellades, com a *ur əssinəɣ a inna* 'no sé el que ha dit'), l'eixamplament que aquest pot presentar adopta realitzacions un xic diferenciades segons els dialectes. A banda d'això, l'estructura de la construcció de les oracions clivellades és pertot la mateixa té el mateix comportament que el de la resta de relatives que hem vist al llarg d'aquesta secció.

(a) En CLḤ l'índex de focalització és ⵄ *a* (i) davant ⵓⴷ *rad* seguit de l'aorist, (ii) davant de proposició relativa preposicional i (iii) davant del pronom interrogatiu datiu ⵎⵉ *mi* / ⵎⵏ *mu*, mentre que a la resta de contextos trobarem més aviat ⵄⴷ *ad*, tenint en compte, a més a més, que la -ⴷ *-d* sol assimilar-se a la consonant següent o bé pot elidir-se (fonèticament, però no gràficament) davant de l'índex de 3a persona del singular masculí dels verbs:
- ⵄⵅⵉⵣⵉ ⵄⴷ ⵅⵓⵉⵢ *agḍiḍ ad ẓriɣ* 'un ocell és el que he vist'
- ⵏⵓ ⴷ ⵄⵅⵉⵣⵉ ⵄⴷ ⵅⵓⵉⵢ *ur d agḍiḍ ad ẓriɣ* 'no és un ocell el que he vist'
- ⵄⴷ ⵅⵓⵉⵢ ⴷ ⵄⵅⵉⵣⵉ *ad ẓriɣ d agḍiḍ* 'el que he vist és un ocell'
- ⵄⵅⵉⵣⵉ ⵄⴷ ⵜⵅⵓⵉⵜ *agḍiḍ ad tẓrit* [ɑtːzˢɾɪtˢ] 'un ocell és el que has vist'
- ⵜⵄⵍⵍ ⵄ ⵓⵄⴷ ⵉⵕⵛⵎ ⵙ ⵜⵅⵎⵎⵉ *tann a rad ikcm s tgmmi* 'aquella és qui entrarà a casa'.
- ⵄⵎⵄⵅⵉⵢ ⵄⴷ ⵅⵉⵢ! *amaziɣ ad giɣ!* 'amazic és el que sóc!'
- ⵜⵏⵎⵎⵅⵜ ⵄ ⵙ ⵜ-ⵉⵍⵜ *tummiẓt a s t-iwt* 'és amb el puny que l'ha colpit'

En CLḤ també es pot afegir el morfema ⵕⵄ(ⴷ) *ka(d)* al suport de determinació amb el sentit de 'solament':
- ⵄⵅⵉⵣⵉ ⵕⵄⴷ ⵅⵓⵉⵢ *agḍiḍ kad ẓriɣ* 'és tan sols un ocell el que he vist', 'no és més que un ocell el que he vist'

Com que ⵄⴷ *ad* no apareix mai en CLḤ com a antecedent d'una relativa fora d'una oració clivellada, no és probable que s'indentifiqui amb el díctic de proximitat homònim. El més probable és que es tracti de l'aglutinació del pronom de suport de determinació ⵄ *a* amb la partícula de predicació ⴷ *d*. Per tant, convé distingir ambdós morfemes, que tenen una aplicació sintàctica ben diferenciada. Notem que la marca de focalització ⵄⴷ *ad* es troba també fora de l'AS, concretament en el dialecte ZNG.

(b) En MZɣ, en RIF, en CW i en FIG, l'índex de focalització és ⵄⵉ *ay* (en MZɣ també ⵄⵉⵏ *ayd* i en RIF ⵉ *i*). En RIF, facultativament, ⵄⵉ *ay* pot ometre's davant de ⵖⵄ *ɣa*, és a dir quan la relativa és de futur:

- ⵖⵓ ⵉⵙⵙⵄ ⵄⵉ ⵏⵏⵉⵖ *ɣr ibba ay ddiɣ* 'és a ca mon pare que he anat'
- ⵏⵄⴼⵄ ⵄⵉ ⵜⵏⵓⵊⵊⵉⵉⵖ *daha ay tn-ujjiɣ* 'és aquí que els he deixat'
- ⵏ ⵄⵓⵙⵄ ⵄⵉ ⵉⵓⵣⵄⵍ ⵄⵎⴽⵄⵙ *d arba ay irẓan alkas* 'és un nen qui ha trencat el got'
- ⵍⵜⵜⵄⵜ ⵄⵉⵏ ⵉⵙⵙⵉⵍ ⵄⵅⵅⵄ ⵅ ⵙⵅⵄⵇ *nttat ayd yusin aggʷa g uxam* 'és ella l'escarràs de la casa'
- ⵍⵜⵜⵄ ⵄⵉⵏ ⵜⵉⵉⵓⵍ *ntta ayd t-iran* 'és ell qui ho vol'
- ⵏ ⵅⵇⵄⵏ ⵉ ⵉⵙⵓⵉⵍ ⵜⵄⵙⵓⵄⵜ *d Ḥmad i yurin tabrat* 'és en Ḥmad qui ha escrit la carta'
- ⵍⵛⵛ ⵉ ⵉⵛⵛⵄⵜⵍ *ncc i iccatn* 'sóc jo qui està picant'
- ⵏ ⵍⵜⵜⵄ ⵉ ⵉⵇⵙⵍⵍ ⴽⵉⵏⵏ *d ntta i imunn kidi* 'és ell qui m'ha acompanyat'
- ⵖⵓ ⵙⵄⵙⵏⵉⵎⵎ ⵄⵉ ⵉⵓⵙⵅ ⵙⵓⵅⵄⵣ ⵄⵙⵙⵄ 'és a Sabadell que ha anat avui l'home'
- ⵙⵓ ⵏ ⵄⵇⵏⵉⵄⵣ ⵄⵉ ⵉⵇⵇⵙⵜⵍ *ur d amdyaz ay immutn* 'no és el poeta qui ha mort'
- ⵏ ⵍⵜⵛ ⵄⵉ ⴽⵉⵏⴽ ⵏⵄⵉⵙⵙⵉⵍ *d ntc ay kidk d-yusin* 'sóc jo qui ha vingut amb tu'
- ⵖⵉⵓ ⵜⵍⵍⵉ ⵄⵉ ⵖⵓ ⵙⵙⵄⵙ *ɣir tnni ay ɣr bbas* 'és solament ella qui vivia a ca son pare'
- ⵏ ⵡⵙ (ⵄⵉ) ⵖⵄ ⵄⵡⵉⵖ *d wu (ay) ɣa awiɣ* 'és aquest amb qui em casaré'
- ⵏ ⵍⵜⵛ (ⵄⵉ) ⵖⵄ ⵉⵙⵡⵡⵇⵍ *d ntc (ay) ɣa iswwqn* 'sóc jo qui anirà al mercat'
- ⵏⵄ ⵄⵉ ⵏⵅ ⵙⵄⵏ ⵇⵇⵉⵇⵖ *da ay dg sad qqimɣ* 'és aquí que em quedaré'

(c) En QBYL l'índex de focalització ⵄⵉ *ay* (reduït a ⵄ *a* en certs casos) alterna lliurement amb ⵉ *i* , però davant d'una proposició relativa en què el verb està en aorist, hom recorre a ⵄⵓⵄ *ara* :

- ⵙⵍⵄⵜ ⵜⵇⵛⵉⵛⵍ ⵄⵉ/ⵉ ⵉⵓⵉⵖ *snat tqciqin ay/i ẓriɣ* 'dues noies és el que he vist'
- ⵏⵅ ⵙⵅⵅⵄⵇ-ⵉⵡ ⵄⵉ ⵜⵍⵙⵍ *dg uxxam-iw ay tlul* 'és a casa meva que ha nascut'
- ⵏ ⵍⵜⵜⵄⵜ ⵄⵓⵄ ⵉⵅⵏⵇⵍ ⵜⵄⵉⵙⵉⵜ *d nttat ara ixdmn taḍuḍt* 'és ella qui treballarà la llana'

7.6. Les proposicions completives

Les proposicions completives (o substantives) poden funcionar habitualment com a complement directe i com a subjecte de la proposició principal, tot i que, menys sovint, poden exercir altres funcions sintàctiques, com poden ser la de complement del nom o la de complement predicatiu de complement directe.

7.6.1. Les proposicions completives declaratives

7.6.1.1. Característiques generals

Les proposicions subordinades completives declaratives depenen de verbs de llengua ('dir', 'afirmar', 'assegurar', 'admetre', 'esmentar', 'repetir', 'respondre', 'indicar', 'mostrar'), de cognició ('saber', 'oblidar', 'pensar', 'creure', 'opinar', 'dubtar') i de percepció ('veure', 'mirar', 'sentir', 'escoltar'), principalment.

7.6.1.2. Sintaxi de les conjuncions completives declaratives

(a) La conjunció completiva més estesa (i la general en tot l'àmbit CLḤ-MZɣ) és ⵉⵙ *is*, del mateix origen que la partícula d'interrogació total directa i indirecta (§ 7.3.1.1), és a dir que està formada a partir del pronom de determinació ⵉ *i* (§ 4.3.1.d) i de la preposició instrumental ⵙ *s* (§ 6.2.1). Igual que quan funciona com a partícula d'interrogació, quan funciona com a conjunció completiva provoca la proclisi dels satèl·lits verbals (§ 4.1.2.2).

(i) És fàcil entendre la transició de la funció interrogativa total directa i indirecta a la completiva declarativa, com a

- ⵉⵙ ⵉⵏⵏⵄ? *is idda?* 'que ha marxat?' / ⵉⵙⵇⵙⵄ-ⵉⵉ ⵉⵙ ⵉⵏⵏⵄ *isqsa-yi is idda* 'm'ha preguntat si (ell) havia marxat' → ⵙⵓ ⵙⵙⵉⵍⵖ ⵉⵙ ⵉⵏⵏⵄ *ur ssiɣ is idda* 'no sé si ha marxat'

A causa d'aquest origen interrogatiu pot funcionar com conjunció completiva tant de subordinades declaratives com d'interrogatives indirectes:

- ⵉⵖⵄⵎ ⵉⵙ ⵉⵙⵜ ⵄⴽⴽ ⵇⵉⵏⵏⵍ *iɣal is yuf akkʷ middn* 'creu que és el millor' (declarativa)
- ⵙⵇⵙⵄ-ⵜ ⵉⵙ ⵉⵙⵡⵄ ⵄⵜⵄⵉ *sqsa-t is iswa atay* 'pregunta-li si ha begut te' (interrogativa indirecta)

(ii) Amb verbs de llengua podem trobar doblets del tipus

- ⵏⵉⵢ ⵉⵏⵏ *nniɣ idda* ‘he dit que ell havia marxat’ (sense conjunció completiva, § 7.6.4) ~ ⵏⵉⵢ ⵉⵙ ⵉⵏⵏ *nniɣ is idda* ‘m’he pensat que ell havia marxat?’ (amb conjunció completiva)

(iii) A més de complement directe, que és la funció més habitual, una completiva declarativa pot funcionar com a subjecte, com a
- ⵢⵓⵅ ⵉⵙ ⵙⵏⵏⵢ ⵓⵏ ⵉⵙ ⵣⵣⵉⵛⵢ *yuf is bddɣ ula is qqimɣ* ‘és millor que resti dempeus que no pas que m’estigui assegut’
- ⵉⵙⵍ.ⵙ.ⵉⵢⵉ ⵉⵙ ⵔⵙ ⵜⵓⵜⵜⵍ.ⵙⵙ.ⵜ *irwas-iyi is ar təttwargat* ‘em sembla que divagues’

(iv) Com a funció menys freqüent, podem trobar la de complement del nom, com a
- ⵉⵍⵉ.ⵉⵏ ⵓⵏⵢⵛⵉⵙ ⵉⵙ ⵉⵛⵛⵓⵜ ⵓⵉⵅⵅ"ⵔⵏ.ⵏⵙ *iwḍ-id unɣmis is immut uḍggʷal-nns* ‘ha arribat la notícia que ha mort el seu sogre’ (complement del nom)

(b) La partícula originàriament presentativa en RIF ⵔⵣⵣⵔ *aqqa* ‘ve’t aquí’ és explotada com a conjunció de completives declaratives, sense provocar, però, proclisi dels satèl·lits verbals:
- ⵙⵏⵉⵢ ⵔⵣⵣⵔ ⵔⵏ ⵏ.ⵉⵏⵍⵏ *sliɣ aqqa ad d-idwl* ‘he sentit a dir que tornarà’
- ⵙⵙⵏⵢ ⵔⵣⵣⵔ ⵉⵍⵅⵔ.ⵢⵔⵙ.ⵜ *ssnɣ aqqa iwca-yas-t* ‘sé que l’hi ha donat’

(c) En FIG la conjunció declarativa per excel·lència és ⵙⵏⵏⵉ *blli*, que és facultativa:
- ⵏⵉⵢ.ⵔⵣ ⵙⵏⵏⵉ ⵙⵍⵉⵢ ⵔⵛⵔⵏ *nniɣ-ak blli swiɣ aman* ‘t’he dit que he begut aigua’

7.6.2. Les proposicions completives interrogatives indirectes

7.6.2.1. Completives interrogatives indirectes totals

Les interrogatives indirectes depenen de verbs que impliquin una qüestió (explícitament o implícitament), concretament els que signifiquen ‘preguntar’, ‘ignorar’, ‘no saber’. En CLḤ-MZɣ la conjunció és ⵉⵙ *is*, mentre que la més comuna en QBYL-RIF és ⵛⵔ *ma*. Aquestes conjuncions, que també s’utilitzen primàriament en interrogatives directes (§ 7.3.1.1), provoquen la proclisi dels satèl·lits verbals, és a dir dels pronoms febles i dels díctics (§ 4.1.2.2):
- ⵙⵣⵙⵔ.ⵜ ⵉⵙ ⵉⵔⵔ ⵔⵛⵔⵏ *sqsa-t is ira aman* ‘pregunta-li si vol aigua’
- ⵉⵙⵙⵏ ⵉⵙ ⵔⵙ.ⵜ.ⵉⵅⵅⵔ *issn is as-t-ifka* ‘sap que l’hi ha donat’
- ⵙⵣⵙⵔ.ⵜⵏ ⵛⵔ ⵜ.ⵅⵔⵏ *sqsa-tn ma t-ẓran* ‘pregunta’ls si l’han vist’
- ⵓⵔ ⵅⵔⵉⵢ ⵔⵔ ⵔⵛ ⵉⵜⵛ ⵏⵢ ⵔⵏ *ur ẓriɣ ara ma ad itc nɣ ala* ‘no sé si ell menjarà o no’

7.6.2.2. Completives interrogatives indirectes parcials

Les proposicions subordinades completives indirectes parcials es construeixen igual que les oracions principals interrogatives parcials amb l’única diferència, és clar, que són introduïdes per un verb principal. Per tant, hi remetem directament (§ 7.3.2).

7.6.3. Les proposicions completives modals

La partícula modal (de subjuntiu) ⵔⵏ *ad* pot encapçalar proposicions subordinades completives amb el valor modal que li és intrínsec (§ 5.2.1.2.c), és a dir que depèn de verbs que expressen, d’una banda, incertesa (i valors afins, com possibilitat, virtualitat, hipòtesi, temor, eventualitat), i, d’altra banda, voluntat (i valors afins com desig, esperança, promesa, exhortació, obligació, constrenyiment, ordre, amenaça, refús, i, amb negació, prohibició). Com és esperable, atesa la sintaxi de la partícula modal en oracions independents, el verb acostuma a estar en aorist o, menys sovint, en inacomplert. D’altra banda, ⵔⵏ *ad* provoca la proclisi dels satèl·lits verbals. L’origen paratàctic d’aquesta construcció és prou evident:
- ⵅⵅ"ⵏⵢ. ⵔⵏ ⵓⵔ ⵏ.ⵉⵜⵜⵏⵏⵓ ⵙⵙ. ⵅⵉⵅ! *ggʷdɣ. ad ur d-ittddu bba zik!* ‘tinc por; és possible que mon pare no vingui aviat!’ > ⵅⵅ"ⵏⵢ ⵔⵏ ⵓⵔ ⵏ.ⵉⵜⵜⵏⵏⵓ ⵙⵙ. ⵅⵉⵅ *ggʷdɣ ad ur d-ittddu bba zik* ‘temo que mon pare no vingui aviat’
- ⵉⵣⵣⵔ.ⵍ. ⵔⵏ ⵅⵍⵢ! *iqqan. ad gnɣ* ‘hi ha una necessitat; tant de bo que que me’n vagi a dormir’ > ⵉⵣⵣⵔ.ⵍ ⵔⵏ ⵅⵍⵢ *iqqan ad gnɣ* ‘cal que me’n vagi a dormir’
- ⵉⵏ.ⵅⵛ.ⵔⵢ. ⵔⵏ ⵜ.ⵍⵅ! *ilazm-aɣ. ad t-ng!* ‘ens és indispensable; fem-ho! > ⵉⵏ.ⵅⵛ.ⵔⵢ ⵔⵏ ⵜ.ⵍⵅ *ilazm-aɣ ad t-ng* ‘ès indispensable que ho fem’

Amb la consolidació de la construcció hipotàctica, l’origen paratàctic és menys evident en altres exemples:
- ⵢⵓⵅⵉ ⵔⵏ ⵉⵙⵅⵔ ⵛⵔⵢⵏ ⵔⵙ.ⵏⵉⵢ *yugi ad iskr mayd as-nniɣ* ‘refusa de fer el que li he dit’

7.6.4. Les proposicions completives sense conjunció

En alguns dialectes més que en d'altres podem trobar completives sense conjunció, particularment en dependència de verbs que signifiquen 'creure', 'sentir', 'escoltar', 'veure', 'tornar', 'esdevenir' i altres, en diverses funcions.

(a) La funció principal és la complement directe, com a

- ⵉⵢⴰⵏ ⵜⵎⵎⵢⴷ *iɣal tffyd* 'es pensa que has sortit'
- ⵉⵙⵏⴰ ⵜⵕⵕⵓⵜ *isla tmmut* 'ha sentit a dir que ella havia mort'
- ⵉⵏⴰ-ⵣⴰⵙ ⵉⵎⵎⵢ *inna-yas iffɣ* 'li va dir que havia sortit'
- ⵉⵙⵙⵍ ⴰⵙⵅⴰⵣ ⵙⴰⴷ ⴷ-ⵣⴰⵙ *issn argaz sad d-yas* 'sap que l'home vindrà'

(b) En les completives amb funció de complement predicatiu és fàcil reconèixer dues oracions paratàctiques foses en una de sola complexa:

- ⵢⵓⵎⴰ ⴰⵇⵛⵉⵛ. ⵉⵜⵜⵓⵙⴰⵙ *yufa aqcic. itturar* 'ha trobat un nen; estava jugant' → ⵢⵓⵎⴰ ⴰⵇⵛⵉⵛ ⵉⵜⵜⵓⵙⴰⵙ *yufa aqcic itturar* 'ha trobat un nen que estava jugant', pronominalitzat en ⵢⵓⵎⴰ-ⵜ ⵉⵜⵜⵓⵙⴰⵙ *yufa-t itturar* 'l'ha trobat (que estava) jugant'
- ⵢⵓⵎⴰ ⵜⴰⵕⵓⵛⵛⴰ ⵜⵕⵕⵓⵜ ⴷ ⴰⵕⵣⵍⴰⵙ *yufa tamucca tmmut d amzwar* 'ha trobat la gata morta el primer' (amb dos complement predicatius, de subjecte i de complement directe), pronominalitzat en ⵢⵓⵎⴰ-ⵜⵜ ⵜⵕⵕⵓⵜ ⴷ ⴰⵕⵣⵍⴰⵙ *yufa-tt tmmut d amzwar* 'l'ha trobada morta el primer'
- ⵓⵎⴰⵏ-ⵜⵜ ⵜⵣⵍⴰ *ufan-tt tẓwa* 'es van trobar que ella havia marxat'

7.7. Les proposicions circumstancials

Les proposicions subordinades circumstancials (o adverbials) no tenen en amazic, ni de bon tros, la complexitat que plantegen les relatives, tot i que, com és natural, existeixen nombroses conjuncions per a expressar les diverses circumstàncies que aquestes proposicions poden denotar, com són la localització, la temporalitat, la causalitat, la finalitat, la condició, la concessió, la conseqüència, la comparació, la manera i l'exclusió. Encara que romanen algunes conjuncions circumstancials més o menys panamazigues, la renovació ha estat considerable, de manera que són nombroses les conjuncions i locucions conjuntives que són específiques de cada dialecte concret. Hom trobarà al diccionari un repertori més extens de conjuncions circumstancials amb exemples d'ús. En aquest apartat ens centrarem, d'una banda, en les característiques sintàctiques de la subordinació circumstancial i, d'altra banda, en les particularitats d'algunes conjuncions especialment rellevants.

7.7.1. Les circumstancials de lloc

Les circumstancials locals tenen com a conjuncions principals, d'una banda, adverbis interrogatius de lloc (§ 7.3.2.2.), i, d'altra banda, els relatius que remeten a un complement preposicional (§ 7.5). Per tant, per a les conjuncions, remetem a l'entrada "on" de la part català-amazic del diccionari i, per al comportament sintàctic, a les seccions corresponents.

7.7.2. Les circumstancials temporals

7.7.2.1. Relació de simultaneïtat

(a) 'Quan', 'en el moment en què':

(i) Refència al passat: ⵉⵏⵉⵖ *llig* / CLḤ ⵉⵏⵉⵢ *lliɣ*, MZɣS ⵜⵜⵓⵙ-ⵏⵏⵉ ⵖ *ttur-lli g*, QBYL ⵕⵜⵉ *mti*, ⵓⵕⵉ *umi*, FIG ⵕⵉ(ⵕⵕ) *mi(kk)*. La conjunció més important de referència al passat, ⵉⵏⵉⵖ *llig* / CLḤ ⵉⵏⵉⵢ *lliɣ* 'quan' > 'perquè' (causal), està constituïda pel díctic anafòric ⵉⵏⵉ *lli* i la preposició locativa ⵖ *g* / ⵢ ɣ, per la qual cosa significaria en origen 'allò en qüestió en (què)...' i denota, per tant, un moment ben definit (sovint en el passat).

- ⵓⵙ ⵜ-ⴰⵏⴰⵢⵢ ⵏⵏⵉⵖ ⴷ-ⵣⵉⵍⵍⵉ *ur t-annayɣ llig d-yiwḍ* 'no l'he vist quan (és a dir 'en el moment en què') ha arribat'
- ⵏⵏⵉⵖ ⵙⵓⵏⵢ ⵕⵣⵣⵉⵣⵢ, ⴷⴰ ⵕⵕⴰⵜⵢ ⴰⵖⵍⴰⵏ *llig sulɣ mẓẓiyɣ, da kkatɣ agwal* 'quan encara era petit, ja tocava la darbuka'

Del valor temporal de ⵏⵏⵉⵖ *llig* / CLḤ ⵏⵏⵉⵢ *lliɣ* deriva el causal (com en català 'des del moment en què'), com a

- ⵏⵏⵉⵢ ⵙⴰⴷ ⵉⵉⵉ-ⵜⵙⵉⵓⵜ ⴷ ⵓⵏⵓⵉⴰⵙ, ⵓⵙ ⵙⴰⴷ ⵖⵢ ⴰⵉⵖⵖⴰⵏⴰⵏ-ⵏⵏⵕ *lliɣ rad iyi-tbḍut d uluṭar, ur rad gɣ aḍggʷal-nnm* 'des del moment en què (> 'com que' / 'atès que') em vols separar del meu lutar, no seré el teu gendre'

Exemple amb una altra preposició:

- ⵛⴾⵕⵕ ⵕⵛⵛⵍⵏ, ⵜⵜ.ⴰⵏ.ⵍ ⵏ ⵛⵛⵍⴾⵕⵕⵏ.ⵏⴰⵏ *mikk kmmln, ttasn-d l umdukkl-nnsn* ‘quan han acabat, van a cal seu amic’

(ii) Referència al no passat (és a dir al present o al futur): ⵕⴾⵍⵍ. *kudnna*, MZY ⴰⵍⵍ.ⴾ *adday*, ⴰⴰⴰ ⵛⴾ *ass mi*, QBYL ⵛⴾ *mi* / ⴾⵛⴾ *imi*, RIF ⵅⵛⴾ *xmi*, FIG ⴾ(ⵕⵕ) *i(kk)*, FIG ⴾⴾⵍⵍ *yudnn*. La conjunció més important de referència al no passat és ⴾⵅ *ig* / CLḤ ⴾⵉ *iɣ* ‘si’ (condicional) > ‘quan’, constituïda pel pronom de suport de determinació ⴾ *i* i de la mateixa preposició locativa, per la qual cosa significaria en origen ‘allò indefinit en (què)...’ i denota, per tant, un moment indefinit (no precisat o esdevenidor), com l’alemany *wenn*. L’oposició amb les conjuncions referides al passat es pot observar encara en exemples com ara

- ⵏⵏⴾⵅ ⴾⵍⵍ. *llig idda* ‘quan se’n va anar’ ~ ⴾⵅ ⴾⵍⵍ. *ig idda* ‘quan se n’haurà anat’

Del valor condicional de ⴾⵅ *ig* / CLḤ ⴾⵉ *iɣ* deriva el temporal, com es pot veure en alguns exemples, com ara

- ⵍ. ⵖⵜⵜ.ⵉ ⴾⵉ ⴾⴾ.ⴾ.ⵉ ⵏ.ⵣ *da cttaɣ iɣ yi-yaɣ laẓ* ‘menjo si (> ‘quan’) tinc gana’
- ⴾⵉ ⵍ.ⴾⴾⵖⵕ., ⵛ. ⵓ.ⵍ .ⴰ.ⵏⵏⴾⵉ? *iɣ d-yucka, ma rad as-nniɣ?* ‘si ve (> ‘quan vingui’), què li diré?’

En canvi, el sentit temporal, especialitzat en la referència al present (bàsicament habituatiu) o al futur, ja està consolidat en altres exemples, com ara

- ⴾⵉ ⵓ.ⵍ ⵍ.ⴾ.ⵖⵕ, ⵜⵏⴾⵜ.ⴰ.ⴰ ⴾⵓ ⵉⴾⵍ ⵏⵏⴾⵉ *iɣ rad d-yack, tnnit-as ur ɣid lliɣ* ‘quan vindrà, digues-li que no hi sóc’
- ⴾⵉ ⴾⵏⵕⵛ ⴾⴾⵄ ⵏ ⴾⵏⵏ.ⴾⵓ, ⵛⵍⵍⵏ ⵍ. ⴰⴰⵏⵡ.ⵏ ⴾⴰ.ⵡⵏ ⵉ ⵡ.ⵛ.ⵏ *iɣ ilkm yiḍ n innayr, mddn da ssnwan ibawn ɣ waman* ‘quan arriba la nit de cap d’any, hom cou les faves en aigua’
- ⴾⵉ ⵜⵉⵏⴾ ⵜ.ⵅⴾⵕⵜ, ⵍ. ⵏⵕⵕⵓⵏ ⵛⵍⵍⵏ *iɣ tyli tafukt, da nkkrn mddn* ‘quan es lleva el sol, la gent es lleva’

Alguns exemples amb altres conjuncions:

- .ⵍ ⴾⵓ ⴰ.ⵡ.ⵏ .ⵍⵍ.ⴾ ⴾⵍⵕⴾⵓ ⴾⵛⴾ.ⵏⵕ *ad ur sawal adday idkur imi-nnk* ‘no parlis quan tinguis la boca plena’
- ⵍ. ⴾⵜⵜⵍⴾⵙⵍⴾ .ⵍⵍ.ⴾ ⵍ.ⴾⵏⵕⵓ *da ittduhdu adday d-inkr* ‘quan es lleva, encara està atordit’
- .ⵍⵍ.ⴾ ⵜⴾⵓⴾⵛ *adday tirim* ‘quan vulgueu’
- .ⴰⴰ ⵛⴾ ⴾⵓ. .ⵍ ⴾⵍⵍⴾ, ⵅⵕ.ⴰ ⵜ.ⵙⵓ.ⵜ.ⵍ *ass mi ira ad iddu, fk-as tabrat-ad* ‘el dia en què vulgui anar-se’n, dóna-li aquesta carta’
- ⵕⴾⵍⵍ. ⴾⵍⵍ., ⵜⵛⴾⵏⵍ ⵍⴾⵍⴰ *kudnna idda, tmund dids* ‘quan se’n vagi, l’acompanyaràs’
- .ⵍ ⵏⵅⵅⵉ ⵕⴾⵍⵍ. ⴾⴾⵡⴾ ⴾⵏⵅ.ⵓ *ad nffɣ kudnna yiwi unẓar* ‘sortirem quan hagi parat de ploure’
- ⵓ.ⵍ ⴾ.ⵡⴾ ⵛ. .ⵍ ⴾⴰⴰ. ⵕⴾⵍⵍ. ⵓ.ⵍ ⵍ.ⴾ.ⵖⵕ *rad yawi ma ad issa kudnna rad d-yack* ‘portarà alguna cosa per a beure quan vindrà’
- ⵅⵛⴾ ⵉ.ⵓⴰ ⵕⵛⵛⵏ .ⴰⴾⵓⵍ, .ⵍ ⵜ.ⵍⵏ *xmi ɣars kmmln asird, ad t-dln* ‘quan l’hauran acabat de rentar, el cobriran’

(b) ‘Mentre’, ‘durant el temps en què’, ‘a mesura que’: ⵕⴾⵍ *kud*, .ⴾⵍⵍ.ⵉ ⴰ *aynnaɣ s*, .ⴾⵍ. ⵅ ⵛ. *ayda g ma*, QBYL .ⵕⵕⵍ *akkn*, RIF ⵛ.ⵎⵍⵍ *maḥnd*, MZB-WRG ⵛ.ⵍ.ⵛ *madam.* ⵕⴾⵍ *kud* és la conjunció temporal més estesa en amazic; de fet, és present també fora de l’AS (TRG, YDMS). Del valor temporal en deriva el causal:

- ⵕⴾⵍ ⴾⵜⵜⴾⴾ ⴾⵛⵅⴾⴰ, .ⴾ .ⴰ.ⴾⵜⵜⵅ.ⴾ.ⵍ ⴾⴰⴰⴾ *kud ittru umxib, ar as-ittzayad Rbbi* ‘mentre (o ‘a mesura que’) el desgraciat plora, Déu li augmenta (la desgràcia)’.
- ⴾⴾ .ⵕ.ⵅⵕⴾⵉ ⴾⵣ.ⴾⴾⵍⵏ ⵕⴾⵍ ⴾⴾ ⵜ.ⵜⴾⴾ ⴾⵛⵛ. *ur ak-fkiɣ iqariḍn kud ur t-tri imma* ‘no t’he donat els diners perquè la meva mare no vol’ (causal)
- ⵍⵍⴾ ⴰⴰⴾⵅⵉ.ⵍ .ⵉⴾⴾⵏ .ⴾⵍⵍ.ⵉ ⴰ ⵏⴰⴰ.ⵉ ⴾⵕⵜⵏ.ⵏ.ⴾⵏⴾ *ddu ssufɣ-d aɣyul aynnaɣ s lssaɣ iktlan-inu* ‘vés a fer el sortir el ruc mentre em vesteixo’
- ⴾⵖ.ⴰ ⴾⵣ.ⴾⴾⵍⵏ ⵛ.ⵎⵍⵍ ⴾⵏⵏ. ⵍ.ⴰ. *uc-as iqariḍn maḥnd illa daha* ‘dóna-li diners mentre sigui aquí’
- ⴰⴰⴾⵅⵉ ⴾⵏⵏⴾ .ⴾⵍ. ⵅ ⵛ. ⵍ.ⵅⵛⵉ .ⵛ.ⵏ *ssufɣ ulli ayda g ma d-agmɣ aman* ‘fes sortir el ramat mentre estic poant aigua’

(c) ‘Sempre que’, ‘cada vegada que’, pel propi valor iteratiu, pot estar reflectit per diverses preposicions que signifiquen ‘quan’ amb el verb en inacomplert. A més a més, baldament d’abast limitat (és comuna sobretot en RIFO), hi ha una conjunció, ⵕⴾⵏⵏⵛ. *kullma*, que només s’empra en sentit iteratiu, com a

- ⵕⵏⵏⵛ ⵢ ⵥⴰⵍⵣ ⴰⵏⵏⴰ, ⵖⵜⵜⵖⵜⵄⴰ.ⴰ ⵜⴰⴰⵕⵕⵓⴰⵜ *kullma ɣa yadf ajnna, ittitc-as taskkurt* ‘sempre que entrava en el cel, li donava una perdiu’

(d) ‘Fins que’:,

(i) Referència al passat: ⴰⵏⵏⵖⵣ *allig* / ⴰⵥⵏⵏⵖⵣ *ayllig* / CLḤ ⴰⵥⵏⵏⵖⵢ *aylliɣ*, CLḤ ⴰⴰ ⵏⵏⵖⵢ *ar lliɣ*, ⴰⴰ ⵛⵖ *ar mi*, ⴰⵏⴰⵛⵖ *alami*. La conjunció ⴰⵥⵏⵏⵖⵣ *ayllig* / ⴰⵏⵏⵖⵣ *allig* / CLḤ ⴰⵥⵏⵏⵖⵢ *aylliɣ* parteix del sentit ‘la situació definida en què’, passant per ‘quan’ i ha acabat significant principalment ‘fins que’, com a

- ⴰⴰ ⵍⴰⵢ ⵥⴰⵏⵏⴰ ⴰⵥⵏⵏⵖⵢ ⵍⴰⵉⵉⴰⴰⵏ ⵖⵛⵉⵉⴰⵏⵏⴰⵏⵏⵙ *ar daɣ yalla aylliɣ d-ṭṭarn imṭṭawn-nns* ‘es va posar a plorar novament fins al punt que li queien les llàgrimes’
- ⴰⴰ ⵜⴰⵖⵕⵕⴰⵜ ⴰⵏⵏⵖⵣ ⵜⴰⵖⴰⵛⵖ *ar t-ikkat allig t-irmi* ‘ho va estar intentant (*lit* ‘va estar picant-ho’) fins que se’n va cansar’
- ⵓⴰ ⵖⵍⵍⵖ ⴰⵏⵏⵖⵣ ⵖⵜⵄⴰ *ur iddi allig itca* ‘no va marxar fins que va haver menjat’

Però també pot tenir el valor consecutiu de ‘fins al punt de, fins al punt que’, com a

- ⵍⴰ ⵜⵜⵍⵍⵓⵏⵜ ⴰⵏ ⴰⵥⵏⵏⵖⵢ ⵛⵥⴰⴰⵏⵜ ⵢⵖⵕⴰⵏⵏ ⵢ ⵓⴰⴰⵛⵛⵖⵉ ⵓⵏⴰ ⵜⴰⵅⵓⵕⵜ *da ttddunt bla idukan aylliɣ myarnt ɣikann ɣ usmmiḍ ula tafukt* ‘acostumen a anar descalces fins al punt d’avesar-s’hi faci fred o faci sol’

Exemples amb altres conjuncions:

- ⵓⴰ ⵏⴰⴰⵖⵏ ⵛⴰⵍ ⵖⵣⴰ ⴰⴰ ⵏⵏⵖⵢ ⵍⴰⵖⵏⵕⵛ *ur nssin mad iga ar lliɣ d-ilkm* ‘no sabíem qui era fins que no va arribar’
- ⵉⵉⴰⵏⵜⵏ ⴰⴰ ⵛⵖ ⵍⴰⵓⵢⴰⵏ *jjan-tn ar mi d-uɣaln* ‘els van deixar fins que van tornar’
- ⵖⴰⵖⵏⵏ ⴰⵉⵉⴰⴰ ⴰⵏⴰⵛⵖ ⵖⵏⵍⵏ *isiwl aṭṭas alami iwḥl* ‘ha parlat molt fins que s’ha cansat’

(ii) Referència al no passat (present o futur): ⴰⴰ ⵍ *ar d* (generalment + aorist), CLḤ ⴰⴰⵕⵖⵢ *arkiɣ* / ⴰⴰⵖⵢ *ariɣ* (generalment + acomplert). S’oposen a ⴰⵏⵏⵖⵣ *allig* / ⴰⵥⵏⵏⵖⵣ *ayllig* / CLḤ ⴰⵥⵏⵏⵖⵢ *aylliɣ* / ⴰⴰⵕⵖⵢ *arkiɣ* seguit d’acomplert i ⴰⴰⵍ *ard* seguit d’aorist de la mateixa manera que ⵏⵏⵖⵣ *llig* / CLḤ ⵏⵏⵖⵢ *lliɣ* s’oposa a ⵖⵣ *ig* / ⵖⵢ *iɣ*, com a

- ⵖⵣ ⵜⵏⵖⵍ ⵖⵣⴰⴰ.ⵍⵍ, ⴰⵍ ⵓⴰ ⵜⴰⴰⵏⵅⵍ ⴰⴰⵕⵖⵢ ⴰⵕ.ⵜ.ⵍⵍⵖⵢ *ig tlid igr-ann, ad ur tssnzd arkiɣ ak-t-nniɣ* ‘si adquireixes aquell camp, no te’l venguis fins al moment en què (> fins que) jo t’ho digui’.
- ⵍⴰ ⵖⵜⵜⴰⵉⵍ ⵕⴰⴰ ⵖⵇⵇⵖⵛ ⴰⴰ ⵍ ⵖⵛⵛⵜ *da ittaḍn kra iqqim ar d immt* ‘qui emmalteix resta sense cura fins que mor’
- ⴰⵍ ⴰⴰ.ⴰⴰⵍⴰⵏⵢ ⴰⴰ ⵍ ⵖⵣⵍ *ad as-sawalɣ ar d ign* ‘li parlaré fins que s’adormi’
- ⵇⵇⵖⵛ ⵢⵓⴰⵍⵢ ⴰⴰ ⵍ ⵜⵅⵅⵢ ⵜⵣⴰⴰⵜ *qqim ɣurnɣ ar d tffɣ tgrst* ‘resta amb nosaltres fins que passi l’hivern’

(e) ‘com més va més, cada vegada més’: ⵕⴰⴰ ⴰ *kra s* amb el verb en inacomplert

- ⵕⴰⴰ ⴰ ⵜⵓⵜⵜⵅⵖⵜⵖⴰ ⵅⵉⵉⵓ, ⵜⵍⵏⵓ *kra s təttxitir Fṭṭu, tḥlu* ‘com més gran es fa la Fṭṭu, més bonica és’
- ⵕⴰⴰ ⴰ ⵖⴰⴰⴰ ⵓⴰⴰⴰ, ⵖⵜⵜⴰⵍⵖⵍ *kra s issa urba, ittsdid* ‘com més beu el nen, més s’aprima’

7.7.2.2. Relació d’anterioritat

‘Abans que’: ⵍⴰⵜ ⵛⴰ *dat ma*, ⵓⴰ ⵜⴰ *ur ta*, RIF ⵛⴰⵍⵍⵍ *maḥnd*, ⵇⴰⵏ ⴰⵍ *qbl ad*

- ⵖⵅⵅⵢ ⵍⴰⵜ ⵛⴰ ⵢⴰ ⵖⵍⵍⵓ ⴰⴰⴰⴰ *iffɣ dat ma ɣa iddu babas* ‘ha sortit abans que marxés son pare’
- ⵖⵅⵅⵢ ⵓⴰⵅⴰⵅ ⵓⴰ ⵜⴰ ⵍ.ⵖⵍⵍⵖ ⵖⵏⵏⵖⴰ *iffɣ urgaz ur ta d-iddi illis* ‘l’home havia sortit abans que arribés la seva filla’
- ⵖⵅⵏ ⵏⵍⵓ ⵓⴰ ⵜⴰ ⵜⵍⵍⵖ ⵅⵉⵉⵓ *ign Lḥu ur ta tddi Fṭṭu* ‘en Lḥu se’n va anar a dormir abans que arribés la Fṭṭu’
- ⴰⴰⵖⵍⵏⴰⴰ ⵛⴰⵍⵍ ⵓⴰ ⵖⵅⵖ ⴰⵅⵏⵏⵖⴰ *ssiwl-as maḥnd ur igi aznnir* ‘parla-hi abans no faci una bestiesa’
- ⵛⵛⵏⴰⵍⵜ ⵇⴰⵏ ⴰⵍ ⵍ.ⵖⵍⵍⵓ *mmnswat qbl ad d-iddu* ‘sopeu abans que vingui’

7.7.2.3. Relació de posterioritat

(a) ‘Després que’, ‘des que’, ‘arran de’: ⵉⵅⵅⵖⴰ ⵛⴰ *ḍffir ma* / ⵍⵅⵅⵖⴰ ⵛⴰ *dffir ma* / ⵅⵅⵖⴰ ⵛⴰ *ffir ma*, ⴰⵅ ⵏⵖⵅ ⵛⴰ *sg nnif ma*, ⵕⵓⵍⵏⴰ *kudnna*, ⴰⵅ ⵛⴰ *sg ma*, ⴰⵅ ⵖⴰ *sg is*, ⴰⵅ ⵛⴰⵥⵍ *sg mayd*, QBYL ⴰⵅ ⵛⵖ *sg mi* √ⴰⵅ1, QBYL ⵜⵖⵇⵕⵖ *ticki*

- ⵄⴰⴰⵏⵏⵉⵉⵉⵓ ⵍⵓ ⵢⵓ ⵓⵉⵏ ⵜⵓⵍⵏⵏⵓ *ad ddun ffir ma ɣa afn tamucca* ‘se n’aniran després que hauran trobat la gata’
- ⵏⵖⵏⵓⵏ ⴰⵉⵉⵉⵓ ⵍⵓ ⵏⵉⵉⵏ ⵜⵉⵏⵃⵓⵏⵉⵏ *ugurn dffir ma ufin tinɛacin* ‘se n’han anat després de trobar els diners’
- ⵜⵉⵉⵢ ⵜⵍⵍⵍⵏⵜ ⵙⵖ ⵏⵏⵉⵉ ⵍⵓ ⵉⵖⵏ ⵏⵓⵙⵓ *tffɣ tmṭṭut sg nnif ma ign urba* ‘la dona ha sortit després que el nen s’ha adormit’
- ⵙⵖ ⵏⵏⵉⵉ ⵍⵓ ⵉⵏⵍⵉⵉ ⵙⵓⵔ ⵉⵏⵏⵓ ⵙ ⵉⵏⵙⵓⵏⵓ *sg nnif ma yumẓ bak idda s Jiruna* ‘després d’obtenir el títol de batxillerat, se’n va anar a Girona’
- ⴰⵓ ⵏⵅⴰⴰⵍ ⵕⵏⵅⵓⵏ ⵙⵖ ⵍ ⵏⵍⵍⵏⵜ ⵙⵓⵙⵓ ‘treballa molt des que son pare va morir’
- ⵏⵙⵙⵍ ⵙⵖ ⵏⵙ ⵄⵙⵜⵍⵍⵏⵜ ⵍⵍⵓⵏⵙ *ihbl sg is as-tmmut mmays* ‘es va tornar boig arran de la mort de la seva mare’

(b) ‘Tant aviat com’, ‘tan bon punt’: ⵢⵓⵙ *ɣas*, ⵢⵏⵙ *ɣir*, ⵏⵍⵏ *umi*, MZɣ ⵄⴰⴰⵓⵏ *adday*, ⵙⵖ ⵍⵓ *sg ma*, ⵙⵖ ⵏⵙ *sg is*, ⵙⵖ ⵍⵓⵏⴰ *sg mayd*, QBYL ⵙⵖ ⵍⵏ *sg mi*, ⵙⵖ ⵍⵓⴰⴰⵓⵏ *sg wadday*, ⵍⵏ ⵅⵃ *mi xf*, ⵕⵏⴰⵍⵍⵓ *kudnna*

- ⵢⵓⵙ ⵄⴰ ⵏⵙⴰⴰ, ⵙⵓⴰ ⴰⵏⵙ ⵙⵙⵏⵍⵍⵢ *ɣas ad ibdd, rad dis ssiwlɣ* ‘tan bon punt s’aturi, li parlaré’
- ⵢⵓⵙ ⵄⵙ ⴰⵏⵏⵕⵕⵍ, ⵄⵙ ⵄⵙⵓⵕⵕⵓⵏ ⵄⵕⵃⵓⵏ *ɣas ar d-ilkkm, ar as-akkan akʷfay* ‘tan bon punt arriba, li serveixen llet’
- ⵢⵏⵙ ⵏⵃⵃⵢ ⵙⵓⵙⵙⵏ, ⵅⵏⵢ *ɣir iffɣ Bassu, gnɣ* ‘tan bon punt va sortir en Bassu, me’n vaig anar a dormir’
- ⵢⵏⵙ ⵏⵙⴰⴰ, ⵙⵙⵏⵍⵍⵢ ⵄⵕⵏⴰⵙ *ɣir ibdd, ssiwlɣ akids* ‘tan bon punt es va aturar, li vaig parlar’

7.7.3. Les circumstancials causals

‘Perquè’, ‘ja que, atès que, donat que, puix que, pel fet que’: ⵄⵛⵕⵏ *acku*, ⵏⴰⴰⵢ *iddɣ* / ⵄⵏⴰⴰⵢ *ayddɣ*, ⵄⵏⴰ ⵅ *ayda g*, ⵍⵏⵅⵏ *minzi*, ⵏⵍⵏ *umi*, ⵙⵖ ⵍⵓ *sg ma*, ⵍⵍⵏⵅ *llig* / CLḤ ⵍⵍⵏⵢ *lliɣ*

La conjunció circumstancial més específicament causal és ⵄⵛⵕⵏ *acku*:

- ⵏⵙⵢⵏⵙⵓ ⵜⵓⵍⵏⵜⵓⵍⵍⵙ ⵄⵛⵕⵏ ⵏⵙ ⵏⵏⵃⵏ ⵄⵍⵓⵍ ⵅⵏⵕ *isɣuba tanut-nns acku ur yufi aman zik* ‘ha cavat més fondo el seu pou perquè no hi ha trobat aigua de seguida’

Exemples amb altres conjuncions:

- ⵣⵣⵏⵙⵍ ⵏⵏⵅⵙⵍ ⵄⵏⴰⴰⵢ ⵏⵙ ⵜⵍⵏⵜ ⵏⵍⵅⵓⵙ *qqurn yigran ayddɣ ur twit unẓar* ‘els camps estan eixarreïts perquè no ha plogut’
- ⵏⵙⵢⵓ ⵜⵏⵅⵍⵍⵏ ⵄⵏⴰⵓ ⵅ ⵏⵏⵍⵍⵅ ⵏⵣⵓⵙⵏⵍ *isɣa tigmmi ayda g yumẓ iqariḍn* ‘ha comprat la casa perquè ha cobrat uns diners’

Algunes conjuncions no específicament causals poden tenir un ús causal. Les més importants són ⵍⵍⵏⵅ *llig* / CLḤ ⵍⵍⵏⵢ *lliɣ* (originàriament temporal referida al passat) i ⵕⵏⴰ *kud*, (originàriament ‘mentre’):

- ⵍⵍⵏⵢ ⵙⵓⴰ ⵏⵏⵏⵜⵍⵙⵍⵍⵏⵜ ⴰ ⵏⵍⵏⵓⵙ, ⵏⵙ ⵙⵓⴰ ⵅⵢ ⵄⵅⵅⵍⵍⵓⵍⵍⵜ *lliɣ rad iyi-tbḍut d uluṭar, ur rad gɣ aḍggʷal-nnm* ‘des del moment en què (> ‘com que’ / ‘atès que’) em vols separar del meu lutar, no seré el teu gendre’
- ⵏⵙ ⵄⵕⵃⵕⵏⵢ ⵏⵣⵓⵙⵏⵍ ⵕⵏⴰ ⵏⵙ ⵜⵜⵙⵏ ⵏⵍⵍⵓ *ur ak-fkiɣ iqariḍn kud ur t-tri imma* ‘no t’he donat els diners perquè la meva mare no vol’

7.7.4. Les circumstancials finals

‘Per tal que, per tal de, a fi de, perquè’: ⵄⵃⵓⴰ *afad* / ⵃⵓⴰ *fad*, ⵜⵓⵃⵓ *tafa* (preposició ⵃ *f* + partícula modal ⵄⴰ *ad*), ⵄⵕⵓ *aka* + ⵄⴰ *ad*, ⵅⵍⵓ *ḥma* + ⵄⴰ *ad*, ⵙⵓⵛ bac + ⵄⴰ *ad*; QBYL ⵄⵍⵍⵓⵙ *ammar* ‘per tal que no’

- ⵃⵕⵏⵏⵙ ⵄⵍⵏⵙⵍⵍⵙ ⵃⵓⴰ ⵄⴰ ⵏⵃⵙⵜ *fkan-as amur-nns fad ad ifst* ‘li han donat la seva part perquè calli’
- ⵏⴰⴰⵏⴰ ⵄⵃⵓⴰ ⵄⴰ ⵏⵍⵍⵏ ⵏⵛⵏⵙⵙⵓⵙⵏ *idda-d afad ad yannay icirran* ‘ha vingut a veure els nens’
- ⵙⵙⵏⵍⵍⵏⵙ ⵜⵓⵃⵓ ⵏⵙ ⵏⵜⵜⴰⴰⵏ ⵅ ⵏⵏⵍ *ssiwl-as tafa ur ittddu g yiḍ* ‘parla-hi perquè no se’n vagi de nit’
- ⵢⵙⵙⵙ ⵙⵓⵛ ⵄⴰ ⴰⵏⵏⵙⵙ *ɣr-as bac ad d-iddu* ‘crida’l perquè vingui’
- ⵙⵙⵏⵍⵍⵙ ⵅⵍⵓ ⵄⴰ ⵏⵍⵏⵍ ⴰ ⵏⵍⵜⵍⵓⵙ ⵢⵙ ⵏⵍⵙⵙ *ssiwl-as ḥma ad imun d ultmas ɣr uḍbib* ‘parla-hi perquè acompanyi la seva germana a cal metge’

No fem referència aquí més que a les conjuncions de subordinació final, ja que també la partícula modal sola i la preposició superessiva (§ 6.2.1) poden tenir valor final, com a

- ⵖⴰⴰ ⴰⴰ ⵖⵍⵜ ⵜⵜⵖⵏⵖⵓⵏ *idda ad iwt ttilifun* ‘ha anat a fet una trucada’
- ⴰⴰⵖⵢⴰⴰ ⵓ ⵖⵣⴰⴱⵖⵉⵏ *ddiɣ-d f iqariḍn* ‘he vingut per diners’

7.7.5. Les circumstancials consecutives

‘Tant... que’, ‘de manera que’, ‘fins al punt que’: ⴰⵏⵏⵖⵅ *allig* / ⴰⵙⵏⵏⵖⵅ *ayllig* / CLḤ ⴰⵙⵏⵏⵖⵢ *aylliɣ*. Aquestes conjuncions tenen el significat originari de ‘fins que’, del qual prové el consecutiu que preval en exemples com els següents:

- ⵖⵉⵍⴰ ⴰⵙⵏⵏⵖⵅ ⵖⵉⴽⴽⴱ *iswa ayllig iskkr* ‘ha begut tant que s’ha emborratxat’
- ⴰⴰ ⵜⵜⴰⴰⵏⵜ ⵉⵏⴰ ⵖⴰⵏⴽⴰⵏ ⴰⵙⵏⵏⵖⵢ ⵅⵙⴰⵏⵜ ⵢⵖⴽⴰⵏ ⵢ ⵏⵉⵅⵅⵖⵉ ⵏⴰ ⵜⴰⵓⴽⵜ *da ttddunt bla idukan aylliɣ myarnt ɣikann ɣ usmmiḍ ula tafukt* ‘acostumen a anar descalces fins al punt d’avesar-s’hi faci fred o faci sol’

7.7.6. Les circumstancials condicionals

Els dialectes amazics oposen consistentment les condicionals factuals (o implicatives), en què, si es dóna la circumstància enunciada a la pròtesi, necessàriament es dóna el fet enunciat a l’apòdosi, a les condicionals contrafactuals, en què la circumstància enunciada a la pròtesi és presentada com a irreal, falsa o inversemblant, per la qual cosa queda sense efecte el fet enunciat a l’apòdosi.

7.7.6.1. Condicionals factuals

Les conjuncions factuals més usuals són ⵖⵅ *ig* / CLḤ ⵖⵢ *iɣ* , ⵅⴽ *mk*, QBYL ⵅⴰ *ma*, referides generalment al futur:

- ⵖⵅ ⵜⵜⴰⵏⴰⵙⵜ, ⵜⵖⵏⵖⴰⴰⵜ *ig t-tannayt, tinid-as-t* ‘si el veus, digues-l’hi’
- ⵖⵅ ⴰⴰ ⵖⴽⴽⴰⵜ ⵏⵉⵅⴰⵓ, ⵏⵓ ⴰⴰ ⵏⴰⴰⵏ *ig da ikkat unẓar, ur ad nddu* ‘si plou, no ens n’anirem’
- ⵅⴰⴰ ⵖⴰⴰⵏ ⵙⴰⵓⵓⵏ ⵖⵅ ⵜⴰⴰⴰ ⵃⵉⵉⵏ *mad iddu Bassu ig tdda Fṭṭu* ‘en Bassu se n’anirà si torna la Fṭṭu’
- ⵅⴽ ⵖⵅⵅⵅⵓ ⵏⵢⵙⵏ ⵜⴰⵅⵅⴰⵓⵜ, ⴰⴰ ⵜⴰⵓⵏ ⴰⵓⵓⴰⵏⵏ *mk ixmmr uɣyul tagmart, ad taru asrdun* ‘si l’ase cobreix l’euga, aquesta parirà un mul’
- ⵅⴽ ⵏⵅⵅⴰⵉⴰⵓ, ⴰⴰ ⵖⵓⵏⵏ *mk nmxaḍar, ad irnu* ‘si fem una juguesca, guanyarà ell’
- ⵅⴰ ⵙⵖⴰⵖⴽⴽⵏ ⵅⴽ ⵜⴰⴰⵖⴰ ⵏⵢ ⴰ ⵏⵓ ⵜⴰⴰⵖⴰ? *ma yi-ikkul mk tddid nɣ d ur tddid?* ‘què m’importa si te’n vas o no?’
- ⵅⴰ ⵖⵎⵍⴰⴰⵙⴰⴽ, ⵢⴰⵓ ⴰⴰ ⵜⵢⵓⵉ *ma ihwa-yak, ɣas ad tɣrḍ* ‘si t’agrada, pots llegir’

7.7.6.2. Condicionals contrafactuals

Les conjuncions contrafactuals més usuals són ⵅⵓ *mr*, ⵅⴰⵏⴰ *mala* / ⵅⵏⴰ *mla*, ⵅⵏⴰⴰ *mud*, ⵅⵜⴰ *mta* / ⵅⵜⴰⴰⴰ ⵖⵓ *mtadd is*, referides generalment al passat:

- ⵅⵓ ⵜⴰⵙⵏⵃⵖ, ⵖⵏⵢⴰⴰⵜ *mr t-yufi, inɣa-t* ‘si l’hagués trobat, l’hauria matat’
- ⵅⵓ ⵖⴰⴰⵖ, ⵏⵓ ⴰⵓⴰⵖⵜⵜⵏⵓⵏ ⴽⵓⴰ *mr iddi, ur as-ittjru kra* ‘si se n’hagués anat, no li hauria passat res’
- ⴰⴰ ⴰⴰⵖⴰⴰⵏ ⵅⵓ ⵖⵉⵓⵓⵖ ⵖⵓ ⵜⵏⵏⴰⵅ *ad d-iddu mr iẓri is tllam* ‘hauria vingut si hagués vist que hi éreu’
- ⵅⵓ ⵅⵖⵢ ⴽⵙⵙⵖ, ⵅⴰⴰ ⴰⴰⵏⵢ *mr giɣ kyyi, mad dduɣ* ‘si jo fos tu, me n’aniria’
- ⵅⴰⴰ ⵖⴰⴰⵏ ⵙⴰⵓⵓⵏ ⵅⵓ ⵜⴰⴰⵖ ⵃⵉⵉⵏ *mad iddu Bassu mr tddi Fṭṭu* ‘en Bassu se n’hauria anat si la Fṭṭu se n’hagués anat’
- ⵅⴰⵏⴰ ⴰⴰ ⵖⴰⴰⵏ ⵢⵓ ⵙⴰⵙⴰⵓ, ⴰⴰ ⴰⴽⵖⴰⵓ ⵅⵏⵢ *mala ad iddu ɣr babas, ad akids muɣ* ‘si hagués d’anar a ca son pare, jo l’acompanyaria’
- ⵅⴰⵏⴰ ⵖⴰⴰⴰ ⵢⵓ ⵙⴰⵙⴰⵓ, ⴰⴰ ⴰⴽⵖⴰⵓ ⵅⵏⵢ *mala idda ɣr babas, ad akids muɣ* ‘si hagués anat a ca son pare, jo l’hauria acompanyat’
- ⵅⵜⴰ ⴰⴰⵓⵖ ⴰⵙⵙⵖⵓ, ⵏⵓ ⵓⴰⴰ ⵓⵓⵖⵅⵖⵅⵢ ⵓ ⵏⵉⴰⵓ *mta dari ayyis, ur rad ssigizɣ s uḍar* ‘si tingués cavall, no hi aniria a peu’

ⵅⵓ *mr*, pot tenir també un valor desideratiu, com a

- ⵅⵓ ⵙⵏⵃⵖ ⴰⴰ ⵜⵜⴰⵙⴰⵏⵏ! *mr yufi ad tt-yawl!* ‘tant de bo s’hi pogués casar!’

7.7.7. Les circumstancials concessives

‘Encara que’, ‘malgrat que’, ‘baldament’, ‘fins i tot si’, ‘bé que’, ‘per bé que’, ‘tot i que’, ‘per molt que’, ‘per més que’: ⵛⵛⵛ.ⵔ *mqqar* / ⵛⵢ.ⵔ *mγar* i ⵍ.ⵅⵅ. *waxxa*

- ⵛⵛⵛ.ⵔ ⵉⵅ.ⵜⵔ, ⵉⵙⴰⵏ ⵏ. ⵉⵜⵜⵄⴰⵔⴰⵏ *mqqar ixatr, isul da ittḥrurud* ‘tot i que és gran, encara camina de quatre grapes’
- ⵛⵛⵛ.ⵔ ⵉⵅ.ⵜⵔ, ⵉⵙⴰⵏ ⴰⵔ ⵜ. ⵉⵉⵍⵉⵉ *mqqar ixatr, isul ur ta yiwiy* ‘malgrat la seva edat, encara no s’ha casat’
- ⵉⵅⴰⵉⵜ ⴰⵔⵙⵜ.ⵍⴰ ⵏ ⴰⵔⵙⵜ.ⵍⵍⵇ, ⵛⵛⵛ.ⵔ ⴰⵔ ⵏⴰⵏⵉⵍ ⵅ ⵉ.ⵍ ⴰⵙⵅⵅⵯⵙ *izuyt urba-nu d urba-nnk, mqqar ur lulin g yan usgg^{w}as* ‘el meu fill i el teu tenen la mateixa alçada encara que no van néixer el mateix any’
- ⵍ.ⵅⵅ. .ⵇ.ⵉⵙ.ⵍⵏ, .ⵏ ⴰⵔ .ⵙ.ⵜⴷⵜⵔⵔ.ⵔ.ⵏ .ⵍ.ⵏ *waxxa ak-isawl, ad ur as-təttrarad awal* ‘encara que et parli, no li contestis’
- ⵍ.ⵅⵅ. ⵉⵛⵛⵛⴰⵔ, ⵉⵛⵅⵅⵉⵉ ⵏⵃⵛⵏ.ⵍⵍⵙ *waxxa imqqur, imẓẓiy lɛql-nns* ‘per molt gran que sigui, té la intel·ligència petita’
- ⵛ.ⵏ ⵉⵏⵏⴰ ⵙ.ⵙⵙⴰ ⵍ.ⵅⵅ. ⵉⵅ ⵜⵏⵏ. ⵅⵉⵉⴰ *mad iddu Bassu waxxa ig tdda Fṭṭu* ‘en Bassu se n’anirà fins i tot si la Fṭṭu se’n va’
- ⵛ.ⵏ ⵉⵏⵏⴰ ⵙ.ⵙⵙⴰ ⵍ.ⵅⵅ. ⵛⵔ ⵜⵏⵏⵉ ⵅⵉⵉⴰ *mad iddu Bassu waxxa mr tddi Fṭṭu* ‘en Bassu se n’aniria fins i tot si la Fṭṭu se n’anés’

7.7.8. Les circumstancials comparatives

7.7.8.1. Comparatives d’igualtat

‘Tant(s)... com, com, igual que, el mateix que’: .ⵍⵇⵜ ⵍ *anct n* / .ⵍⵅⵜ ⵍ *ankt n*, ⵉⵅⵍⵍ. *iknna*

- ⵉⵏ. .ⵍⵇⵜ ⵍ ⴰⵔⵅ.ⵅ *ila anct n urgaz* ‘és gran com un home’ (*lit* ‘té la grandària d’un home’)
- .ⵍⵇⵜ ⵍ ⵉⵛ.ⵅⵉⵢⵍ .ⵍⵇⵜ ⵍ ⵉⵅ.ⵜ.ⵏ.ⵍⵍ *anct n imaziγn anct n ikatalann* ‘tants amazics com catalans’
- ⴰⵔ ⵜⵇⵉⵢ .ⵍⵇⵜ.ⵍⵍⵅ *ur tciγ anct-nnk* ‘no he menjat tant com tu’
- ⵢⴰⵔⵍⵢ ⴰⵏⵏⵉ .ⵍⵇⵜ.ⵍⴰⵍ *γurnγ ulli anct-nnun* ‘tenim tantes ovelles com vosaltres’
- .ⵔⵙ.ⵍⴰ .ⵍⵇⵜ ⵍⵉⵍⵍⵅ *arba-nu anct winnk* ‘el meu fill és tan gran com el teu’
- ⵉⵅ. .ⵍⵇⵜ ⵍ ⴰⵏⵔⵍ *iga anct n udrn* ‘és petit com un aglà’
- .ⵍⵇⵜ.ⵉⵙ ⵅⵜⵛ. ⵏⵉ ⵜⵉⵢⵅⵉ *anct-is g^{w}ma di tiγzi* ‘el meu germà fa la mateixa alçada que ell’
- .ⵍⵇⵜ ⵍ ⵅⵜⵛ., ⴰⵛⵇⵉⵇ.ⵏ *anct n g^{w}ma, uqcic-ad* ‘aquest noi té la mateixa edat que el meu germà’
- .ⵔ ⵉⵜⵜⵏⵃⴰⵙ ⵉⵅⵍⵍ. ⵉⵔ. *ar ittlɛab iknna ira* ‘juga tant com vol’

Sovint és preferida una construcció verbalitzada:

- ⵅ.ⵏⵏⴰⵍ ⵅ ⴰⵍⵜⴰⵉ *gaddan g uwtay* ‘són de la mateixa edat’
- ⵜⴰⵅⵏⵛⵉⵜ.ⵉⵍ ⵏ ⵜⵅⵏⵛⵉⵜ.ⵍⵍⵅ ⵅⴰⵏⵏⴰⵍ *taxdmit-inu d txdmit-nnk gaddan* ‘el meu ganivet i el teu són de la mateixa longitud’
- .ⵉⵉⵉⵙ ⴰⵔ ⵉⵅⴰⵏⵏ. ⵏ ⴰⵢⵉⵙⵏ *ayyis ur igadda d uγyul* ‘un cavall no equival a un ruc’
- ⴰⵔ ⵅⴰⵏⵏⴰⵍ ⵅ ⵜⵉⵏⵏⵉ *ur gaddan g tiddi* ‘no són de la mateixa talla’

També poden emprar-se amb sentit comparatiu les conjuncions de manera (§ 7.7.9):

- ⵜⵛⵛⵛⴰⵔ .ⵛ ⴰⵏⵜⵛⴰⵙ *tmqqur am ultmas* ‘és tan gran com la seva germana’ (vegeu § 6.2.1.m)

7.7.8.2. Comparatives de superioritat

‘Més... que’, ‘major que’: ⴰⵅⴰⵔ ⵍ *ugar n* / ⴰⵅⵅⴰⵔ ⵍ *uggar n* / ZNT ⴰⵏⴰⵔ ⵍ *ujar n*, QBYL ⵇⵜⵔ ⵍ *ktr n*

- ⵉⵎⴰⵙ ⴰⵙⵅⵅⵯⴰⵙ.ⴰⵏ ⴰⵅⴰⵔ ⵍ ⵍⵉⵍⵍⴰ ⵅⵔⵉⵍⵉⵍ *iṣab usgg^{w}as-ad ugar n winna zrinin* ‘aquest any és més productiu que els passats’
- ⵉⵜⵇⴰ ⴰⵅⴰⵔ.ⵉⵍⴰ *itca ugar-inu* ‘ha menjat més que jo’
- ⵍⴰ ⴰⵅⴰⵔ ⵍ ⵍⴰ ⵅ ⵜⵉⵏⵏⵉ *wa ugar n wa g tiγzi* ‘el que és més alt que l’altre’
- .ⵏ .ⵇ.ⵏ.ⵉⵔⵍⴰ ⵔⵙⵙⵉ ⵜⵉⵛⴰⵔⵉⵍⵉ ⵇⵜⵔ ⵍ ⵍⴰⵇⵇⵉ ⵉ ⵅ ⵜⵏⵏⵉⵉ!! *ad ak-d-irnu Rbbi timariwin ktr n wakkn i g tlliḍ!* ‘que Déu et faci passar més destrets que aquells en què et trobes’

Al més sovint és preferida una construcció verbalitzada:

- ⵉⴰⵅⵔ.ⵇ ⵙ ⵜⵉⵏⵏⵉ *yugr-k s tiγzi* / ⵉⴰⵅⵔ.ⵇ ⵅ ⵜⴰⵏⵏⵉ *yugr-k g taγzi* ‘és més gran que tu’
- ⵉⵏⵏⵏⵉⵃ ⵃⵏⵏⴰⵇ *iγzzif fllak* ‘és més alt que tu’

- ⵉⵅⴰⵜⵓ ⵢⵉⵣⵉⴰ ⵉⵉⵍⵉⵓ *ixatr ɣifs Yidir* ‘en Yidir és més gran que ell’

7.7.8.3. Comparatives d’inferioritat

‘Menys... que’, ‘menor que’: QBYL ⵎⵏⵏ ⵏ *qll n*

- ⵜⴰⵎⵏⵍⵓⵓⵜ-ⴰⵅⵉ ⵜⵙⵍⴰ ⵎⵏⵏ ⵏ ⵜⴰⵉⵄ *taqndurt-agi tswa qll n tayḍ* ‘aquesta gandora val menys que l’altra’

En general, la construcció preferida és la verbalitzada:

- ⵉⵎⵣⵣⵉⵉ ⵣⵏⵏⴰⴽ *imzẓiy fllak* ‘és menor que tu’

7.7.9. Les circumstancials de manera

‘Com’: ⴰⵎ *am* + estat d’annexió (amb la variant ⴰⵎⵉ *ami*), ⴰⵎⵓⵅ *amux*, ⵣⵓⵏ *zun* / ⵣⵓⵏ ⵍ *zun d* / QBYL ⴰⵎ ⵣⵓⵏ ⵍ *am zun d* + estat lliure, ⵎⴽⵍⴰ *mkda*

ⴰⵎ *am* és en realitat una preposició (vegeu § 6.2.1.m), com prova el fet que regeix estat d’annexió, mentre que la conjunció de manera-comparativa per excel·lència és ⵣⵓⵏ ⵍ *zun d*, que conté la partícula de predicació.

- ⴰⵓ ⵢⴰⵏⵏⴰ ⵣⵓⵏ ⵍ ⴰⵣⵣⴰⵏ *ar yalla zun d azzan* ‘plora com un nen’
- ⵉⵎⵏⵏⵓⵏ ⵣⵓⵏ ⵍ ⴰⵍⵅⵏ *imllul zun d adfl* ‘és blanc com la neu’
- ⵉⵅⴰ ⵣⵓⵏ ⵍ ⵏⵜⵜⴰ *iga zun d ntta* ‘és com ell’
- ⴰⵎ ⵣⵓⵏ ⵍ ⴰⵏⵙⵍⵓ *am zun d anbdu* ‘com a l’estiu’
- ⵉⵙⴽⵓ ⵣⵓⵏ ⵉⵎⵎⵓⵜ *iskr zun immut* ‘fa com si fos mort’
- ⵢⵓⵅⴰ ⵜⴰⵣⴰⵓⵜ ⴰⵎ ⵜⴰⵉⵉⴰ ‘ha trobat la figuera com la va deixar’
- ⴰⵎ ⵓⵃⵙⴰⵏⴰ ⵓⵓ ⵉⵏⵏⵉ *am uɛban-a ur illi* ‘de vestit com aquest no n’hi ha’
- ⵉⵢⵓⵍⴰ ⵓⵙⵏⵎⴰⵍ ⴰⵎ ⵡⵉⵏ ⵡⴰⵙⵉⵅ *iɣuda uslm-ad am win wasif* ‘aquest peix és tan bo com el de riu’
- ⵉⵏⵎⵎⵣ ⵢⵉⵅⵙ ⴰⵎ ⵢⵉⵣⵎ *inqqz ɣifs am yizm* ‘li va saltar a sobre com un lleó’
- ⴰⵎⵎⴰ ⵉⵙⵙⴰⵡⴰⵏ ⴰⵎ ⵉⵙⵢⵓⵢⵢⵓ *aqqa issawal am isɣuyyu* ‘parla com si cridés’
- ⴰⵎ ⵉⵙ ⵍⴰ ⵜⵜⵜⵅⵅⵉⵜ ⴰⵎⴰⵏ ⵅ ⵉⵅⵉⵍⵓ *am is da tətttffit aman g igidu* ‘com si vessessis aigua a la sorra’
- ⴰⵎ ⵏⴽⴽ, ⴰⵎ ⴽⵎⵎ *am nkk, am kmm* ‘com tu i com jo’
- ⵣⵙⵉⵢⵜⵜ ⵎⴽⵍⴰ ⵣⵙⵉⵢ ⵉⵎⵎⴰ *ẓriɣ-tt mkda ẓriɣ imma* ‘l’he vista com si hagués vist ma mare’
- ⵉⵢⵙⴰ ⵙⴰⵙⵙⵓ ⵎⴽⵍⴰ ⵜⵢⵙⴰ ⵅⵅⵅⵓ *iɣra Bassu mkda tɣra Fṭṭu* ‘en Bassu ha estudiat com va estudiar la Fṭṭu’
- ⵉⵍⵍⴰ ⵙ ⵅⴰⵙ ⵎⴽⵍⴰ ⵉⵍⵍⴰ ⵙⴰⵙⴰⵙ *idda s Fas mkda idda babas* ‘ha anat a Fes de la mateixa manera que hi va anar son pare’

Sobre l’ús preposicional de ⴰⵎ *am*, vegeu § 6.2.1.m.

7.7.10. Les circumstancials d’exclusió

‘Sense que’: ⵙⵏⴰ *bla* + partícula modal ⴰⵍ *ad*

- ⵉⵍⵍⴰ ⵙⴰⵙⵙⵓ ⵙⵏⴰ ⴰⵍ ⵜⵜⵉⵉⵣⵙⵙⵓ ⵙⴰⵙⴰⵙ *idda Bassu bla ad t-yiẓir babas* ‘en Bassu se n’ha anat sense que el vegi son pare’
- ⵉⵙⴽⵓⵜ ⵙⵏⴰ ⴰⵍ ⵉⵉⵙⵓⵉ *iskr-t bla ad yiri* ‘ho ha fet sense voler’
- ⵉⵍⵍⴰ ⵙⵏⴰ ⴰⵍ ⴰⵢⵜⵜⵉⵉⵏⵉ *idda bla ad aɣ-t-yini* ‘se n’ha anat sense dir-nos-ho’

Sobre l’ús preposicional de ⵙⵏⴰ *bla* sense la partícula modal, vegeu § 6.2.1.l.